

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

І. М. Скирда

Інтернет-
підтримка

Всесвітня історія

У ВИЗНАЧЕННЯХ, ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

- Основні поняття й терміни
- Перебіг основних подій
- Історичні карти
- Довідкова інформація

10

11

РЯТІВНИК

рятівник

2.0

І. М. Скирда

Всесвітня історія

У ВИЗНАЧЕННЯХ, ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

10–11 класи

- Основні поняття й терміни
- Перебіг основних подій
- Історичні карти
- Довідкова інформація

УДК 94(100)(075.3)
С42

Серія «Рятівник 2.0»

Скирда І. М.

С42 Всесвітня історія у визначеннях, таблицях і схемах. 10—11 кл. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 128 с. — (Серія «Рятівник 2.0»).

ISBN 978-617-09-4800-7.

Пропонований навчальний посібник є довідником із курсу всесвітньої історії для 10—11 класів. Він охоплює події початку ХХ ст. — початку ХХІ ст. Матеріал подано у вигляді схем і таблиць, що полегшує його сприйняття, узагальнення та систематизацію, а також дозволяє скоротити час на повторення у ході підготовки до тематичного контролю та зовнішнього незалежного оцінювання.

Посібник має інтерактивну складову у вигляді QR-кодів, які містять посилання на електронні додатки.

Призначений для учнів закладів загальної середньої освіти, а також абітурієнтів.

УДК 94(100)(075.3)

Навчальне видання

Серія «Рятівник 2.0»

СКИРДА Ірина Миколаївна

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ
у визначеннях, таблицях і схемах.
10—11 класи

Редактор *Н. П. Гур'єва*

Технічний редактор *А. В. Плisko*

Верстка *І. А. Кожанова*

Регіональні представництва
видавництва «Ранок»:

Г109044У. Підписано до друку 31.10.2018.

Формат 60×90/16. Папір друкарський.

Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 8,0.

ТОВ Видавництво «Ранок»,

вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5215 від 22.09.2016.

Для листів: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

З питань реалізації: (057) 727-70-80.

E-mail: commerce@ranok.com.ua

Київ – тел. (044) 229-84-01,

e-mail: office.kyiv@ranok.com.ua,

Львів – тел. (067) 269-00-61,

e-mail: office.lviv@ranok.com.ua.

www.ranok.com.ua

Інтернет-підтримка

Електронні матеріали

розміщено на сайті

interactive.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-4800-7

© І. М. Скирда, 2018

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

Папір, на якому надрукована ця книга,

безпечний для здоров'я
та повністю переробля-
ється

з оптимальною білизною,
рекомендованою
офтальмологами

виблювавася
без застосування
хлору

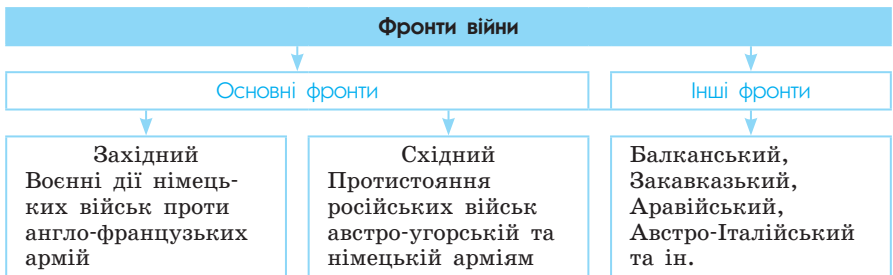
Разом дбаємо про екологію та здоров'я

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ВІЙНА ТА РЕВОЛЮЦІЇ

Причини, привід та початок «Великої війни»	
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Загострення суперечностей між провідними державами світу внаслідок нерівномірності їх економічного та соціально-політичного розвитку. • Шовіністична пропаганда, яка розпалювала національну ворожнечу. • Наявність двох ворогуючих блоків — Троїстого союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія) та Антанти (Велика Британія, Франція, Росія). • Загарбання нових територій, контроль над ринками збуту та джерелами сировини. Гонка озброєнь. • Бажання урядів воюючих країн відвернути увагу народів від внутрішніх проблем
Привід	28 червня 1914 р. — убивство в місті Сараєво спадкоємця австро-угорського престолу Франца Фердинанда сербським націоналістом Г. Принципом
Початок	<ul style="list-style-type: none"> • Висунення Австро-Угорщиною ультиматуму Сербії, умови якого виконати було неможливо. • 28 червня 1914 р. — проголошення Австро-Угорщиною війни Сербії. • 29 липня 1914 р. — виступ на захист Сербії Російської імперії, яка розпочала часткову мобілізацію. • 1 серпня 1914 р. — підтримка Австро-Угорщини Німеччиною, яка проголосила війну Російській імперії; початок Першої світової війни. • 3 серпня 1914 р. — проголошення Німеччиною війни Франції. • 4 серпня 1914 р. — проголошення Великою Британією під приводом захисту Бельгії війни Німеччині. • 6 серпня 1914 р. — проголошення Австро-Угорщиною війни Російській імперії, у відповідь їй оголосили війну Велика Британія та Франція

Стратегічні плани ворогуючих сторін	
Німеччина	Загарбання нових колоній за рахунок Великої Британії та Франції. Послаблення Франції та Російської імперії. Панування в Європі
Велика Британія	Збереження своїх колоній та панування на морі. Послаблення Німеччини. Загарбання в Туреччині Месопотамії та частини Аравійського півострова

Франція	Послаблення Німеччини. Повернення Ельзасу та Лотарингії. Приєднання Саарського вугільного басейну та лівого берега Рейну
Австро-Угорщина	Розширення сфери впливу на Балканах. Підкорення незалежних слов'янських держав Сербії, Болгарії та Чорногорії. Панування на Чорному, Адріатичному та Егейському морях
Російська імперія	Послаблення німецького та австрійського впливу в Туреччині та на Балканах. Оволодіння чорноморськими протоками Босфором та Дарданеллами. Прагнення приєднати Східну Галичину, Північну Буковину та Закарпаття
США	Розширення впливу на весь американський континент. Проникнення в Китай, де велику активність проявляла Японія
Османська імперія	Повернення територій, втрачених у війнах із Російською імперією у XVIII—XIX ст. (зокрема українські Південь і Крим)
Румунія	Приєднання Північної Буковини, яка перебувала у складі Австро-Угорщини, і Бессарабії, підвладної Російській імперії

Характеристика основних воєнних кампаній	
Західний фронт	Східний фронт
1914 р.	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Серпень</i> — вторгнення німецьких військ у Бельгію та Францію за «планом Шліффена», який передбачав бліцкриг («блискавичну війну») — швидкий розгром по черзі спочатку Франції, а згодом Російської імперії. • <i>Вересень</i> — битва на Марні, у якій англо-французькі війська зупинили наступ німців. • <i>Листопад-грудень</i> — перехід до «позиційної війни», за якої супротивники закріплюються на досягнутих рубежах, створюючи систему окопів і бліндажів, та не ведуть масштабних бойових дій; морська блокада країн Троїстого союзу Великою Британією 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Серпень</i> — наступ російських військ у Східній Пруссії та Галичині з метою розпорошення німецьких сил. • <i>18 серпня — 21 вересня</i> — Галицька битва — одна з найбільших битв Першої світової війни, у результаті якої російські війська зайняли майже всю Східну Галичину та Буковину, узяли в облогу фортецю Перемишль. • <i>Вересень</i> — відступ російських військ зі Східної Пруссії; запеклі бої на території Польщі. • <i>Жовтень</i> — вступ у війну на боці Троїстого союзу Туреччини. • <i>Грудень</i> — вторгнення турецької армії на Кавказ; поразка турків

1915 р.

- *Лютий* — початок **Дарданельської операції**, здійснюваної англійцями та французами на прохання Російської імперії з метою нанесення відволікаючого удару по Туреччині; завершилася на початку 1916 р. поразкою країн Антанти, які так і не змогли захопити протоки.
- *Квітень* — **газова атака** німців у районі містечка **Іпр** — перше в історії застосування отруйних речовин (хлору), чим було започатковано хімічну війну; у результаті газової атаки отруєння дістали 15 тис. осіб, із них 5 тис. загинуло.
- *Травень* — розгортання Німеччиною «**підводної війни**»; затоплення німецьким підводним човном англійського лайнеру «Лузитанія».
- *25 травня* — оголошення Італією війни Австро-Угорщині; вступ у війну **Італії** на боці Антанти

- Спрямування головного удару проти Російської імперії.
- *Лютий* — **битва на Мазурських озерах**, у якій німецькі війська розгромили 10-тисячну російську армію, примусивши її залишити Східну Пруссію.
- *Березень* — захоплення 1-ю російською армією під командуванням О. Брусилова фортеці **Перемишль**.
- *Травень-червень* — **Горлицький прорив** — прорив німецькими військами фронту в районі Горлице та Тарнувом, результатом якого став відступ російських військ; австро-німецькі війська вступили до Львова, а російські війська повністю залишили Галичину.
- *Травень-серпень* — російські війська залишили територію Польщі, Литви, частину Білорусії та Латвії.
- *Жовтень* — вступ у війну на боці Троїстого союзу **Болгарії**; трансформація Троїстого союзу у **Четверний**.
- *Грудень* — розгром на **Балканах** сербської армії, яка відступила до Албанії

1916 р.

- Перенесення головного удару на Захід.
- *21 лютого — 21 грудня* — **Верденська битва** (так звана Верденська «м'ясорубка»), у результаті якої втрати з обох сторін становили близько 1 млн осіб; Верден залишився за Францією.
- *Травень* — **Ютландська морська битва** між англійським та німецьким флотами.
- *Червень-серпень* — англо-французький **наступ на річці Соммі**, у ході якого вперше були застосовані танки

- *Січень-лютий* — успішний наступ російських військ на **Кавказі**; захоплення турецької фортеці **Ерзерум**.
- *Червень — серпень* — «**Брусиловський прорив**» німецько-австрійського фронту, у ході якого російські війська знову зайняли більшу частину Східної Галичини і Буковину; призупинення російського наступу у зв'язку з нестачею боеприпасів.
- *Серпень* — оголошення **Румунією** війни Австро-Угорщині

1917 р.

- *Лютий* — використання бомбардувальної авіації проти цивільних об'єктів у тилу.
- *Квітень-травень* — вступ у війну на боці Антанти **США**; наступ військ Антанти у Європі:

- *Лютий* — революція в Росії, у результаті якої було повалено самодержавство (Микола II зрікся престолу) та створено Тимчасовий уряд, який заявив про продовження війни до переможного кінця.

вдалий наступ 3-ї англійської армії поблизу **Арраса** та невдалий — французької армії в районі **Реймса**.

- *Червень—серпень* — успішний наступ англійських військ у **Фландрії**, але під Іпром їхні зусилля не виправдалися.

- *Листопад* — битва біля міста **Камбре** («тріумф танків») за ініціативою англійського командування; окупація англійцями Німецької Східної Африки; початок бойових дій американських військ у Франції

- *Червень—серпень* — невдалий наступ російської армії; втрата Росією частини Прибалтики; початок розпаду Східного фронту (через масове дезертирство).

- *25 жовтня* — більшовицький переворот у Російській імперії, у ході якого було повалено Тимчасовий уряд і створено більшовицький уряд — Раду народних комісарів (Раднарком) на чолі з В. Леніним; проголошення Декрету про мир із закликом про припинення війни.

- *Грудень* — початок більшовиками сепаратних переговорів із Німеччиною

1918 р.

- *Березень* — спроба німецьких військ прорвати оборону союзників поблизу **Арраса**.

- *Квітень* — наступ німецьких військ у Фландрії; **велика битва на річці Марні** (так звана «друга Марна»); обстріл столиці Франції німцями.

- *Серпень* — розгром німецьких дивізій під містом **Ам'єн**

- *Січень-лютий* — окупація Бессарабії румунськими військами.

- *3 березня* — укладення між радянською Росією та Німеччиною **Брестського миру**, за яким Росія відмовлялася від претензій на Україну, Прибалтику, Фінляндію, повертала Туреччині захоплені області, сплачувала репарації у 6 млрд марок.

- Вихід Росії із війни

Міжнародні конфлікти в умовах війни. Людина на фронті й у тилу

- Зростання антивоєнних настроїв:

- демонстрації в Берліні під гаслами «Кінець війні!», «Геть уряд!»;

- вбивство в Австро-Угорщині соціал-демократом Ф. Адлером голови уряду графа К. фон Штюрґка (намагання таким чином примусити правлячі кола змінити політику та припинити війну);

- видання у Франції книги письменника-фронтовика А. Барбюса «Вогонь», у якій він розповів про поступове усвідомлення французькими солдатами невинності жертв війни;

- національно-визвольне повстання проти британського панування в Ірландії (1916 р.); захоплення повстанцями важливих пунктів у Дубліні й проголошення незалежності Ірландії; придушення повстання британською владою.

- Зростання симпатій у бік соціал-демократичних партій, які виступали проти війни; відсутність серед соціал-демократів єдиного ставлення до війни:

- засудження лівими війни як імперіалістичної й загарбницької; заклик перетворити війну на громадянську й усунути правителів своїх держав;

- обмеження правих вимогами негайного припинення війни й укладення справедливого миру

Російська революція 1917 р.

Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Невдачі у внутрішній та зовнішній політиці царизму (воєнні поразки, господарча розруха, розлад фінансової системи), падіння авторитету царизму. • Прагнення економічно сильної буржуазії прийти до влади. • Невирішеність аграрного, робітничого та національного питань 	
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • Ліквідація самодержавства та перехід до парламентської демократії. • Створення умов для вільного розвитку ринкової системи на селі, ліквідація поміщицького землеволодіння. • Демократизація суспільно-політичного життя країни 	
Падіння монархії	23 лютого 1917 р.	Початок революції: страйк робітників Путильського заводу, викликаний погіршенням продовольчого постачання
	24—26 лютого 1917 р.	Страйк у Петрограді (понад 200 тис. осіб); перетворення страйку на загальний, висунення політичних вимог («Геть самодержавство!»); перехід на бік страйкуючих солдатів Петроградського гарнізону
	27 лютого 1917 р.	Захоплення повсталими вокзалів, мостів, урядових установ; створення з ініціативи меншовиків Петроградської Ради на чолі з М. Чхеїдзе та О. Керенським ; створення Тимчасового комітету Державної думи на чолі з М. Родзянко
	2 березня 1917 р.	Зречення Миколи II престолу; формування Тимчасового уряду на чолі з князем Г. Львовим , якого згодом заступив О. Керенський
Діяльність Тимчасового уряду	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення демократичних свобод; скасування смертної кари; зрівняння в правах жінок і чоловіків; демократизація армії. • Ліквідація старої поліції та жандармерії, політична амністія. • Встановлення незалежності судів і суддів. • Підготовка Установчих зборів. • Розробка земельної реформи на основі передачі землі тим, хто її обробляє. • Запровадження 8-годинного робочого дня, підвищення зарплатні. • Збереження гасла «Єдина неподільна Росія» 	

Прихід до влади більшовиків

Жовтневий переворот 1917 р. в Росії — збройне повалення Тимчасового уряду і прихід більшовиків до влади, що проголосила встановлення радянської влади та перехід до соціалізму

<p>Передумови та здійснення перевороту</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Серпень 1917 р. — Корніловський заколот — спроба головнокомандувача російської армії Л. Корнілова встановити військову диктатуру, щоб урятувати Росію і не допустити до влади більшовиків; поразка заколотників. • Курс більшовиків на насильницьке захоплення влади: 25 жовтня 1917 р. — блокування військ, вірних Тимчасовому уряду, у Зимовому палаці; арешт міністрів Тимчасового уряду, відправлення їх до Петропавлівської фортеці; перехід влади до Петроградського Воєнно-революційного комітету
<p>Перетворення радянської влади</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Повалення Тимчасового уряду. • Встановлення більшовицької диктатури; створення більшовицького уряду — Ради Народних Комісарів (Раднаркому) на чолі з В. Леніним. • Декрет про мир (заклик більшовиків до урядів воюючих країн із закликом негайно почати переговори про <i>«справедливий та демократичний мир»</i>). • Декрет про землю (скасування поміщицької та приватної власності на землю, перехід землі в державну власність, розподіл землі між селянами)
<p>Результати та наслідки</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення в Україні Української Народної Республіки (УНР); розгортання більшовиками для встановлення своєї влади в Україні війни проти УНР. • Хвиля страйків під впливом революційних подій у Росії у Великій Британії, Франції, Італії, Німеччині та Австро-Угорщині за антивоєнними гаслами

Поразка Німеччини та її союзників

- 28 вересня 1918 р. — перемир'я Антанти з Болгарією.
- 3 жовтня 1918 р. — перемир'я Антанти з Австро-Угорщиною.
- 11 жовтня 1918 р. — перемир'я Антанти з Туреччиною.
- **11 листопада 1918 р.** — укладення країнами Антанти з Німеччиною **Комп'єнського перемир'я**, за яким передбачалося: звільнення Німеччиною всіх загарбаних територій на Заході, відведення німецьких військ за Рейн; виведення німецьких військ зі Східної Європи після прибуття туди військ Антанти; перехід усіх військовополонених та військового майна в руки союзників.

Підсумки війни

- Великі людські жертви (Німеччина — 1,770 млн осіб; Росія — 1,700 млн осіб; Франція — 1,360 млн осіб; Австро-Угорщина — 1,200 млн осіб; Велика Британія 910 тис. осіб); переосмислення загальнолюдських цінностей; зростання пацифістських настроїв.
- Матеріальні збитки — 359,9 млрд доларів; економічна криза у зв'язку із перенапруженою в господарстві, спричиною війною; скрутне становище в галузі сільського господарства (скорочення посівних площ, зниження врожайності, зменшення поголів'я худоби).
- Розпад імперій (Австро-Угорської, Німецької, Російської та Османської).
- Виникнення на карті світу нових держав (Польща, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Чехословаччина, Угорщина, Австрія, Королівство сербів, хорватів і словенців).
- Становлення нової міжнародної правової системи.

Розпад багатонаціональних імперій і утворення нових незалежних держав у Європі

Розпад Османської імперії	<ul style="list-style-type: none"> • Втрата Туреччиною за Севрським договором близько 80 % своїх володінь. • Перехід під контроль Франції Сирії та Лівану. • Встановлення контролю Великої Британії над Палестиною, Йорданією та Іраком. • Утворення на заході Аравійського півострова незалежних держав: Хіджаз, Неджд, Асир і Ємен (пізніше Хіджаз і Асир увійшли до складу Саудівської Аравії)
Розпад Російської імперії	<ul style="list-style-type: none"> • Здобуття незалежності Фінляндією, Польщею, Литвою, Латвією, Естонією. • Встановлення радянської влади в Білорусії, Україні, Закавказзі, Криму та Середній Азії
Розпад Австро-Угорщини	<ul style="list-style-type: none"> • Здобуття незалежності Чехословаччиною, Королівством сербів, хорватів і словенців, Угорщиною. • Тимчасове існування Західноукраїнської Народної Республіки, Словацької Радянської республіки та ін.

РОЗДІЛ 2. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

«14 пунктів» В. Вільсона (8 січня 1919 р.)

«14 пунктів» — проект мирного договору, який би мав завершити Першу світову війну, розроблений президентом США В. Вільсоном і представлений Конгресу

- Відкриті мирні договори.
- Свобода судноплавства.
- Усунення економічних бар'єрів у торгівлі.
- Встановлення гарантій, що могли б забезпечити скорочення озброєнь.
- Справедливе врегулювання колоніальних питань.
- Визволення від німецької окупації територій Росії, надання їй можливостей для визначення її політичного розвитку і національної політики.
- Визволення і відновлення Бельгії.
- Повернення Франції Ельзасу та Лотарингії.
- Уточнення кордонів Італії з урахуванням національних ознак.
- Надання автономії народам Австро-Угорщини.
- Визволення від німецької окупації території Румунії, Сербії та Чорногорії, надання Сербії виходу до моря.
- Самостійне існування турецьких та автономія інонаціональних частин Османської імперії.
- Відновлення польської держави.
- Утворення Ліги Націй.

Паризька мирна конференція (18 січня 1919 — 21 січня 1920 р.)

Паризька мирна конференція — міжнародна конференція, скликана державами-переможницями для вироблення і підписання мирних договорів з державами, переможеними в Першій світовій війні

Учасники	27 країн	
Організація роботи	<ul style="list-style-type: none"> • Головування на конференції французького прем'єр-міністра Ж. Клемансо. • Вирішення найважливіших питань «Радою десяти» — представниками США, Франції, Великої Британії, Японії та Італії (по дві особи від кожної країни). • Домінування «Великої трійки» — прем'єр-міністра Франції Ж. Клемансо, прем'єр-міністра Великої Британії Д. Ллойд-Джорджа, президента США В. Вільсона. • Радянська Росія, Німеччина та інші переможені країни на конференцію не були запрошені 	
Цілі держав учасниць	США	<ul style="list-style-type: none"> • Закріплення своїх претензій на світове лідерство. • Впровадження «14 пунктів» В. Вільсона
	Велика Британія	<ul style="list-style-type: none"> • Відновлення позицій країни, що похитнулися під час війни. • Прагнення не допустити надмірного ослаблення Німеччини для забезпечення рівноваги сил в Європі. • Захоплення німецьких колоній в Африці та турецьких на Близькому Сході. • Підтримка Японії на Далекому Сході як союзника проти США
	Франція	<ul style="list-style-type: none"> • Розчленування Німеччини на декілька дрібних держав. • Захоплення значної кількості німецьких та турецьких колоній. • Прагнення відігравати провідну роль в Європі. • Розширення своїх кордонів за рахунок Німеччини. • Повернення Ельзасу та Лотарингії. • Отримання значної частини репарацій
	Італія	Приєднання балканських територій, які входили до складу Австро-Угорщини
	Японія	<ul style="list-style-type: none"> • Утвердження панування в Азії. • Претензії на німецькі колонії в Китаї та Тихому океані

Версальський договір	
Сторони укладення	Держави-переможниці у Першій світовій війні (США, Велика Британія, Франція, Італія, Японія, Бельгія тощо), з одного боку, і переможена Німеччина — з іншого.
Дата	28 червня 1919 р.
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Територіальні обмеження Німеччини (повернення <i>Ельзасу</i> та <i>Лотарингії</i> Франції, передача їй <i>Саарського вугільного басейну</i> на 15 років; передача Польщі <i>Познані</i>, районів <i>Померанії</i>, <i>Західної і Східної Пруссії</i>, частини <i>Верхньої Сілезії</i> у тому числі й виходу до Балтійського моря (т. зв. «польський коридор»; передача Бельгії округів <i>Ейпен</i> і <i>Мальмеді</i>; перехід до Данії частини <i>Шлезвігу</i>).

Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Перерозподіл колоніальних володінь (перехід німецьких колоній <i>Того</i> та <i>Таньганьїки</i> (колишня Німецька Східна Африка) до Великої Британії, <i>Камеруна</i> — до Франції, <i>Руанди</i> та <i>Урунді</i> — до Бельгії; закріплення за Японією Маршаллових, Маріанських та Каролінських островів у Тихому океані, а також китайської області Цзяочжоу і концесії в Шаньдуні). • Військові обмеження (заборона загальної військової повинності у Німеччині, обмеження кількості війська до 100 тис. осіб; заборона мати підводний флот, військову авіацію, важку артилерію і танки; створення 50-ти кілометрової демілітаризованої Рейнської зони, вільної від зброї, до якої на 15 років вводилися війська країн-переможниць). • Політичні обмеження (заборона об'єднання Німеччини з Австрією з метою утворення єдиної Німецької держави, проголошення Німеччини єдиним винуватцем війни). • Накладення великих репарацій — відшкодування завданих збитків
--------------	---

Створення Ліги Націй (1919 р.)

Ліга Націй — міжнародна організація, що мала на меті розвиток співпраці між народами і гарантію миру й безпеки

Мета та принципи діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Підтримка миру та запобігання міжнародним конфліктам. • Відмова від війни як засобу вирішення міжнародних суперечок. • Застосування економічних та політичних санкцій проти агресорів
Керівні органи	<ul style="list-style-type: none"> • Асамблея (збори представників країн-членів). • Рада (чотири постійні члени — Велика Британія, Франція, Італія, Японія; чотири тимчасові члени — змінювалися щорічно). • Секретаріат (на чолі з Генеральним секретарем)
Ліга Націй не виконала своє основне завдання і не змогла зупинити розв'язання Другої світової війни; формально була ліквідована в 1946 р.	

Мирні договори із союзниками Німеччини

Сен-Жерменський (між країнами Антанти та Австрією) (10 вересня 1919 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Припинення існування Австро-Угорської імперії. • Передача частини Південного Тіролю та Істрії Італії. • Чехія і Моравія — частина нової держави Чехословаччини. • Передача Буковини Румунії. • Обмеження австрійської армії (30 тис. осіб). • Заборона об'єднання Австрії та Німеччини
Нейський (між країнами Антанти та Болгарією) (27 листопада 1919 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Перехід частини території Королівства сербів, хорватів і словенців до Румунії. • Позбавлення виходу в Егейське море. • Обмеження армії (20 тис. осіб)

<p>Тріанонський (між країнами Антанти та Угорщиною). (4 червня 1920 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Передача Хорватії, Бачки й західної частини Банату Королівству сербів, хорватів і словенців. • Передача Трансильванії та східної частини Банату Румунії, а Словаччини і Закарпатської України — Чехо-словаччині. • Обмеження армії (35 тис. осіб). • Сплата репарацій переможцям
<p>Севрський (між країнами Антанти та Туреччиною). (10 серпня 1920 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Втрата всіх територіальних володінь в Європі на користь Греції. • Втрата земель на Арабському Середньому Сході: Франція отримала опіку над Сирією, а Велика Британія встановила контроль над Палестиною, Йорданом та Іраком. • Встановлення контролю над чорноморськими протоками Антантою, які були демілітаризовані. • Сплата репарацій

Вашингтонська конференція (12 листопада 1921 р. – 6 лютого 1922 р.)

Вашингтонська конференція — конференція з обмеження озброєнь та вирішення проблем Далекого Сходу та басейну Тихого океану після Першої світової війни

Учасники	Представники США, Великої Британії, Китаю, Японії, Франції, Італії, Нідерландів, Бельгії і Португалії, а також британських домініонів та Індії
Ініціатор проведення та його мета	США , які розраховували домогтися сприятливого для себе вирішення питання щодо морських озброєнь та закріплення нового співвідношення сил у Китаї та басейні Тихого океану
Особливості роботи	Радянська Росія не отримала запрошення на конференцію. Делегація так званої Далекосхідної республіки, яка прибула у Вашингтон, не була допущена на конференцію

Договори, укладені у ході роботи конференції та їх основні положення

«Договір 4-х» (13 грудня 1921 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Підписаний представниками <i>США, Великої Британії, Франції, Японії</i>. • Скасування японсько-англійського союзу 1902—1921 рр. про поділ сфер впливу на Тихому океані. • Зобов'язання країн, що підписали договір, взаємно поважати права одна одної щодо їхніх острівних територій в Тихому океані та спільно захищати їх у разі нападу іншої держави. • Надання таких самих гарантій тихоокеанським володінням Португалії та Голландії
«Договір 5-ти» (6 лютого 1922 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Підписаний представниками <i>США, Великої Британії, Франції, Італії, Японії</i>. • Встановлення тоннажу лінійних кораблів та авіаносців для США, Великої Британії, Японії, Франції та Італії у співвідношенні 5 : 5 : 3 : 1,75 : 1,75.

«Договір 5-ти»	<ul style="list-style-type: none"> • Заборона будувати лінкори водовантажністю понад 35 тис. тонн. Скасування права Великої Британії мати такий флот, який би дорівнював флотам двох наступних за нею держав. • Зобов'язання не будувати морські бази ближче ніж 5 тис. км від Японії
«Договір 9-ти» (6 лютого 1922 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Підписаний представниками <i>США, Великої Британії, Франції, Японії, Голландії, Бельгії, Португалії, Італії, Китаю.</i> • Визнання суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності Китаю. • Рівні можливості в економічній діяльності в Китаї й торгівлі з ним (принцип «<i>відкритих дверей</i>» та «<i>рівних можливостей</i>»). • Відмова Японії від монопольного становища в Китаї та її зобов'язання повернути Китаю колишні німецькі концесії в Шаньдуні та вивести свої війська з цього регіону

Завершення формування Версальсько-Вашингтонської системи, її суперечності

Версальсько-Вашингтонська система — система міжнародних домовленостей, яка визначала відносини в світі після закінчення Першої світової війни

Творці	Держави-переможниці: США, Велика Британія, Франція, Японія
Правова основа	Договори, підписані в ході роботи Паризької мирної конференції (1919—1920 рр.), та угоди, ухвалені на Вашингтонській конференції (1921—1922 рр.)
Переваги	<ul style="list-style-type: none"> • Закладення фундаменту післявоєнних міжнародних відносин. • Розрядка післявоєнної напруженості. • Оновлення принципів міжнародних відносин. • Створення Ліги Націй — першої міжнародної організації. • Визнання незалежності та суверенітету ряду європейських держав
Недоліки	<ul style="list-style-type: none"> • Недосконалість Версальської системи (її договори не ліквідували повністю протиріччя між провідними країнами світу, а лише констатували нову розстановку сил на міжнародній арені). • Суперечності у відносинах розвинених країн із колоніями (створення мандатної системи, згідно з якою німецькі колонії та деякі володіння Османської імперії переходили до Великої Британії, Франції та ін.). • Загострення міжнаціональних відносин у Європі у зв'язку з виникненням держав із великими національними меншинами (компактне проживання німців у Польщі та Чехословаччині, українців та білорусів — у Польщі тощо)

Початок ревізії повоєнних угод

<p>Генуезька конференція (10 квітня — 19 травня 1922 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Домінування «російського питання»: вимоги західних держав сплатити борги попередніх російських урядів (18,5 млрд золотих рублів), повернути або відшкодувати вартість націоналізованих підприємств у Росії, ліквідувати монополію на зовнішню торгівлю; вимоги Росії до західних держав відшкодувати збитки, завдані інтервенцією Антанти в роки громадянської війни в Росії (39 млрд золотих рублів), надати Росії допомогу і вигідні кредити, підписати з Росією вигідні торговельні угоди. • Припинення роботи конференції через неспроможність врегулювати взаємні фінансово-економічні претензії
<p>Гаазька конференція (15 червня — 20 липня 1922 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Обговорення претензій західних країн до радянської Росії, пов'язаних із націоналізацією майна іноземних власників та анулюванням боргів царського та Тимчасового урядів, розгляд питання про кредити РРФСР. • Відхилення представниками західних країн усіх пропозицій радянської делегації; відмова обговорювати питання про кредити без виконання РРФСР попередніх умов; недовіра до запевнень радянських представників щодо готовності до співробітництва. • Неспроможність прийняти заключний документ у зв'язку з тим, що конференція зайшла у глухий кут
<p>Лозаннська конференція (листопад 1922 р. — липень 1923 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Спроба врегулювати становище на Близькому Сході. • Укладення Лозаннського договору, який передбачав встановлення миру між Туреччиною та державами Антанти, зобов'язання Туреччини сплатити частину боргу Османської імперії, скасування міжнародного фінансового контролю над Туреччиною. • Підписання конвенції про Чорноморські протоки, згідно з якою встановлювався режим вільного проходу військових і торгових суден через протоки Босфор і Дарданелли; передбачалася демілітаризація зони проток та евакуація англійських військ із території Туреччини
<p>Локарнська конференція (5—16 жовтня 1925 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Підписання Рейнського гарантійного пакту, який забезпечував недоторканність кордонів між Францією, Бельгією та Німеччиною. • Зобов'язання Франції та Бельгії не вдаватися до війни із Німеччиною. • Виступ Великої Британії та Італії гарантом Локарнської угоди. • Вирішення спірних питань через міжнародний арбітраж. • Схвалення плану Дауеса

Джерела нестабільності міждержавних відносин

<p>Рурський конфлікт</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Січень, 1923 р. — неспроможність Німеччини сплатити накладені на неї репарації. • Окупація Францією та Бельгією території Рурського вугільного басейну і Рурської області, у якій була зосереджена важка промисловість Німеччини.
---------------------------------	--

Рурський конфлікт	<ul style="list-style-type: none"> • Засудження окупації США та Великою Британією. • Вирішення конфлікту завдяки репараційним планам Дауеса та Юнга. • Осінь 1923 р. — виведення французьких і бельгійських військ із Рурської області
--------------------------	--

План Дауеса (16 серпня 1924 р.)

План Дауеса — репараційний план для Німеччини, розроблений міжнародним комітетом експертів під керівництвом Ч. Дауеса і затверджений на Локарнській конференції.

Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Виведення французьких військ із Рура. • Визначення розмірів щорічних виплат Німеччини на найближчі чотири роки — 1—1,75 млрд марок на рік, на наступні роки — по 2,5 млрд марок. • Встановлення контролю над залізницями і Державним банком Німеччини, який був гарантом її репараційних виплат. • Надання Німеччині значних позик США (близько 800 млн марок)
--------------	---

План Юнга (1929 р.)

План Юнга — план стягнення репараційних платежів із Німеччини (названий на ім'я американського банкіра О. Юнга, який очолив розробку плану); затверджений на Гаазькій конференції.

Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Зменшення загального розміру німецьких репарацій. • Встановлення загального розміру репарацій Німеччини (114 млрд марок). • Щорічна сплата Німеччиною близько 2 млрд марок упродовж 37 років. • Сплата репарацій за рахунок надходжень до бюджету Німеччини та прибутків залізниць. • Скасування відрахувань від прибутків промисловості. • Скасування фінансового контролю та контролю над економікою Німеччини
--------------	---

Рапальський договір (16 квітня 1922 р.)

Рапальський договір — радянсько-німецький договір, підписаний в місті Рапалло під час Генуезької конференції

Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Відновлення дипломатичних відносин між Німеччиною й Росією. • Врегулювання всіх спірних питань шляхом взаємної відмови від претензій; взаємна відмова від відшкодування будь-яких збитків, заподіяних одна одній у попередній період; визнання Німеччиною націоналізації німецької власності в Росії й відмова від претензій на її повернення або відшкодування; припинення виплат на утримання військовополонених. • Встановлення режиму найбільшого сприяння у торговельно-економічних відносинах
Наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Подолання міжнародної ізоляції радянської Росії та Німеччиною. • Перше юридичне визнання радянської Росії. • Внесення суттєвих змін у міжнародну політичну ситуацію

Пакт Бріана-Келлога (1928 р.)

Пакт Бріана-Келлога — міжнародний договір про відмову від війни, як зняряддя національної політики; отримав назву за іменами ініціаторів — міністра закордонних справ Франції Арістиди Бріана і держсекретаря США Френка Келлога

Передумови укладення та зміст

- **1925 р.** — підписання Женевського протоколу «Про заборону використання хімічної й бактеріологічної зброї».
- Пропозиція міністра закордонних справ Франції А. Бріана укласти зі США договір про «вічну дружбу», який би забороняв війну як засіб національної політики. Зустрічна пропозиція у відповідь державного секретаря США Ф. Келлога підписати не двосторонній, а багатосторонній договір.
- **27 серпня 1928 р.** — підписання у Парижі договору між США, Великою Британією, Францією, Німеччиною, Італією, Японією та ін. (усього 15 держав).
- Проголошення в пакті відмови від війни як зняряддя національної політики та визнання за необхідне вирішувати суперечності й конфлікти за допомогою мирних засобів.
- Підписання в майбутньому пакту 69-ма державами

Пакт став першою спробою створити систему *колективної безпеки* і *запобігання війни*

РОЗДІЛ 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Сполучені Штати Америки

Зростання ролі США на міжнародній арені	<ul style="list-style-type: none"> • Оголошення адміністрацією президента В. Вільсона курсу на здобуття «світового лідерства», шляхом реалізації якого мала стати програма «14 пунктів». • Перетворення на найрозвиненішу державу світу: технологічні зміни, успішний розвиток промисловості, сільського господарства, фінансово-кредитної системи, панування на європейських ринках. • Перетворення з країни-боржника на найбільшого кредитора
Передумови приходу до влади республіканців	<ul style="list-style-type: none"> • 1920—1921 рр. — економічна криза (зростання безробіття, зниження цін на сільськогосподарську продукцію, розорення фермерів). • 1920 р. — запровадження «сухого закону» — заборони виготовлення й продажу горілчаних напоїв; як наслідок зростання злочинності. • 1920 р. — надання виборчих прав жінкам. • Відродження у південних штатах Ку-Клукс-Клану; поширення расової сегрегації

Доба «проспериті» (процвітання)

«**Проспериті**» — доба процвітання в Америці в 1920-ті рр., економічне піднесення в США після Першої світової війни

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Перетворення США на світового кредитора. • Зростання попиту на відносно дешеві та якісні американські товари. • Зростання питомої ваги США у світовій економіці (48 % промислового виробництва всього західного світу). • Політична стабільність, фінансова міць, великі резерви внутрішнього ринку. • Масове оновлення капіталу, яке лягло в основу раціоналізації виробництва. • Зростання ефективності праці. • Впровадження наукових досягнень у виробництво. • Інтенсивний розвиток нових галузей (автомобілебудування, електротехнічна, хімічна промисловість, радіотехніка тощо)
Президентство республіканця В. Гардіна (1921—1923 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Основне гасло — «<i>Менше уряду в бізнесі, більше бізнесу в уряді</i>». • Подолання наслідків післявоєнної економічної кризи 1920—1921 рр. • Виступ проти політики державного регулювання. • Заклик до скорочення державних витрат на соціальну допомогу. • Отримання урядових субсидій підприємцями. • Скасування закону про податок на прибуток. • Фактичне скасування контролю над цінами. • У зовнішній політиці — курс на ізоляціонізм — невтручання США у справи держав поза межами Американського континенту. • Політична та економічна експансія в країни <i>Латинської Америки</i>. • Боротьба за посилення свого впливу в <i>Китаї</i>. • Закріплення панування США у <i>Далекосхідно-Тихоокеанському</i> регіоні
Президентство республіканця К. Куліджа (1923—1929 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Основне гасло — «<i>Справа Америки — бізнес</i>». • Відкидання концепції державного регулювання економіки. • Принцип «<i>індивідуальної відповідальності</i>» за результати своєї діяльності. • Надання пільг корпораціям. • Стимулювання зовнішньої торгівлі. • Проведення політики протекціонізму — (захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції). • Прийняття законів, що обмежували прийом емігрантів. • Продовження зовнішньополітичного курсу свого попередника
Наростання проблем	<ul style="list-style-type: none"> • Застій виробництва в традиційних сферах економіки (видобуток вугілля, суднобудування, текстильна промисловість тощо) при швидкому зростанні нових галузей важкої індустрії. • Несприятливі умови в аграрному секторі (збільшення обсягу сільськогосподарської продукції через застосування техніки, добрив, нових технологій, яка не знаходила збуту на внутрішньому та зовнішньому ринку через конкуренцію з боку Аргентини, Австралії та Канади). • Соціальні проблеми (звуження внутрішнього ринку через невідповідність зростання заробітної платні та виробництва, падіння купівельної спроможності більшості населення, 3 млн безробітних тощо)

Результат: республіканці, здобувши владу, проголосили курс на ізоляціонізм, розвивали фінансово-економічну експансію, розширюючи вплив США у світі; у 1922—1929 рр. в США відбулося стрімке економічне зростання, проте цей період супроводжувався й низкою проблем, на які уряд намагався не звертати увагу

Велика депресія

«Велика депресія» — найбільш тривала економічна криза в історії промислово розвинених країн

<p>Причини</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Порухення балансу між виробництвом і споживанням. • Біржові спекуляції, тіньові операції, у результаті яких курс акцій значно перевищував їхню реальну вартість. • Непомірно великі пільги монополіям, які не зважали на ситуацію на ринку і враховували лише власні інтереси. • Дешеві кредити, доступні «середньому» американцю, спекуляції ними, надмірне захоплення покупками. • Заборгованість Америці з боку союзників і Німеччини, яку вони не могли сплатити
<p>Прояви кризи</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 24 жовтня 1929 р. — криза на Нью-Йоркській фінансовій біржі, стрімке падіння курсу цінних паперів. • Падіння обсягів виробництва. • Банкрутство 130 тис. підприємств та 20 % усіх банків країни. • Зниження видобутку вугілля на 42 % та виплавки сталі в чотири рази. • Скорочення заробітної плати на 33 %. • Розорення фермерських господарств; скорочення прибутків фермерів на 58 %. • Безробіття (13 млн осіб). • «Голодні походи» у Вашингтон (1931 р., 1932 р.); випадки голодної смерті
<p>Президентство республіканця Г. Гувера (1929—1933 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Висунення програми «знищення бідності». • Прагнення примирити бізнес і профспілки. • Сприяння розвитку вільного підприємництва. • Заходи, спрямовані на подолання кризи: скупка надлишків продукції у фермерів, запровадження федеральних програм, у тому числі програми будівельних робіт). • Неспроможність подолати кризу
<p>Наслідки кризи</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Падіння життєвого рівня населення. • Падіння авторитету республіканської партії, яка втрачала важелі управління країною. • Перетворення кризи на світову. • «Велика депресія» унаочнила, що соціально-економічна система країни потребує реформування, здійснити яке республіканці не змогли

«Новий курс» Ф. Рузвельта, його складові та основні наслідки

«Новий курс» — система заходів уряду президента **Ф. Рузвельта** в 1933—1938 рр., яка базувалася на поєднанні заходів посилення державного регулювання економіки з реформами в соціальній сфері й була спрямована на подолання економічної кризи в країні

Фінансова сфера	<ul style="list-style-type: none"> • Відкриття лише конкурентоспроможних банків. • Закони про девальвацію долара, вилучення монетного золота з приватних рук. • Полегшення доступу до кредиту. • Реформування системи оподаткування (підвищення ставок податків на надприбутки, спадки і дарування)
Промисловість	<ul style="list-style-type: none"> • Закон «<i>Про відбудову промисловості</i>» від 16 червня 1933 р., що передбачав вироблення «кодексів чесної конкуренції», які встановлювали розмір виробництва, визначали рівень заробітної платні і тривалість робочого дня, розподіляли ринки збуту між окремими конкурентами. • Створення з метою впровадження закону Національної адміністрації з оздоровлення промисловості (НІРА)
Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Закон про допомогу фермерам від 12 травня 1933 р., який передбачав скорочення посівних площ і зменшення поголів'я худоби, скуповування державою сільськогосподарської продукції. • Закон про заходи, спрямовані на збереження родючості ґрунтів (1936 р.)
Соціальна сфера	<ul style="list-style-type: none"> • Програма допомоги нужденним (суспільні роботи для безробітних тощо). • Закон Вагнера (1935 р.), згідно з яким дозволялася організація профспілок та створення системи державного регулювання трудових відносин. • Закон про соціальне забезпечення (1935 р.), який передбачав створення системи заходів з надання допомоги вдовам, сиротам, інвалідам, зі страхування безробітних та пенсійного забезпечення. • Закон про справедливі умови праці (1938 р.), який надавав право уряду встановлювати мінімальну погодинну ставку заробітної платні і максимальну тривалість робочого дня, забороняв дитячу працю
Зовнішньополітичний курс адміністрації Ф. Рузвельта	<ul style="list-style-type: none"> • Прагнення зміцнити міжнародні позиції США і підняти їх престиж у світі. • Політика «доброго сусіда» щодо країн Латинської Америки. • Загострення суперечностей між США, з одного боку, та фашистськими і мілітаристськими державами — з іншого. • Відхід від політики «ізоляціонізму»

Результат: «Новий курс» довів важливість державного регулювання у сфері ринкового господарства; зростання державного регулювання, яке набуло форми ліберального реформізму, дозволило знайти вихід із кризи за допомогою соціального компромісу; були створені умови для подальшого розвитку ліберальної демократії (розширення прав громадян); відбулися серйозні зрушення в соціальній політиці держави

Країни Європи в 1918—1932 рр.

- Збройне повстання матросів у Кілі 3 листопада 1918 р. — початок революції
- Проголошення республіки 9 листопада 1918 р.
- Райони масових революційних виступів
- Міста, у яких у січні—травні 1919 р. було проголошено радянські республіки
- Баварська радянська республіка (кіпень—травень 1919 р.)
- Угорська радянська республіка (березень—серпень 1919 р.)
- Словацька радянська республіка (червень—липень 1919 р.)
- Країни Малої Антанти (1920—1938 рр.), спрямовані проти Угорщини
- Країни Бальтійської Антанти (1922—1940 рр.), створені для захисту від радянської Росії

ІТАЛІЯ
Держави, які підписали Рейнський гарантійний пакт (Локarno, жовтень 1925 р.)

- Границя, межа прокурання Червоної армії під час радянсько-польської війни (на середину серпня 1920 р.)
- Райони, окуплені масовим робітничим рухом в Італії (1920—1921 рр.)
- Загальний страйк в Англії (травень 1926 р.)
- Держави, які підписали Пакт Бріана-Келлога (Париж, серпень 1928 р.)

- Держави, які приєднались до Пакту в 1929 р.
- Райони міжнаціональної напруженості

Переворот д'Аунюціо у Фіуме (вересень 1919 р.)

Похід італійських фашистів на Рим у жовтні 1922 р.

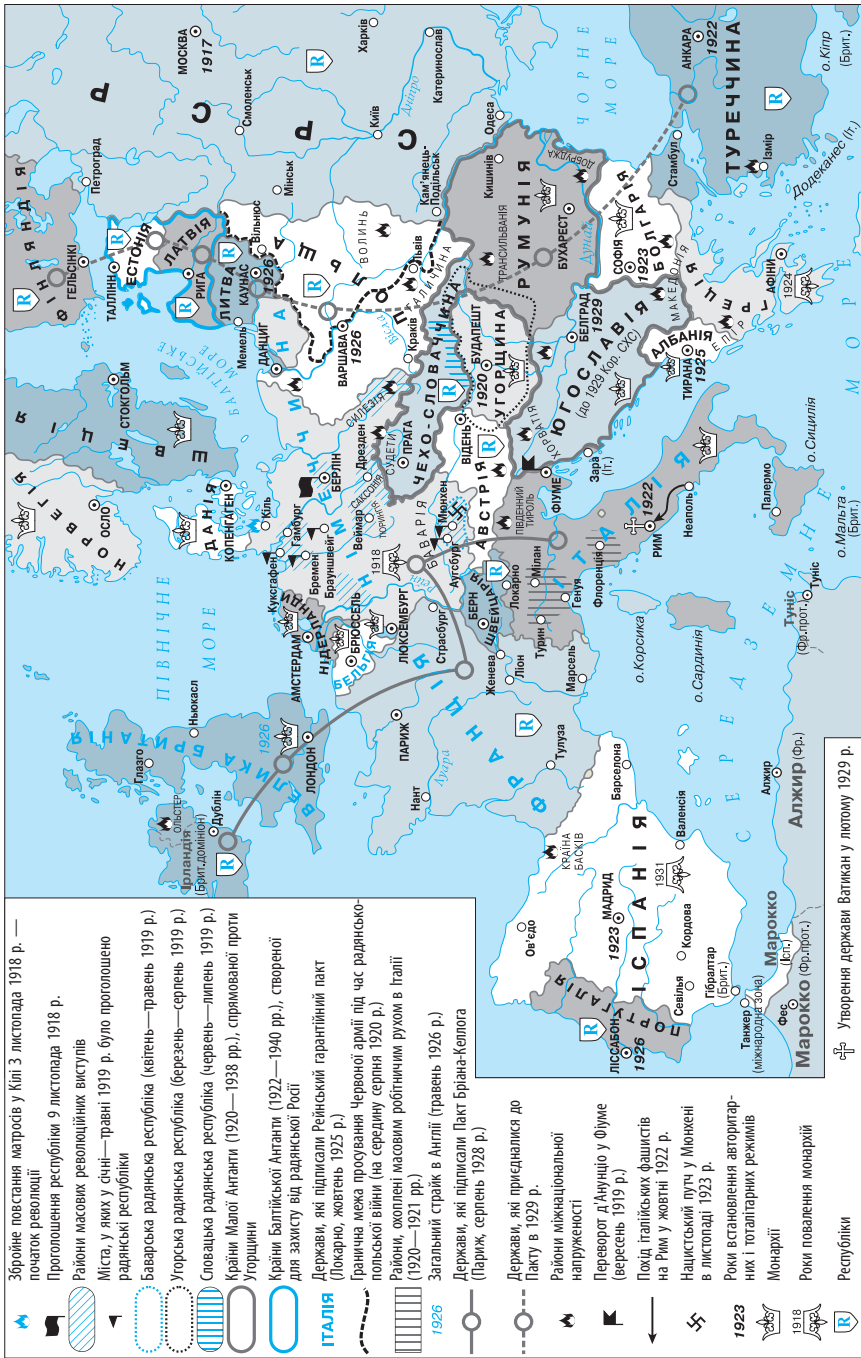
Нацистський путч у Мюнхені в листопаді 1923 р.

Роки встановлення авторитарних і тоталітарних режимів

Монархії

Роки повалення монархій

Республіки

 Утворення держави Ватикан у лютому 1929 р.

Особливості розвитку Великої Британії в 1920–1930-ті рр.	
Реформи Д. Ллойд Джорджа	<ul style="list-style-type: none"> • Створення коаліційного уряду із консерваторів і лібералів. • Стимулювання приватного підприємництва завдяки ліквідації державного регулювання. • Скорочення на 40 % соціальних програм. • Освітня реформа, за якою було запроваджено обов'язкове навчання дітей віком до 14 років і безкоштовну початкову освіту
Ірландське питання	<ul style="list-style-type: none"> • Грудень 1918 р. — перемога в Ірландії націоналістичної партії Шинн Фейн; проголошення Ірландії незалежною республікою. • 1919 р. — початок в Ірландії громадянської війни, у якій провідну роль відіграла Ірландська республіканська армія (ІРА). • Виступ проти незалежності Ірландії уряду Д. Ллойд Джорджа та шести протестантських графств Ольстера. • 1921 р. — укладення угоди про створення незалежної ірландської держави, за якою на території Ірландії залишалися британські військово-морські бази, а провінція Ольстер опинилася під подвійним британсько-ірландським управлінням; це не зупинило конфлікт
Консервативні уряди при владі	<ul style="list-style-type: none"> • Голови урядів — Ендрю Бонар-Лоу (1922–1923 рр.); Стенлі Болдуїн (1923–1924 рр., 1924–1929 рр.). • Подолання застою 1922–1923 рр. в економіці. • Основні засади політики — збалансований бюджет, міцна валюта, саморегульований ринок, відмова від надмірного контролю над економікою. • Відновлення золотого еквіваленту фунта стерлінга. • Зміцнення приватної власності (закон про приватну власність, закон про купівлю землі, закон про реєстрацію власності на землю). • Прибутки переважно від «невидимого експорту» (вивозу капіталу, міжнародних банківських операцій, вигідного використання морського транспорту тощо); нехтування капіталовкладеннями в промисловість і, як наслідок, відставання (особливо провідних галузей — вугледобувної, металургійної, машинобудівної). • Падіння конкурентоспроможності англійських товарів на світовому ринку. • Соціальні конфлікти (шахтарська проблема): 1926 р. — оголошення загального страйку, кількість учасників якого досягла 40 % населення країни; запровадження урядом надзвичайного стану; направлення на придушення страйкуючих армії; прийняття парламентом закону про заборону загальних страйків і пікетувань
Перший лейбористський уряд (1924 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Голова уряду — Рамсей Макдональд. • Здійснення гнучкої політики: часткові поступки як робітникам, так і підприємцям з метою збереження стабільності в суспільстві. • Стимулювання розвитку підприємництва. • Невиконання лейбористами передвиборних обіцянок щодо націоналізації шахт і залізниць та введення прогресивного податку з капіталу.

Перший лейбористський уряд	<ul style="list-style-type: none"> • Зосередження значної уваги на соціальних питаннях: збільшення розмірів допомоги безробітним і пенсій, поліпшення системи соціального страхування, збільшення державних асигнувань на житлове будівництво. • Наростання політичної нестабільності в країні
-----------------------------------	--

Велика Британія в роки Великої депресії	
Особливості кризи	<ul style="list-style-type: none"> • Початок кризи відбувся пізніше, ніж в інших розвинених країнах (на початку 1930 р.). • Досягнення кризою найбільшої глибини навесні 1932 р. • Економічне падіння не таке значне як у США, Франції та Німеччині, оскільки економіка країни не зазнала «процвітання» у роки стабілізації. • Найскрутніше становище традиційних галузей промисловості (вугледобувної, металургійної, текстильної, суднобудування тощо). • Важке становище сільського господарства (зниження цін на сільськогосподарську продукцію на 34 %). • Скорочення зовнішньоторговельного обігу більше ніж у два рази. • Падіння вартості фунта стерлінга (на третину). • Безробіття (3 млн осіб)
Другий лейбористський уряд (1929—1931 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Діяльність в умовах світової економічної кризи. • Балансування економічної політики на межі інтересів трудящих і підприємців: надання великим підприємствам субсидій і пільгових кредитів; покращення становища безробітних завдяки закону про страхування (1930 р.). • Загострення економічних і політичних проблем в умовах кризи: зменшення розміру допомоги безробітним; допомога підприємцям у зниженні зарплатні робітникам, щоб призупинити зниження прибутків; 7-годинний день на шахтах так і не було відновлено; антипрофспілковий закон 1927 р. так і не було скасовано; вимога промислових і фінансових кіл подолати фінансову кризу шляхом зменшення витрат на соціальні потреби. • Серпень 1931 р. — урядова криза, яка призвела до відставки другого уряду лейбористського уряду
Династична криза	<p>1936 р. — смерть короля Георга V; його наступником став Едуард VIII, який висловив намір одружитися з американкою Волліс Сімпсон, що не могла похвалитися знатним походженням; рішуча заява церкви й королівської родини: «Або трон, або Сімпсон»; зречення Едуардом VIII престолу на користь молодшого брата Георга</p>

Спроби реформування Британської імперії. Дж. Р. Макдональд	
<p>Національний уряд — коаліційний уряд, до складу якого входили лейбористи, консерватори та ліберали; перебував при владі у Великій Британії в 1931—1940 рр.</p>	
Мета	Подолання кризи та її наслідків
Лідери	Лейборист Р. Макдональд (1931—1935), консерватор С. Болдуїн (1935—1937), консерватор Н. Чемберлен (1937—1940)

Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Відмова від золотого забезпечення національної валюти з метою ліквідації бюджетного дефіциту. • Ставка на <i>державне регулювання економіки і політику протекціонізму</i>. • Зростання капіталовкладень у різні галузі економіки, покращення умов зовнішньої торгівлі. • Нестабільність та нерівномірність економічного піднесення (вугільна, будівельна і текстильна промисловість на 1937 р. не змогли досягти докризового рівня). • Створення для боротьби з конкуренцією стерлінгового блоку — валютного об'єднання держав на чолі з Великою Британією, що вели між собою розрахунки у фунтах стерлінгів і підтримували певний курс своїх валют відносно англійського фунта і своїх валютних резервів. • 1931 р. — прийняття Вестмінстерського статуту, який надавав домініонам суверенні права у сфері внутрішньої та зовнішньої політики. • Зростання військового виробництва. • Боротьба проти радикальних політичних сил — <i>комуністів і фашистів</i> (прийняття законів, спрямованих проти радикальних рухів: «<i>Про підбурювання до заколоту</i>» (1934 р.) та «<i>Акта про громадський порядок</i>» (1937 р.)
<p>Результат: внутрішньополітичний курс і методи вирішення проблем британськими урядами міжвоєнного періоду визначалися, як і раніше, їхньою партійною належністю; зовнішньополітичний курс у міжвоєнний період відображав прагнення Великої Британії відігравати провідну роль у міжнародних відносинах у світі</p>	

Франція

Політичний та соціально-економічний розвиток Франції в 1920–1930-х рр.	
Уряд <i>Національного блоку</i> (1919–1924 рр.)	
Склад	Праві партії (<i>Національно-республіканської дії, Республікансько-демократична</i> та ін.)
Лідери	Радикал Ж. Клемансо (1919 р.), соціаліст А. Мільєран (1920–1921 р.), Р. Пуанкаре (1922–1924 рр.)
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Відновлення господарського життя північно-східних районів. • Болісне переведення економіки на мирні рейки (зменшення кількості робочих місць, зниження заробітної плати). • Посилення робітничого руху. • Встановлення 8-годинного робочого дня, дозвіл на укладання колективних договорів, збільшення заробітної платні на 20–25 %. • Курс на подолання соціально-економічної кризи. • Денаціоналізація промисловості • Встановлення режиму економії (припинення дії закону про 8-годинний робочий день, посилення податкового пресу, замороження підвищення заробітної плати). • Надання вигідних кредитів селянам. • Встановлення прогресивного податку на прибуток. • У зовнішній політиці — курс на подальше послаблення Німеччини (<i>Рурський конфлікт 1923 р.</i>)

Уряд Лівого блоку (або Картель лівих сил) (1924–1926 рр.)	
Склад	Ліві партії (радикали, соціалісти тощо)
Лідер	Радикал Е. Ерріо
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Політична амністія (звільнення значної частини залізничників, які були заарештовані за участь у страйку, їх відновлення на роботі). • Асигнування 300 млн франків на потреби житлового будівництва. • Евакуація французьких військ із Рурської області. • Опір великих підприємців і фінансистів, викликаний поступками уряду робітникам та дрібним підприємцям, наслідком чого стало розміщення капіталів за межами Франції; це призвело до неспроможності уряду розв'язати фінансові проблеми
Уряд Національної єдності (1926–1929 рр.)	
Склад	Широкий спектр політичних партій (від радикалів до правих)
Лідер	Член Республікансько-демократичної партії Р. Пуанкаре
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Проведення фінансової реформи, наслідком якої стала стабілізація фінансів. • Підвищення непрямих податків, тарифів на залізницях і водних шляхах. • Скорочення зарплати державним службовцям та пенсій інвалідам війни. • Забезпечення умов для економічного зростання (швидкі (вищі, ніж у Німеччині та Великій Британії) темпи промислового розвитку). • Реалізація соціальних програм. • Відставка уряду в результаті загострення міжпартійної боротьби
Прояви кризи у Франції	

- Початок кризи *восени 1930 р.* (пізніше, ніж в інших західних країнах).
- Затяжний характер кризи (до кінця 1935 р.).
- Падіння промислового виробництва не таке швидке, як у США та Німеччині.
- Скорочення обсягів випуску продукції машинобудівної промисловості на 69 %, виплавки чавуну та сталі — майже на 50 %, зменшення обсягів виробництва автомобілів тощо.
- Важке становище текстильної промисловості.
- Крах низки великих банків.
- Зменшення обсягів зовнішньої торгівлі більше ніж у два рази.
- Різке зниження цін на пшеницю, овес, ячмінь, вовну, цукор.
- Пошук шляхів реформування економіки за допомогою втручання держави (прихильників державного управління називали **дирижистами** — від фр. «дириже» — управляти, керувати).
- Дотримання принципу приватної власності, що допомогло уникнути економічної та соціальної катастрофи.
- Наростання в умовах кризи фашистської загрози: активізація правоекстремістських сил, які пропонували встановити диктатуру (*«Ліга французької дії»*,

«Патріотична молодь»); розгортання антипарламентської та антиреспубліканської діяльності фашистською організацією «Французька солідарність».

Результат: у міжвоєнний період Францією керували правоцентристські та ліві уряди, які відповідно до своїх програмових засад намагалися сприяти розвитку країни.

Народний фронт і його уряди	
<p>Народний фронт — об'єднання демократичних сил у 1930-х рр., зусилля яких були спрямовані на боротьбу з фашизмом</p>	
Передумови створення	6 лютого 1934 р. — спроба державного перевороту з боку активістів військових і фашистських ліг
Лідери	Л. Блюм, Е. Даладьє
Склад	Соціалісти, радикали (комуністи не увійшли до складу уряду, але заявили про його підтримку в парламенті)
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Заборона фашистських ліг. • Підвищення заробітної плати. • Встановлення 40-годинного робочого тижня. • Запровадження оплачуваних відпусток. • Закон про соціальне страхування. • Надбавка до заробітної плати та пенсій службовцям. • Надання кредитів дрібним підприємцям. • Закон «Про часткову націоналізацію воєнної промисловості і встановлення державного контролю над Французьким банком» тощо. • Підписання Мюнхенської угоди (1938 р.)
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • Ліквідація безпосередньої загрози приходу до влади фашистів. • Успішна соціально-економічна політика. • Пом'якшення соціальних суперечностей

Італія

Становище після Першої світової війни	<ul style="list-style-type: none"> • Наслідки війни: <ul style="list-style-type: none"> • демографічні втрати — 600 тис. осіб; 1 млн поранено, 700 тис. — інваліди; збитки — третина національного багатства країни; зростання зовнішнього боргу; скорочення виробництва сільгосппродукції; безробіття (2 млн осіб); • незначні територіальні придбання — частина <i>Істрії</i> з портом <i>Трієст</i>, <i>Південний Тироль</i>, <i>Пула</i> й <i>Горіція</i> (Італія — «переможена серед переможців»); зневіра й розчарування італійського суспільства; • 1919—1920 рр. — глибока криза (відома як «червоне дворіччя»): активізація страйкового руху, учасники якого вимагали 8-годинного робочого дня, збільшення зарплати; створення робітниками загонів Червоної гвардії та фабрично-заводських рад, які виконували функції місцевої влади; домінування серед страйкуючих прибічників перетворень у радянській Росії; охоплення південних регіонів селянським рухом; поширення протестних настроїв серед ветеранів і військових.
---------------------------------------	--

<p>Становище після Першої світової війни</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Криза італійського парламентаризму (неспроможність урядів <i>В. Орландо, Ф. Нітті, Дж. Джолітті, І. Бономі</i> подолати урядову та економічну кризу). • 1919 р. — вихід на політичну арену фашистів (на чолі — дуче Б. Муссоліні), які, спираючись на ідеї <i>реваншизму, антикомунізму й соціальної демагогії</i>, об'єднали всіх незадоволених ситуацією в країні; надання їм фінансової допомоги великим капіталом, який боявся перемоги лівих сил. • Листопад 1921 р. — з'їзд фашистів, на якому офіційно було проголошено про створення партії, була оприлюднена програма, заснована на ідеї «<i>величі нації</i>». • 1922 р. — погром фашистами демократичних організацій, підготовка Б. Муссоліні до здійснення державного перевороту, пред'явлення уряду ультиматуму з вимогою надати шість міністерських портфельів фашистам. • 28 жовтня 1922 р. — організація фашистами «походу на Рим», унаслідок якого король Віктор-Еммануїл запропонував Б. Муссоліні посаду голови уряду (парламент виявив йому довіру)
<p>Фашистський режим Б. Муссоліні</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1922 р. — створення Великої фашистської ради. • Квітень 1924 р. — перемога фашистів на парламентських виборах шляхом терору (убивство соціаліста Дж. Маттеотті, який критикував новий режим). • Боротьба проти опозиції, яка утворила «Авентинський блок» (демократи, соціалісти, більшість лібералів). • Прийняття закону про чистку державного апарату від «підозрілих елементів» та закону про права прем'єр-міністра, за яким він звільнявся від відповідальності перед парламентом. • 1926 р. — прийняття надзвичайних законів (розпуск усіх політичних партій, крім фашистської; створення трибуналу і таємної поліції; відновлення смертної кари; запровадження адміністративної висилки без суду і слідства; закон про профспілки, за яким всі нефашистські профспілки оголошувалися розпущеними); знищення парламентаризму. • Пропагування «загальнонаціональної» влади, яка вимагала повного підкорення державі (гасло «<i>Усе в державі, усе для держави, і нічого поза державою</i>»). • Ідеологізація суспільства (військово-патріотичне виховання дітей і молоді; насадження культу особи Б. Муссоліні тощо). • Союз із католицькою церквою.
<p>Корпоративна держава: ідея та реальність</p>	<p>Корпоративізм — вид соціальної організації суспільства, що характеризується наявністю твердої ієрархічної системи влади, у якій одержавлені корпорації, що об'єднують робітників і підприємців за галузевою ознакою, тримають під контролем практично все економічне і соціальне життя країни.</p> <p>Корпоративна держава — одна із форм авторитарного політичного режиму, ідеологи якого розглядають державу як сукупність корпорацій, що виконують певні соціальні функції.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1930 р. — створення Національної ради корпорацій, яка очолювала всі корпоративні організації, та економічної ради, що координувала діяльність корпорацій у місцевому масштабі.

Корпоративна держава:	<ul style="list-style-type: none"> • 1939 р. — завершення будівництва «корпоративної держави» реорганізацією вищих законодавчих органів, за якою місце Палати депутатів зайняла палата, що формувалася фашистською партією і Національною радою корпорацій. • Встановлення контролю над економічним життям, що дало змогу мобілізувати ресурси, подолати кризові явища, модернізувати економіку
<p>Результат: Італія завершила Першу світову війну серед переможців, проте не отримала очікуваного; 1919—1922 рр. стали добою нестабільності, за якої склалися умови, що сприяли виникненню італійського фашизму; він став різновидом тоталітарної диктатури, ідеологія якої складалася на основі націоналізму, соціалізму, католицизму і традиціоналізму</p>	

Німеччина

Листопадова революція	
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Поразка Німеччини в Першій світовій війні. • Наявність організованої опозиції кайзеровському режиму — СДПН (<i>Соціал-демократична партія Німеччини</i>) та НСДПН (<i>Незалежна Соціал-демократична партія Німеччини</i>). • Вплив російської революції 1917 р.
Перебіг подій	
3 листопада 1918 р.	Початок революції; повстання моряків у Кілі, яке поширилося на інші міста
9 листопада 1918 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Початок збройного повстання в Берліні. • Зречення Вільгельма II від престолу та втеча до Голландії. • Формування коаліційного уряду — Ради народних уповноважених (РНУ), до складу якого ввійшли представники СДПН та НСДПН; очолив уряд Ф. Еберт
11 листопада 1918 р.	Підписання Німеччиною Комп'єнського перемир'я з країнами Антанти
12 листопада 1918 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Оприлюднення програми дій РНУ, яка передбачала проголошення демократичних свобод, запровадження рівного виборчого права, працевлаштування демобілізованих солдатів і безробітних, прийняття закону про 8-годинний робочий день
Січень 1919 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Організація Комуністичною партією збройного повстання з метою повалення уряду Ф. Еберта. • Придушення виступу урядовими військами, убивство лідерів КПН — Р. Люксембург та К. Лібкнехта
13 квітня 1919 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення Баварської Радянської республіки, яка проіснувала три тижні, після чого урядові війська відновили державну владу в Баварії
Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Визнання Німеччиною поразки у Першій світовій війні. • Припинення існування Німецької імперії; початок роботи Установчих зборів, які мали визначити державний устрій Німеччини.

Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Встановлення Веймарської конституцією 1919 р. в Німеччині республіканської форми правління. • Обрання президентом Німеччини Ф. Еберга. • Формування коаліційного уряду Ф. Шейдеманом
-------------------------------	--

Становлення Веймарської республіки

Веймарська республіка — німецька держава в 1919—1933 рр., яка відповідно до Веймарської конституції була конституційована у формі демократичної парламентської федеративної республіки

Утвердження Веймарського режиму (1919—1923 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Економічна криза 1919—1923 рр.: падіння промислового виробництва (на 57 %), безробіття, інфляція, карткова система. • 28 червня 1919 р. — підписання Версальського договору. • Вихід на політичну арену нацистів: 1919 р. — створення НСДАП (<i>Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини</i>), лідером якої став фюрер А. Гітлер. • Січень 1923 р. — Рурський конфлікт. • Боротьба з правими і лівими радикалами: <ul style="list-style-type: none"> • березень 1920 р. — «<i>капповський путч</i>» — невдала спроба захопити владу представниками монархо-націоналістичних кіл під керівництвом Каппа і Людендорфа; • жовтень 1923 р. — озброєний виступ комуністів у Гамбурзі під керівництвом Е. Тельмана, придушений урядовими військами; • листопад 1923 р. — «<i>півний путч</i>» — невдала спроба нацистів здійснити державний переворот; ув'язнення А. Гітлера; написання ним праці «Майн кампф» («Моя боротьба»), у якій він виклав ідеологію німецького нацизму
«Золоті роки» Веймарської республіки (1924—1928 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Стабілізація економіки завдяки послабленню репараційного пресу після запровадження плану Дауеса. • Потужні іноземні інвестиції в німецьку економіку. • Посилення процесів монополізації. • Прискорений розвиток важкої промисловості, оновлення капіталу, модернізація виробництва. • Вихід Німеччини за обсягом промислового виробництва на друге місце у світі. • Вступ до Ліги Націй (<i>1926 р.</i>). • Військово-політична співпраця з СРСР
Вплив світової економічної кризи в Німеччині на політичне життя країни (1929—1933 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Німеччина — одна з найбільш постраждалих від світової кризи 1929 р. країна. • Безупинне падіння виробництва. • Зменшення обсягу промислової продукції на 40 %. • Європейський рекорд за рівнем безробіття (9 млн осіб). • Скорочення сільськогосподарського виробництва на 31 %. • Впровадження плану Юнга (1929 р.). • Політична та урядова кризи. • Послаблення позицій центристських партій. • Перетворення НСДАП на парламентську партію та зростання її популярності. • 30 січня 1933 р. — призначення президентом П. фон Гіндебургом канцлером А. Гітлера та доручення йому сформувати уряд

Прихід до влади нацистів. Нацистська расистська ідеологія та антисемітизм. Політична і соціально-економічна сутність нацизму

Лютий 1933 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Достроковий розпуск парламенту. • Організація нацистами підпаду рейхстагу з метою скомпрометувати політичних супротивників — комуністів. Заборона комуністичної і соціал-демократичної преси, ліквідація недоторканності особи, свободи слова, зібрання
Березень 1933 р.	Перемога на виборах нацистів (завдяки оголошенню недійсними 81 мандату комуністів); надання парламентом уряду А. Гітлера надзвичайних повноважень
Травень-червень 1933 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Заборона нацистами вільних профспілок. • Закон про заборону діяльності будь-яких політичних партій, крім НСДАП
Ніч на 30 червня 1934 р.	<ul style="list-style-type: none"> • «Ніч довгих ножів» — фізичне знищення за наказом А. Гітлера керівників СА (штурмовиків) за допомогою СС (охоронних загонів партії), що були особистою гвардією фюрера (з метою посилення його особистої влади в партії)
2 серпня 1934 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Суміщення А. Гітлером посад канцлера та президента після смерті П. Гіндебурга

Характерні риси нацистської диктатури

- Надання за результатами плебісциту виняткової влади А. Гітлеру.
  - Затвердження в усіх структурах влади вертикальної системи фюрерства — підпорядкування нижчестоящих фюрерів вищестоящим; злиття апарату НСДАП із державними органами.
  - Розгул насильства і терору; створення таємної поліції (**гестапо**), яка здійснювала контррозвідувальну діяльність, політичне переслідування й кадрове забезпечення концентраційних таборів для противників режиму.
  - Войовничий **антисемітизм** — нетерпимість, вороже ставлення до євреїв (бойкот єврейських підприємств і установ; низка законів, які позбавляли євреїв німецького громадянства і забороняли їм займати посади в державних установах; ніч з 9 на 10 листопада 1938 р. — «**кришталева ніч**» (масштабний єврейський погром); виселення євреїв до **гетто**).
  - Державне регулювання економіки (створення Генеральної ради німецького господарства, запровадження контролю над цінами та заробітною платнею, поступовий перехід до карткової системи).
  - **Мілітаризація** економіки (прискорений розвиток військової промисловості, підпорядкування економіки війсьним приготуванням).
  - Заходи щодо ліквідації безробіття.
  - Ідеологізація суспільства (створення Міністерства пропаганди на чолі з **Й. Геббельсом** (1933 р.), встановлення контролю над усіма засобами масової інформації, намагання підпорядкувати їх служінню нацистському режиму).
  - Агресивна зовнішня політика (**аншлюс Австрії 1938 р.**, приєднання до Німеччини Судетської області Чехословаччини завдяки Мюнхенській угоді).
- Результат:** нацистська диктатура стала різновидом тоталітаризму, як і італійський фашизм; вона докорінно змінила всі сфери життя країни в бік обмеження прав і свобод людини та засад демократії.

Радянський Союз (СРСР)

«Договір-на федерація» радянських республік	<ul style="list-style-type: none"> Пошук нової державної моделі для радянських республік, що утворилися на більшій частині колишньої Російської імперії. 1919—1922 рр. — формування «договірної федерації» радянських республік — укладення радянською Росією угод про військовий і господарський союз з іншими республіками, які розподіляли повноваження між ними й центром. Нерівноправність республік у складі «договірної федерації»: надання державним органам РСФРР загальнофедеративних функцій управління, що ставило РСФРР у привілейоване становище порівняно з іншими республіками. 	
Утворення СРСР	30 грудня 1922 р.	Прийняття <i>Декларації й Договору про утворення СРСР</i> на I Загальносоюзному з'їзді Рад; обрання ЦВК СРСР на чолі з М. Калініним і РНК СРСР на чолі з В. Ленінім
	31 січня 1924 р.	Прийняття на II з'їзді Рад <i>Конституції СРСР</i> , яка закріпила створення нової держави

Нова економічна політика (неп)

Передумови переходу до непу	<ul style="list-style-type: none"> 1918—1921 рр. — здійснення більшовиками політики «воєнного комунізму», яка стала першим широкомасштабним комуністичним експериментом, спробою негайного будівництва комунізму насильницькими методами. «Воєнний комунізм» — внутрішня політика радянської влади, запроваджена в роки громадянської війни з метою зосередження всіх трудових і матеріальних ресурсів у руках держави й будівництва комунізму. Основні заходи «воєнного комунізму»: <ul style="list-style-type: none"> націоналізація промисловості; заборона приватної торгівлі; ліквідація грошей, розподіл товарів за картками; запровадження загальної трудової повинності; здійснення продрозкладки (вилучення в селян продовольства, залишаючи зерно лише для посіву й особистого споживання). Результати та наслідки: голод 1921—1923 рр., господарська розруха, які поставила на порядок денний питання про можливість подальшого утримання влади більшовиками 	
	<ul style="list-style-type: none"> 1921 р. — перехід до нової економічної політики. Нова економічна політика (неп) — економічна політика більшовиків у 1921—1928 рр., що змінила політику «воєнного комунізму» та базувалася на впровадженні елементів ринкової економіки. 	
Основні заходи непу	<ul style="list-style-type: none"> Сільське господарство: <ul style="list-style-type: none"> скасування продрозкладки, введення продподатку — натурального податку із селянських господарств, який встановлювався у вигляді процентного відрахування від виробленої продукції; дозвіл оренди землі та найманої праці; розвиток різних форм кооперації, скасування кругової поруки. Промисловість: <ul style="list-style-type: none"> продаж у приватну власність дрібних та частини середніх підприємств; дозвіл оренди та найманої праці; 	

Основні заходи непу	<ul style="list-style-type: none"> • об'єднання великих підприємств у трести, переведення їх на госпрозрахунок; • скасування загальної трудової повинності; • перехід від зрівняльної до відрядної заробітної платні. • <i>Торгівля та фінанси:</i> <ul style="list-style-type: none"> • поновлення вільної торгівлі; випуск конвертованого червонця; • уведення державних податків, плати за проїзд у транспорті
Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Контрольоване державою відновлення основних засад ринкових механізмів функціонування економіки. • Швидкі темпи відбудови народного господарства країни; зростання господарчої ініціативи, зацікавленості в результатах праці. • Зростання життєвого рівня населення. • Незмінність авторитарного характеру влади

Спланована модернізація

Політика форсованої (прискореної) індустріалізації

Індустріалізація — процес створення великого машинного виробництва і на цій основі перехід від аграрного до індустріального суспільства

Проголошення курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Грудень 1925 р. — XIV з'їзд ВКП(б), на якому було проголошено курс на індустріалізацію. • 1929 р. — курс на форсовані (прискорені) темпи («рік великого перелому»)
Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Створення промислової бази для забезпечення заміни імпортової промислової продукції на продукцію власного виробництва. • Розвиток нових галузей промисловості. • Підведення технічної бази під відстале сільське господарство. • Укріплення оборонного потенціалу країни
Особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Можливість використання лише внутрішніх джерел фінансування. • Перекіс у бік важкої промисловості. • Нестача кваліфікованих кадрів. • Форсовані темпи. • Жорстка централізація економіки, директивне господарювання. • Запровадження п'ятирічок (планів розвитку, розрахованих на п'ять років). • Розгортання соціалістичного змагання (Стахановський, Ізотовський рух)
Результати	<ul style="list-style-type: none"> • Перетворення СРСР на потужну індустріальну країну. • Розвиток нових галузей промисловості, будівництво заводів і фабрик. • Організація виробництва всього необхідного всередині країни. • Покращення технічного оснащення сільського господарства. • Створення потужного військово-промислового комплексу

Колективізація сільського господарства

Колективізація — масове створення колективних господарств (колгоспів), що супроводжувалося ліквідацією односібних господарств, відчуженням селян від засобів виробництва та кінцевого результату їхньої праці

Завдан- ня	<ul style="list-style-type: none"> • Перекачування ресурсів із села в місто задля індустріалізації. • Забезпечення промисловості дешевою робочою силою. • Вирішення продовольчої проблеми в країні. • Ліквідація куркульства (заможного селянства) — «ворога радянської влади». • Укріплення впливу держави на приватний сектор у сільсько-му господарстві 	
Скла- дові	<ul style="list-style-type: none"> • Примусове усупільнення землі, засобів виробництва, худоби. • Обов'язкові планові завдання хлібоздачі. • Позбавлення селян прав розпоряджатися вирощеною продукцією через обов'язкові поставки державі за значно нижчими цінами, ніж ринкові. • Натуральна плата за послуги машинно-тракторних станцій (МТС), що обслуговували технікою колгоспні господарства. • Розкуркулювання заможних селян, які чинили опір насильницькій колективізації. • Паспортна система, за якою заборонялася видача паспортів на селі 	
Основні заходи	Грудень 1929 р.	Перехід до відкритого терору проти «куркульства»
	Січень 1930 р.	Постанова ЦК ВКП(б) «Про темпи колективізації і про засоби допомоги держави колгоспному будівництву», за якою зернові райони за строками завершення колективізації були поділені на три категорії: I — райони Північного Кавказу та Поволжя — завершення колективізації навесні 1932 р., II — Україна та Білорусія — весна 1933 р., III — усі інші — весна 1935 р.
Резуль- тати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Фізичне знищення самостійних, заможних селян, які бажали працювати без диктату з боку держави. • Дезорганізація сільськогосподарського виробництва. • Скорочення поголів'я худоби; повне одержавлення сільгоспвиробництва, підпорядкування всіх сторін сільського життя партійно-державному керівництву. • Штучний голод 1932—1933 рр., який охопив Україну, Північний Кавказ, Поволжя, Казахстан та ін. • Масове переселення селян у міста 	

Особливості комуністичного тоталітарного режиму. Сталінізм

- Прагнення Й. Сталіна захистити й зміцнити свою владу.
- Ліквідація політичних супротивників.
- Бажання посіяти в усіх верствах населення страх, покору «великому вождеві».
- Ідеологічне обґрунтування репресій; боротьба проти «класових ворогів»; жертви — громадські діячі, вчені, військові тощо.
- Створення системи каральних органів.
- Створення мережі виправно-трудових таборів, об'єднаних у систему ГУЛАГу (рос. «Главное управление лагерей»); розгляд справ позасудовими органами — «трійками».

- **1937—1938 рр.** — доба «великого терору» — період в історії СРСР, коли сталінські репресії різко посилювалися й були доведені до максимуму своєї інтенсивності; інша поширена назва цього історичного періоду, «єжовщина» (за прізвищем керівника НКВС (Народного Комісаріату Внутрішніх Справ) М. Єжова).

Виклики міжвоєнного часу

<p>Європа поміж економічною стабільністю та світовою кризою</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Виникнення у післявоєнний період проблем, пов'язаних із подоланням розрухи й відновленням господарства. • 1924 р. — покращення становища країн Заходу; початок економічного піднесення; швидкий розвиток нових галузей — електротехнічної, радіотехнічної, хімічної, літакобудівної, автомобільної; застосування у виробництві нових технічних винаходів, конвеєрного виробництва тощо. • Збільшення виробництва товарів, зростання продуктивності праці. • Зростання заробітної плати, зниження безробіття, зростання рівня життя населення, зменшення соціального напруження, скорочення кількості соціальних протестів
<p>Запровадження державного регулювання соціально-економічних процесів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1929—1933 рр. — світова економічна криза (наймасштабніша та найглибша), основним проявом якої було надвиробництво. • Банкрутство підприємств, інфляція, безробіття, падіння життєвого рівня населення; надзвичайно болючий удар по дрібних і середніх підприємцях. • Зростання в умовах кризи популярності радикальних сил. • Пошук шляхів подолання кризи: обрання більшістю західних держав (<i>США, Велика Британія, Франція, Канада, скандинавські країни</i>) шляху посилення державного регулювання соціально-економічних процесів і проведення ліберальних реформ; встановлення тоталітарних режимів в <i>Італії, Німеччині та СРСР</i>
<p>Результат: у міжвоєнний період з'явилося розуміння необхідності державного регулювання економічних процесів як важливого елементу будівництва «держави добробуту»</p>	

Європа перед вибором між демократією та авторитаризмом. Ідеологічне осмислення нових реалій суспільного життя

<p>Оновлення лібералізму і консерватизму</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Теоретики неолібералізму — Дж. Гобсон, Т. Грін й Л. Гобхауз, Дж. М. Кейнс, Ф. Репке, В. Ойкне, Дж. Кроулі, Дж. Д'юї, Л. Ворд та ін.: • підтримка зростання регулюючої ролі держави в економіці, щоб створити можливість для реалізації ліберальних прав і свобод; • розробка концепції «держави добробуту», яка стверджувала необхідність соціальної допомоги незаможним, хворим, людям з інвалідністю, безробітним, пенсіонерам; • державне сприяння функціонуванню освіти, медицини й житла; вирішення конфліктів між робітниками і підприємцями; • забезпечення стабільності, уникнення революцій; • особлива популярність кейнсіанства (учення М. Кейнса): необхідність доповнення традиційних ліберальних засад принципом державного регулювання економічної і соціальної сфер;
---	--

<p>Оновлення лібералізму і консерватизму</p>	<p>доведення залежності економіки від купівельної спроможності населення; зацікавленість держави у зростанні заробітної плати; регулювання діяльності корпорацій, трестів;</p> <ul style="list-style-type: none"> • покладення принципів неолібералізму в основу «нового курсу» Ф. Рузвельта, які допомогли подолати наслідки кризи в США. • Суттєві зміни у консерватизмі: <ul style="list-style-type: none"> • приділення уваги інтересам захисту прав селян, дрібних і середніх підприємців; • припустимість змін за умови поєднання творення нового й збереження спадковості з минулим; • сприйняття консерваторами ідей, які вони раніше заперечували — вільні ринкові відносини, виборність органів влади, парламентаризм, конституціоналізм, політична багатоманітність 					
<p>Радикалізація політичного життя</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Поширення ідей інтегрального націоналізму — різновиду націоналізму, прибічники якого вважають ліберальні цінності застарілими, висувають на перше місце національні інтереси певної спільноти та виступають за рішучі дії для їх реалізації. • Ідеологи — французькі громадські діячі Ш. Маррас (керівник профашистської організації «Французька дія») і М. Баррес. • Одна з основних ідей — національна солідарність, співпраця всіх суспільно корисних верств через делегування своїх представників до представницьких органів корпорацій; категоричне заперечення існування інших за ідеологією партій; існування єдиної панівної ідеології та повна монополізація політичної влади 					
<p>Тоталітаризм</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Встановлення тоталітарних режимів в Італії, Німеччині (правих), СРСР (лівих). • Основні ознаки тоталітаризму: <ul style="list-style-type: none"> • поглинання особистості колективом, повне підпорядкування особистих інтересів суспільним (фактично інтересам держави); • культ особи; зосередження влади в руках певної групи (найчастіше політичної партії), яка править монопольно; • однопартійна система; злиття партії, держави й суспільства; • єдина всеохоплююча мета; • політизація всіх сфер життя суспільства; • терор проти будь-якого інакодумства; контроль над суспільством за допомогою репресивного апарату; • жорстке регулювання економіки, ЗМІ, освіти, культури; • наявність однієї, панівної ідеології, що є обов'язковою для всіх. • Відмінності ідеологічних засад правого й лівого тоталітаризму. <table border="1" data-bbox="244 1174 1033 1473"> <tr> <td data-bbox="244 1174 639 1212"> <p>Фашизм, нацизм</p> </td> <td data-bbox="639 1174 1033 1212"> <p>Комунізм (більшовизм)</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="244 1212 639 1473"> <ul style="list-style-type: none"> • Піднесення «держави», «нації», «раси». • Заперечення матеріалізму, містицизм. • Визнання приватної власності, ринкової економіки, що мали існувати під жорстким контролем держави. • Боротьба за здобуття «життєвого простору» </td> <td data-bbox="639 1212 1033 1473"> <ul style="list-style-type: none"> • Піднесення «класів», «диктатури пролетаріату». • Матеріалістичне розуміння історичного процесу. • Ліквідація приватної власності на засоби виробництва й створення планової державної економіки. • «Експорт революції», перемога комунізму в усьому світі </td> </tr> </table>		<p>Фашизм, нацизм</p>	<p>Комунізм (більшовизм)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Піднесення «держави», «нації», «раси». • Заперечення матеріалізму, містицизм. • Визнання приватної власності, ринкової економіки, що мали існувати під жорстким контролем держави. • Боротьба за здобуття «життєвого простору» 	<ul style="list-style-type: none"> • Піднесення «класів», «диктатури пролетаріату». • Матеріалістичне розуміння історичного процесу. • Ліквідація приватної власності на засоби виробництва й створення планової державної економіки. • «Експорт революції», перемога комунізму в усьому світі
<p>Фашизм, нацизм</p>	<p>Комунізм (більшовизм)</p>					
<ul style="list-style-type: none"> • Піднесення «держави», «нації», «раси». • Заперечення матеріалізму, містицизм. • Визнання приватної власності, ринкової економіки, що мали існувати під жорстким контролем держави. • Боротьба за здобуття «життєвого простору» 	<ul style="list-style-type: none"> • Піднесення «класів», «диктатури пролетаріату». • Матеріалістичне розуміння історичного процесу. • Ліквідація приватної власності на засоби виробництва й створення планової державної економіки. • «Експорт революції», перемога комунізму в усьому світі 					

Громадянська війна в Іспанії (1936–1939 рр.)

Сторони проти-стояння	Республіканці за підтримки <i>СРСР</i> та франкісти (прихильники генерала Ф. Франка, військові, аристократія, буржуазія) за підтримки <i>Німеччини</i> та <i>Італії</i>
Позиція великих держав	9—17 вересня 1936 р. — міжнародна конференція в Лондоні, присвячена проблемі громадянської війни в Іспанії, результатом роботи якої стало створення <i>«Комітету з неутручання»</i> , до якого приєдналися 27 країн
Основні події	<ul style="list-style-type: none"> • Липень 1936 р. — початок військового заколоту проти республіканських сил в іспанському Марокко; зіткнення республіканців із регулярними військами заколотників по всій країні, що призвело до початку <i>Громадянської війни</i>; загальний страйк у Мадриді з вимогою озброїти народ; відставка уряду К. Кірога; створення уряду Х. Хирала, який віддав розпорядження про передачу зброї робітничим організаціям для боротьби із заколотниками; формування загонів народної міліції. • Серпень 1936 р. — запеклі бої по всій країні; розгром осередків заколоту в <i>Мадриді</i>, <i>Барселоні</i>, <i>Валенсії</i> та інших містах. • Осінь 1936 р. — проголошення вождем військової хунти Ф. Франка. • Червень 1937 р. — вихід <i>Німеччини</i> та <i>Італії</i> з <i>«Комітету з неутручання»</i> та перехід цих держав до відкритої широко-масштабної агресії проти республіканської Іспанії. • 28 березня 1939 р. — вступ франкістських військ до Мадриду. • Встановлення фашистської диктатури Ф. Франка
Результат: громадянська війна в Іспанії стала складним випробуванням не лише для самої країни, але й для всієї Європи	

РОЗДІЛ 4. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Друга Річ Посполита

Відновлення польської державності	<ul style="list-style-type: none"> • Листопад 1916 р. — створення Німеччиною та Австро-Угорщиною, які окупували польські землі, що входили до складу Російської імперії, маріонеткового Регентського Королівства Польського, у якому було відновлено польську мову в освіті; запроваджено власну грошову одиницю — польську марку. • Прискорення процесу утворення польської держави революційними подіями в Росії, Німеччині та Австро-Угорщині. • Листопад 1918 р. — створення лівими польськими силами уряду на чолі з І. Дашинським, який проголосив утворення Польської Республіки; повернення до Варшави Ю. Пілсудського, який утворив уряд на чолі з Є. Морачевським, а себе оголосив «тимчасовим вождем держави». • Січень 1919 р. — вибори до Установчого сейму, на яких більшість здобули ендеки; Ю. Пілсудський залишився «вождем держави», роль якого обмежувалася конституційними нормами. • Прийняття Установчим сеймом низки законів: закріплення 8-годинного робочого дня, розробка земельної реформи, що передбачала обмеження землеволодіння 180 га тощо
--	---

Результат: Перша світова війна й розпад Російської, Австро-Угорської, Німецької імперій привели до відновлення польської держави

Становлення Другої Речі Посполитої

- Визначення Паризькою мирною конференцією західного кордону Польщі; питання щодо східного кордону залишилося відкритим.
- **Червень 1919 р.** — визнання представниками Антант права Польщі на окупацію Східної Галичини.
- **1920—1921 рр.** — **радянсько-польська війна**, яка закінчилася укладенням **Ризького миру**, за яким Польща визнала існування УРСР, а Східна Галичина та Західна Білорусія ввійшли до складу Польщі.
- **Березень 1921 р.** — прийняття **Конституції** Польської республіки, яка установила парламентсько-демократичний лад, декларувала демократичні свободи, запровадила двопалатний парламент; істотно обмежила владу президента; відмова Ю. Пілсудського висувати свою кандидатуру на посаду президента; ускладнення ситуації частою зміною урядів (за вісім років їх змінилося 13).
- **1923 р.** — остаточне визначення кордонів Польщі; 35 % населення — національні меншини, щодо яких проводилася колонізація.
- **1923—1924 рр.** — реформи уряду В. Грабського:
  - досягнення фінансової стабілізації: 1924 р. — грошова реформа (запровадження польського золотого, створення Польського банку);
  - проведення аграрної реформи; надання дешевих кредитів селянству для розвитку господарства;
  - розгортання залізничного будівництва.
- Переважання сільського господарства, у якому було зайнято близько 65 % населення.
- Найбільш розвинені галузі — вугільна й текстильна.
- Значне відставання за рівнем економічного розвитку східних районів, у яких проживали українці, білоруси та литовці

Переворот 1926 р. Ю. Пілсудський

- **1926 р.** — прихід до влади Ю. Пілсудського в результаті державного перевороту; **1926—1929, 1930—1935 рр.** — перебування Ю. Пілсудського на посаді прем'єр-міністра.
- Запровадження в умовах кризи парламентаризму авторитарного режиму «санації» («оздоровлення»), спрямованого на консолідацію нації, суспільства і держави, складовими якого були:
  - визначальний вплив Ю. Пілсудського в політичному житті, формування його культу особи;
  - значний вплив на політичне життя військових;
  - існування парламентської опозиції;
  - складна виборча система;
  - обмеженість свободи слова й друку;
  - відносно незначні масштаби політичних репресій;
  - спроби знайти порозуміння з національними меншинами.
- Співпадіння приходу до влади Ю. Пілсудського з економічною стабілізацією (збільшення експорту вугілля, пожвавлення машинобудування, зростання перевезень; залучення іноземних інвестицій; зменшення безробіття; зміцнення курсу золотого).
- Зміцнення режиму в умовах кризи 1929—1933 рр.
- **1935 р.** — прийняття нової Конституції, яка закріпила режим особистої влади; смерть Ю. Пілсудського у травні 1935 р.

Результат: у період політичної кризи в 1926 р. у країні було встановлено авторитарний режим «санації» на чолі з Ю. Пілсудським, який, однак, не забезпечив стабільності

Чехословацька республіка

<p>Утворення Чехословащини. ЧСР в 1920—1930-ті рр. Т. Масарик</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 28 жовтня 1918 р. — проголошення Національним комітетом створення Чехословацької Республіки (ЧСР); 30 жовтня 1918 р. — заява Словацької національної ради про відділення Словащини від Угорщини; проголошення словацької нації частиною єдиної чехословацької нації. • Включення рішенням Паризької конференції на основі Сен-Жерменського договору до складу ЧСР <i>Закарпаття</i>. • 1920 р. — прийняття Конституції, яка проголошувала ЧСР унітарною державою, надавала основні демократичні свободи громадянам, запровадила двопалатний парламент — <i>Національні збори</i>, наділяла президента широкими повноваженнями. • Обрання першим президентом республіки Т. Масарика. • ЧСР — найдемократичніша держава Європи, у якій діяло близько 20 основних партій (найбільша популярність центристських і лівоцентристських партій, які утворювали урядові коаліції); зростання в 1930-х рр. впливу національних партій (німецьких, словацьких, угорських, українських), які виступали за федеративний переустрій унітарної ЧСР. • Загострення під впливом економічної кризи 1930-х рр. національних суперечностей: створення в Чехії (під впливом Німеччини) Судето-німецької партії на чолі з К. Генлейном, яка домагалася автономії Судетської області, заселеної переважно німцями; орієнтація на Німеччину Словацької національної партії, що вимагала автономії Словащини; виступ угорських національних партій за приєднання Карпатської України та Словащини до Угорщини; діяльність політичних партій, які прагнули автономії для Карпатської України. • 1935 р. — обрання президентом Е. Бенеша, який намагався продовжувати політику свого попередника
<p>Результат: після Першої світової війни на політичній карті Європи виникла нова держава — Чехословацька; засновники держави взяли курс на побудову країни як демократичної унітарної республіки; загострення національних проблем під впливом економічної кризи 1930-х рр. і зовнішніх чинників призвели до кризи унітарної моделі ЧСР</p>	
<p>Економічний розвиток</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ЧСР — одна з найбільш економічно розвинених країн Європи. • Прийняття закону про аграрну реформу, що встановив максимум земельного володіння у 250 або 150 га ріллі залежно від регіону. • Кінець 1923 р. — подолання післявоєнної економічної кризи. • Завоювання чеським капіталом багатьох ринків. • Переважання у Словащині та на Закарпатті аграрного сектору, значно нижчий рівень життя в цих регіонах, ніж у Чехії. • Надходження іноземних інвестицій із Франції, Великої Британії, США, Бельгії; співробітництво з Австрією та Італією. • Випуск заводами «Шкода» автомобілів, авіамоторів, літаків. • Провідні позиції у світі з експорту взуття, бавовняної тканини, цукру, виробів зі скла. • Складне становище в умовах світової економічної кризи 1929—1933 рр.: значний і тривалий спад виробництва; безробіття; встановлення державної монополії на торгівлю хлібом. • Поступова стабілізація становища (від 1936 р. почалося зростання)
<p>Результат: Чехословацька успадкувала значну частину промислового потенціалу Австро-Угорщини та стала однією з найрозвиненіших країн Європи</p>	

- **Вересень 1938 р.** — укладення **Мюнхенської угоди** — договору про поділ Чехословаччини, який передбачав передачу Німеччині Судетської області й прикордонних районів з Австрією, задоволення територіальних претензій Польщі та Угорщини.
- **Жовтень 1938 р.** — окупація німецькими військами Судетської області; передача Польщі Тешинської Силезії.
- **Листопад 1938 р.** — I Віденський арбітраж, який прийняв рішення про передачу частини Словаччини й Карпатської України Угорщині.
- Перетворення Чехословаччини, яка втратила 1/3 своєї території з населенням 5 млн осіб, прикордонні укріплення та 40 % промисловості, на федеративну республіку чехів, словаків та українців (русинів) (ЧСФР), що опинилась у залежності від Німеччини.
- **14 березня 1939 р.** — проголошення незалежності Словаччини; обрання головою уряду Й. Тісо.
- **15 березня 1939 р.** — проголошення незалежності Карпатської України на чолі з А. Волошином, але вона відразу зазнала агресії з боку Угорщини.
- Підписання Е. Гахом акта про ліквідацію ЧСР; вступ на її територію німецьких військ; оголошення Чехії та Моравії протекторатом Німеччини.
- Відставка президента Е. Бенеша (на знак протесту проти політики диктату й розчленування Чехословаччини)

Результат: Мюнхенська угода та I Віденський арбітраж сприяли переустрою ЧСР на федеративних засадах, однак ЧСФР виявилася нежиттєздатним утворенням і 15 березня 1939 р. припинила своє існування

Угорщина

- **1918 р.** — революція, результатом якої стало утворення незалежної і суверенної Угорської держави.
- **16 листопада 1918 р.** — проголошення **Угорської республіки**.
- Створення уряду на чолі з **М. Карої**, який ініціював проведення демократичних перетворень:
  - встановлення загального, рівного і прямого виборчого права;
  - закон про свободу зборів і союзів;
  - закон про 8-годинний робочий день;
  - планування аграрної реформи, яка передбачала зменшення поміщицького землеволодіння та передачу частини землі безземельним селянам тощо.
- **Березень 1919 р.** — соціалістична революція в Угорщині, у результаті якої до влади прийшла Соціалістична партія Угорщини (СПУ), у якій домінуюча роль належала комуністам:
  - встановлення диктатури пролетаріату на зразок російських більшовиків; створення уряду — Революційної урядової ради;
  - проголошення **Угорської Радянської Республіки**;
  - проведення соціалістичних перетворень: суцільна націоналізація власності, надання широких прав робітникам, відокремлення церкви від держави, утворення Угорської Червоної армії.
- Невдоволення політикою радянської влади більшістю угорців

Результат: становлення нової Угорщини започаткувала національна революція 1918—1919 рр., у результаті якої було проголошено республіку; перед новою державою постали питання миру, кордонів, влади, налагодження

післявоєнного життя, вирішення соціальних проблем, проведення аграрних перетворень тощо; ні М. Карої, ні радянський уряд не змогли подолати цих проблем

Режим М. Горті

- **Листопад 1919 р.** — повалення комуністичної диктатури силами держав Антанти та військових формувань адмірала М. Горті.
- **Червень 1920 р.** — підписання Угорщиною Тріанонського договору, за яким вона втратила 77 % території і 59 % населення; на неї було покладено виплату репарацій; відбулося обмеження збройних сил до 35 тис. осіб.
- **Листопад 1921 р.** — прийняття Національними зборами під тиском М. Горті закону про скасування права Карла Габсбурга на престол; встановлення авторитарного режиму М. Горті, складовими якого були:
  - консерватизм; необмежена влада М. Горті;
  - обмеження демократичних прав і свобод;
  - збереження представницьких, демократичних інститутів влади;
  - легальне існування опозиції, обмеження діяльності лівих сил;
  - панування земельної аристократії;
  - відсутність масової партії — опори правлячого режиму;
  - монархічна, націоналістична демагогія.
- Зближення Угорщини з гітлерівською Німеччиною

Результат: встановлення режиму М. Горті, який прагнув відновити життя за часів імперії, населення сприйняло без спротиву; Угорщина була змушена підписати Тріанонський мирний договір (1920 р.), за яким вона втратила 2/3 своєї території; режим М. Горті головним своїм завданням вважав скасування умов цього договору й об'єднання угорського населення в межах однієї держави; таке прагнення призвело до зближення Угорщини з Німеччиною

Румунія

Румунія в міжвоєнні роки

- Закріплення за Румунією за Сен-Жерменським (1919 р.) і Тріанонським (1920 р.) договорами території *Буковини*, *Трансильванії* і східної частини *Банату*; анексія за Нейїським (1919 р.) договором *Південної Добруджі* і *Бессарабії*.
- Економічна відсталість (аграрна країна, переважання легкої та харчової індустрії, панування в економіці іноземного капіталу).
- **1920—1921 рр.** — аграрна реформа, яка передбачала відчуження та викуп державних, королівських, поміщицьких і частини церковних земель із подальшим продажем безземельним і малоземельним селянам.
- **1922—1928 рр.** — перебування при владі національно-ліберальної партії (прем'єр-міністри: **Й. Братіану**, згодом — **В. Братіану**).
- **1923 р.** — прийняття Конституції, яка:
  - проголошувала конституційну монархію;
  - запроваджувала загальне, пряме, виборче право;
  - наділяла законодавчою владою двопалатний парламент;
  - обмежувала владу парламенту правом короля ініціювати закони і накладати вето; встановлювала підконтрольність виконавчої влади королю, який мав право призначати і звільнювати міністрів, розпускати парламент тощо.
- **1921—1928 рр.** — поживлення промислового розвитку: будівництво нових підприємств, збільшення видобутку нафти тощо

<p>Результат: Перша світова війна сприяла територіальному зростанню Румунії та створила сприятливі умови для подальшого розвитку країни, проте правляча еліта не змогла скористатися ними для забезпечення динамічного розвитку країни</p>	
Королівська диктатура	<ul style="list-style-type: none"> • 1927—1930 рр. — династична криза, захоплення влади королем Каролом II. • 1928 р. — початок економічної кризи, яка найбільшої глибини досягла в 1931—1932 рр. (різке скорочення обсягу промислового виробництва, банкрутство банків і підприємств, часта зміна урядів). • Активізація діяльності профашистських організацій; створення фашистської організації «Залізна гвардія» (1931 р.). • Лютий 1938 р. — встановлення в умовах політичної кризи королівської диктатури. • 1938 р. — прийняття нової конституції Румунії, яка надавала королю всю повноту влади і перетворювала парламент на дорадчий орган
<p>Результат: із кінця 1920-х рр. у Румунії наростали авторитарні тенденції, які призвели до встановлення королівської диктатури</p>	
Режим Й. Антонеску	<ul style="list-style-type: none"> • Поразки Румунії на зовнішньополітичному фронті: 1940 р. — передача СРСР <i>Бессарабії</i> та <i>Північної Буковини</i>; втрата на користь Угорщини за II Віденським арбітражем <i>Трансильванії</i>, а згодом і <i>Добрудж</i> на користь Болгарії. • Зростання в країні антикоролівських настроїв. • Надання права королем сформувати уряд генералу Й. Антонеску. • 6 вересня 1940 р. — підписання королем акта зречення престолу (під тиском Й. Антонеску). • Вересень 1940 р. — встановлення диктаторського режиму Й. Антонеску, який передбачав: <ul style="list-style-type: none"> • скасування королівської конституції 1938 р.; • знищення парламентаризму; • скасування громадянських свобод; • розгортання антисемітської кампанії; • румунізацію власності та бізнесу; • орієнтацію у зовнішній політиці на нацистську Німеччину
<p>Результат: Румунію було проголошено легіонерською державою, а Й. Антонеску став кондукетором — вождем держави</p>	

Болгарія

Болгарія в міжвоєнний період. Політична нестабільність держави	<ul style="list-style-type: none"> • 1918 р. — розгортання революційних подій: посилення антимонархічного та антивоєнного рухів; звільнення з ув'язнення лідерів селянської партії; Болгарський землеробський народний союз (БЗНС) А. Стамболійського і Р. Даскалова. • 27 вересня 1918 р. — проголошення лідерами БЗНС повалення монархії і встановлення республіки. • Вересень 1918 р. — підписання урядом перемир'я з Антантою; початок окупації Болгарії її військами. • Зречення царя Фердинанда престолу на користь сина Бориса III. • Поширення впливу лівих сил, переважно БЗНС.
--	---

<p>Болгарія в міжвоєнний період. Політична нестабільність держави</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1919—1923 рр. — перебування при владі уряду на чолі з лідером БЗНС А. Стамболійським («селянська диктатура»), який ініціював проведення ряду соціально-економічних реформ: <ul style="list-style-type: none"> • аграрна реформа, яка передбачала відчуження на користь держави земельних володінь площею понад 30 га та розподіл між безземельними й малоземельними селянами; сплата викупу вартості земельного наділу селянами розтягувалася на 20 років; • надання монопольного права селянським кооперативам вивозити за кордон продукцію; • закон про загальну трудову повинність тощо. • Червень 1923 р. — здійснення «Народною змовою» (організацією правих сил) за підтримки царя Бориса III державного перевороту, у результаті якого було вбито А. Стамболійського, сформовано уряд на чолі з А. Цанковим та встановлено авторитарний режим правих сил. • Вересень 1923 р. — повстання Болгарської комуністичної партії та БЗНС, яке було придушене урядовими військами. • 1928 р. — початок економічної кризи, яка тривала до 1934 р. • 1931 р. — перемога на виборах Народного блоку, до складу якого увійшли Демократична партія, Робітничка партія, БЗНС. • 1934 р. — здійснення правими профашистськими організаціями Військова ліга та «Ланка» державного перевороту; формування військового уряду на чолі з полковником К. Георгієвим (лідер «Ланки»), який намагався консолідувати націю, створити сильну державу, зосередити всю владу у своїх руках
<p>Встановлення королівської диктатури</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1935 р. — відставка уряду К. Георгієва та встановлення монархічної диктатури Бориса III, який: <ul style="list-style-type: none"> • зосередив усю владу у своїх руках; • прагнув надати своєму правлінню надпартійного характеру; • заборонив усі політичні партії та організації; • основа монархічної диктатури — офіцери болгарської армії; • орієнтація в зовнішній політиці на Німеччину. • 1935—1939 рр. — економічне піднесення: особливі успіхи в розвитку сільського господарства, що було зумовлено переходом на виробництво високоприбуткових технічних культур (волокнистих, олійних, садових); курс на розвиток легкої промисловості; зростання промислового виробництва на 64,1 %
<p>Результат: у 1920—1930-ті рр. в країні відбувалися перевороти, спроби розпочати світову революцію; зрештою в Болгарії було встановлено монархічну диктатуру</p>	

Югославія

<p>Утворення Королівства сербів, хорватів і словенців</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1 грудня 1918 р. — підписання угоди про утворення єдиної держави — Королівства сербів, хорватів і словенців на чолі з А. Карагеоргієвичем; проголошення нової держави парламентською монархією. • Значні труднощі в господарському житті (фактична відсутність промисловості, фінансовий хаос тощо). • Нерівномірність економічного розвитку (більш високий рівень розвитку Словенії та Хорватії); зростання в роки часткової стабілізації ролі Сербії, яка отримувала основну частину кредитів
---	---

<p>Утворення Королівства сербів, хорватів і словенців</p>	<p>Національного банку (прокладання шосейних доріг, створення нових промислових підприємств); відставання Боснії, Герцеговини та Македонії).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Невисокий рівень промислового розвитку; фактична відсутність важкої промисловості (за винятком гірничодобувної галузі). • 1919 р. — проведення аграрної реформи, яка обмежила поміщицьке землеволодіння в Словенії, Хорватії і Воєводині, де поміщиками були здебільшого особи австрійського й угорського походження; повільне просування реформи в Далмації, Боснії і Герцеговині; збереження дрібного селянського землеволодіння в сербському селі; відсутність істотних змін у результаті проведення реформи (близько 70 % землі залишилося у власності великих і середніх господарів)
<p>Видовданська конституція</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 28 червня 1921 р. — ухвалення Установчими зборами Конституції Королівства сербів, хорватів і словенців (отримала назву Видовданської, оскільки була прийнята в день Святого Вида), яка: <ul style="list-style-type: none"> • проголошувала державу конституційною, парламентською і спадкоємною монархією; • наділяла короля широкими повноваженнями; • закріплювала унітарний державний устрій; • проголошувала демократичні права, рівність усіх громадян перед законом
<p>Проголошення Югославії</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 6 січня 1929 р. — здійснення королем Александром державного перевороту, в результаті якого відбувся перехід від парламентської монархії до диктаторського режиму; король: <ul style="list-style-type: none"> • скасував дію Видовданської конституції та розпустив Народну скупщину (парламент); • зосередив усю повноту влади у своїх руках; • розпустив політичні партії та організації; • перейменував Королівство СХС на Королівство Югославія; • «дарував» нову Конституцію (1931). • Кінець 1929 р. — погіршення економічного становища в країні. • 1931—1933 рр. — охоплення кризою промисловості, сільського господарства, фінансів; скорочення виробництва в гірничорудній галузі; безробіття — 300 тис. осіб; масове розорення селян тощо. • 1934 р. — убивство короля Александра македонським терористом; проголошення королем його 11-річного сина Петра, регентську раду при якому очолив брат Александра Павло. • 27 березня 1941 р. — організація державного перевороту прихильниками орієнтації на Велику Британію та США, у результаті якого на престол офіційно зійшов король Петро II замість скинутого регента Павла; новий уряд очолив генерал Д. Силович
<p>Національна проблема</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Найбільш гостре питання — національна великосербська політика, яку проводили король та уряд. • Розгортання сепаратистських рухів хорватів, словенців і мусульман, які вимагали зрівняння в правах усіх народів і надання автономії. • Очолення сепаратистського руху Хорватською республіканською селянською партією (ХРСП) під проводом С. Радича; надання Хорватії прав обмеженого самоврядування, що на час послабило суперечності.

Національна проблема

- Червень 1928 р. — убивство під час бурхливої дискусії в скупщині С. Радича та інших парламентаріїв від опозиції.
- Набуття боротьбою за права хорватів, мусульман, словенців інтернаціонального характеру.
- Підтримка націоналістичних рухів урядами європейських країн залежно від своїх інтересів:
  - підтримка хорватських усташів (націоналістів), які почали вдаватися до терористичних актів, Італією, а згодом Німеччиною;
  - укладення урядом М. Стоядиновича конкордату з Ватиканом, за яким католицька церква (хорвати, переважно католики) отримувала ряд привілеїв, що призвело до конфлікту з православною церквою, яка мала величезний вплив у суспільстві;
  - 1937 р. — укладення М. Стоядиновичем договору із Болгарією та Італією, за умовами якого Італія припиняла підтримку усташів;
  - серпень 1939 р. — підписання урядом Д. Цветковича угоди з лідером хорватського руху В. Мачеком про створення Хорватської самостійної адміністративної одиниці;
  - укладення між Італією та Хорватією договору, за яким Італія визнавала територіальну цілісність Хорватії, а Хорватія зобов'язувалася не мати флоту та пропускати італійські війська через її територію; створення із частини території Сербії маріонеткову Сербську державу; розподіл решти території Югославії між Болгарією, Угорщиною, Німеччиною та Італією

Результат: об'єднані під зверхністю Сербії південнослов'янські народи не змогли створити єдину державу; назрівання Другої світової війни зробило Югославію вразливою з боку зовнішньої агресії

РОЗДІЛ 5. ДЕРЖАВИ АЗІЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Японія

Мілітаризація економіки, державних інституцій та суспільної свідомості населення

- Форма державного правління — конституційна монархія.
- **Серпень-вересень 1918 р.** — хвиля «рисових бунтів» — стихійних виступів населення проти зростання цін на основні продукти харчування, які були придушені урядом; 1919 р. — страйковий рух робітників; антияпонське повстання в Кореї (колонії Японії).
- **1920—1921 рр.** — економічна криза.
- **1923 р.** — землетрус, який вщент зруйнував столицю Токіо.
- **1925 р.** — прийняття закону про загальне виборче право для чоловіків від 25 років та закону про захист громадського спокою (передбачав покарання не лише за антиурядову діяльність, а й за «небезпечні думки»).
- Загострення політичної боротьби: праві сили вбачали вихід у територіальній експансії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, ліві — у революції, демократичних реформах.
- Провідні позиції правлячих партій — Мінсейто і Сейюкай, за якими стояли великі підприємці, фінансисти і землевласники.
- Діяльність шовіністичних організацій, які були засновані на расистських ідеях паназіатизму (гасло «Азія для азіатів»).

<p>Мілітаризація економіки, державних інституцій та суспільної свідомості населення</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Консолідація лівих сил на тлі загострення соціальних проблем: створення Японської соціалістичної ліги (1920 р.), яка була заборонена урядом, Федерації праці Японії, яка об'єднала профспілки (1921 р.); Комуністичної партії Японії (1922 р.). • Слабкість демократичних позицій через відсутність відповідних традицій і необхідної соціальної бази; неспроможність демократичних сил протистояти зростанню шовіністичних і агресивних устремлінь правлячих кіл. • Провідне місце в економіці великих промислових об'єднань («Міцубісі», «Міцубісі», «Сумімоґо», «Ясуда»). • 1929 р. — глибока економічна криза: зменшення на 30 % обсягів виробництва; значні втрати сільського господарства; безробіття 3 млн осіб; головний наслідок кризи — ослаблення позицій лібералів, які виступали проти заводницької політики; вбачання імператорським оточенням, правлячими колами, найбільшими корпораціями виходу лише в посиленні мілітаризації країни, згортанні демократичних свобод, створенні колоніальної імперії. • Мілітаризація економіки, державних інституцій та суспільної свідомості. • Модернізація країни у формі мілітаризації (майже всі уряди очолювали військові — адмірала та генерали). • Посилення військової могутності (збільшення збройних сил, удосконалення озброєння, оперативна підготовка, ідеологічна обробка військовослужбовців). • Пропагування особливої ролі Японії в Азії. • Невдалі спроби встановлення військової диктатури (1932, 1936 рр.). • Встановлення жорсткого контролю військово-державної бюрократії над суспільством, економікою; розпуск усіх політичних партій, створення реакційно-шовіністичної організації — «Асоціації допомоги трону». • 1938 р. — видання закону «Про загальну мобілізацію нації»
<p>Зовнішня експансіоністська політика</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Загострення відносин зі США і Великою Британією. • 1927 р. — меморандум Танаки — таємне звернення прем'єр-міністра Японії Танаки Гіті до імператора Сьова з детальним планом завоювання Китаю, а в подальшому і всієї Азії, встановлення панування в басейні Тихого океану. • 1931 р. — вторгнення японських військ у Північно-Східний Китай, який підкорили до лютого 1932 р.; створення на окупованій території маріонеткової держави Маньчжоу-Го на чолі з Пу І. • 1933 р. — вихід Японії зі складу Ліги Націй. • 1937 р. — вторгнення Японії до Північного й Центрального Китаю; поширення воєнних дій на всю територію країни; захоплення японськими військами найбільш розвинених районів Китаю; отримання значних сировинних і людських ресурсів дало змогу загарбникам частково вирішити свої економічні проблеми
<p>Результат: підготовка до зовнішньої агресії супроводжувалася ідеологічним тиском на суспільство, посиленням впливу військових, мілітаризацією економіки, встановленням жорсткого поліцейського режиму; у країні запанував тоталітарний режим, який увійшов в історію під назвою «японський мілітаризм»</p>	

«Рух 4 травня»

«Рух 4 травня» — антиурядовий, культурний і політичний рух у Китаї, що розпочався з демонстрації студентів 4 травня 1919 р. в Пекіні, учасники якого виступили проти підписання Версальського договору та за збереження за Китаєм півострова Шаньдун

Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Активізація боротьби за об'єднання країни і звільнення її від японського впливу. • Відмова Китаю підписати Версальський мирний договір. • Звільнення з ув'язнення організаторів та учасників демонстрації. • Зняття з посад прояпонськи налаштованих чиновників. • Активізація політичного життя: 1921 р. — створення Комуністичної партії Китаю (КПК), яка швидко перетворилася на впливову політичну силу
-------------------------------	--

Національна революція 1925–1927 рр. Об'єднання Китаю

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • 1924 р. — об'єднання комуністів і Китайської Національної Народної партії — Гоміндану в єдиний фронт боротьби за об'єднання країни і звільнення її від японського впливу. • Створення Національно-революційної армії (НРА) з метою приходу Гоміндану до влади. • Створення на півдні країни в Гуаньчжоу республіканського уряду на чолі з Сунь Ятсеном, який став оплотом визвольної боротьби китайського народу. • Роздробленість Китаю та його напівколоніальний статус. • Відставання від провідних країн Азії та світу
Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Політичне об'єднання країни. • Модернізація країни, проведення аграрної реформи. • Позбавлення колоніальної залежності
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • Травень 1925 р. — початок національної революції, поштовхом до якої став розстріл мирної демонстрації в Шанхаї. Формування в Гуаньчжоу Гомінданівського Національного уряду Китайської республіки. • 1926 р. — перехід влади в Гомінданівському уряді до Чан Кайші, який став головнокомандувачем НРА. • 1926—1927 рр. — Північний похід НРА, установлення контролю над третіною Китаю. • 1927 р. — розрив Чан Кайші з комуністами
Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • 1928 р. — обрання Чан Кайші президентом. • Заява Гоміндану про завершення воєнного етапу революції та переходу до модернізаційних реформ

Боротьба за владу між КПК і Гомінданом

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Початок КПК власної революційної боротьби, під час якої було організовано кілька повстань (усі були придушені урядовими військами). • Переростання протистояння між Гомінданом і КПК у громадянську війну.
-------------------	---

<p>Перед-умови</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Відмінності програмних цілей Гоміндану та КПК (намагання комуністів продовжити революцію, встановити диктатуру пролетаріату і селянства у формі рад, здійснити аграрну реформу, націоналізацію підприємств і банків, у той час як більшість членів Гоміндану вважали революцію закінченою і пропонували перейти до здійснення реформ)
<p>Резуль-тати та наслідки</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1930—1934 рр. — проведення Гомінданом п'яти походів проти радянських районів, створених комуністами; поразка Червоної армії, створеної комуністами. • 1934—1935 рр. — «Великий похід» партизанської армії КПК на чолі з Мао Цзедунгом. • 1936 р. — відновлення коаліції КПК і Гоміндану. • Виснаження країни громадянською війною

Політика уряду Чан Кайші

- Реформи у сфері фінансів і промисловості (встановлення контролю над фінансовою системою, формування могутнього державного сектору в промисловості, при цьому заохочення розвитку приватного підприємництва; обмеження привілеїв іноземного капіталу і розвиток національного підприємництва).
- Реформи у сфері соціальних і трудових відносин (створення системи державних профспілок, встановлення мінімального рівня заробітної плати, встановлення шляхом поступок окремим верствам робітників контролю над робітничим рухом у країні).
- Реформи в сфері аграрних відносин. Однак кардинально реформувати аграрні відносини не вдалося; влада на селі залишалася в руках колишньої сільської феодально-лихварської верхівки, сільське господарство залишалось відсталим і малопродуктивним.

Результат: у 1920—1930-ті рр. Китаю довелося вирішувати такі важливі завдання, як ліквідація напівколоніальної залежності, здійснення модернізації країни; за це взялася партія Гоміндану, яка здійснила національну революцію в 1925—1927 рр.; проте Гоміндану так і не вдалося виконати поставлених завдань у повному обсязі; це було зумовлено агресією Японії та громадянською війною між Гомінданом і КПК.

Індія

<p>Розгортання антиколоніальної боротьби</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Піднесення національно-визвольного руху, викликане невиконанням британською колоніальною владою обіцянки надати Індії самоуправління; обмеженням правлячими колами Великої Британії підприємницької діяльності місцевого населення; небажанням йти на політичні поступки; важким становищем селян через непомірні податки; виступами робітників за поліпшення умов праці та підвищення заробітної плати. • Найвпливовіші політичні сили національно-визвольного руху — Індійський Національний конгрес (ІНК), Мусульманська ліга. • Проведення британцями реформи Монтегю—Челмсфорда, яка закріпила колоніальний статус Індії, та закону Роулетта, спрямованого проти учасників антиколоніального руху. • Перетворення ІНК на масову політичну партію (майже 10 млн осіб)
---	--

М. Ганді	<p>Гандизм — соціально-політичне та релігійно-філософське вчення, що стало ідеологією індійського національно-визвольного руху.</p> <p><i>Основні принципи та методи боротьби:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Досягнення незалежності мирними, ненасильницькими засобами, шляхом залучення до боротьби широких народних мас (сат'яграха): <ul style="list-style-type: none"> • відмова від титулів і посад, дарованих колоніальною владою; • бойкот постанов колоніального уряду, англійських товарів, судів, шкіл, адміністративних установ та створення власних структур; • організація мирних демонстрацій, страйків; • відмова від сплати податків. • Об'єднання в боротьбі за незалежність усіх індійців незалежно від їх походження, каст та класової приналежності. • Намагання вирішувати конфлікти мирним шляхом
----------	--

Кампанії громадянської непокори

Перша (1919—1922 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Спричинена реформою Монтегю—Челмсфорда і законом Роулетта. • Заклик М. Ганді до закриття крамниць і припинення будь-якої ділової активності. • 1919 р. — розстріл англійською колоніальною владою мирної демонстрації в Амрітсарі. • Стихійні заворушення в Пенджабі та інших провінціях. • Рішення ІНК про бойкотування виборів за новим законом (бойкот зірвав вибори)
Друга (1930—1931 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Спричинена світовою економічною кризою. • 26 січня 1930 р. — проголошення Дня незалежності Індії. • Розгортання боротьби за повну незалежність країни. • Висунення М. Ганді «11 вимог»: зменшення податку на 50 %, уведення протекціоністських тарифів на іноземні текстильні вироби, відміна монополії англійської влади на видобуток солі та ліквідація податку на сіль, скорочення воєнних видатків, звільнення політ'язнів тощо; відхилення англійським урядом цих вимог. • Весна 1930 р. — організація М. Ганді «соляного походу» з метою випарювання солі з морської води всупереч соляній монополії британської влади. • Проголошення ІНК поза законом, арешт М. Ганді, Дж. Неру та понад 60 тис. учасників руху. • Березень 1931 р. — укладення між ІНК та британською адміністрацією Делійського пакту — компромісної угоди, згідно з якою влада зобов'язалася припинити репресії і звільнити ув'язнених, а ІНК — припинити кампанію непокори
Проблема деколонізації	<ul style="list-style-type: none"> • 1935 р. — прийняття британським парламентом Акту про управління Індією, за яким: <ul style="list-style-type: none"> • Індійська імперія мала перетворитися на федеральний домініон, що складався з окремих штатів; • відбулося розширення виборчого права (його отримали 12 % населення); • було розширено права місцевих законодавчих органів, проте колоніальне становище зберіглося.

Проблема деколонізації	<ul style="list-style-type: none"> • 1937 р. — проведення виборів, які засвідчили авторитет ІНК, який здобув більшість у восьми з 11-ти провінцій і сформував місцеві уряди. • Неспроможність ІНК об'єднати людей різних релігійних конфесій Індії; заклик Мусульманської ліги боротися за створення окремої мусульманської провінції — країни Пакистан («Країни чистих»). • Відкладення реалізації положень Акта 1935 р. у зв'язку з початком Другої світової війни
<p>Результат: у 1920—1930-ті рр. в Індії розгорнувся новий етап національно-визвольної боротьби, головну роль в якій відігравав М. Ганді; вироблена ним ідеологія й запропоновані методи боротьби виявилися найбільш ефективними, дали змогу уникнути значних людських втрат; хоча національно-визвольний рух не досяг своєї мети — здобуття незалежності Індії, він примусив англійських колонізаторів піти на поступки</p>	

Країни Передньої Азії

Розпад Османської імперії. Створення національної турецької держави	
<ul style="list-style-type: none"> • Розпад Османської імперії в результаті поразки у Першій світовій війні; прагнення країн Антанти розділити її спадщину; виникнення у відповідь руху за збереження цілісності країни на чолі з М. Кемалем. • 1919 р. — скликання в Анкарі меджлісу — Великих Національних Зборів Туреччини, який ухвалив Декларацію незалежності. • 1921 р. — звернення М. Кемалю по допомогу до радянської Росії, укладення договору про дружбу; отримання фінансової та військової допомоги від Росії. • 1922 р. — розгром кемалістськими військами грецької армії; Антанта змушена була підписати перемир'я і визнати уряд М. Кемалю. • 1923 р. — проголошення Туреччини республікою, обрання її першим президентом М. Кемалю. • Перегляд на Лозаннській конференції кабальних умов Севрського договору 1920 р.; визнання незалежності Туреччини 	
Модернізація Туреччини. К. Ата- тюрк	<ul style="list-style-type: none"> • 1924 р. — ухвалення Конституції, що закріпила республіканський устрій і проголосила основні демократичні свободи. • Відділення релігії від держави, школи від церкви. • Зрівняння у правах жінок та чоловіків; відміна багатоженства. • Запровадження європейських звичаїв та одягу, судочинства, латинського алфавіту. • Запровадження прізвищ (Кемаль отримав від меджлісу прізвище Ататюрк — батько турків). • Приділення основної уваги розвитку національної промисловості; запровадження в державному секторі економіки елементів планування. • Намагання ліквідувати залежність Туреччини від іноземного капіталу шляхом заохочення національних товаровиробників. • Заборона профспілок (крім державних), опозиційних партій і організацій

Модернізація Ірану

- **1918 р.** — окупація Ірану (Персії) Великою Британією.
- Створення у Тегерані (столиці Персії) проанглійського уряду на чолі з Восугом ед-Доуме, який, порушивши конституцію, без відома меджлісу (парламенту) підписав англо-іранську угоду, за якою під контроль англійських радників та інструкторів потрапляли іранська армія, фінанси, будівництво доріг, зовнішня торгівля Ірану.
- Встановлення жорсткого контролю над суспільно-політичним та економічним життям країни; придушення будь-яких виступів проти укладених угод.
- Поширення антианглійського руху, викликаного окупацією.
- **Квітень 1920 р.** — повстання проти шахської влади та англійців у Тебризі (іранський Азербайджан), яке очолив лідер азербайджанських автономістів шейх Хіабані; виступ проти кабальної англо-іранської угоди; висунення вимоги зміцнення національної незалежності, проголошення Ірану республікою, проведення демократичних реформ та надання автономії Азербайджану; захоплення повстанцями влади в Тебризі та інших містах Іранського Азербайджану; **вересень 1920 р.** — придушення повстання; вбивство шейха Хіабані та багатьох його прибічників.
- **Червень 1920 р.** — проголошення у північній провінції Ірану Гіляні Гілянської республіки й тимчасового революційного уряду на чолі з Кучек-ханом, до якого увійшли представники різних політичних течій і соціальних груп; слабкість республіки через суперечності між членами уряду й різними політичними силами; відхилення Кучек-ханом аграрної реформи, на якій наолягали комуністи й представники національних меншин, зокрема курди.
- Поразка проанглійської політики; відставка уряду Восуга ед-Доуме; панування у країні безладдя: на півночі країни влади прагнули комуністи, на півдні панували англійці, населення потерпало від банд грабіжників та озброєних загонів кочівників.
- Похід 4-тисячного загону козаків на чолі з **Реза-ханом** на столицю Ірану Тегеран, який фактично став державним переворотом; **лютий 1921 р.** — створення на вимогу заколотників нового уряду, в якому Реза-хан отримав посаду військового міністра; зосередження влади в руках Реза-хана.
- Ліквідація політичної залежності від Великої Британії; виведення її військ з Ірану.
- Налагодження відносин з радянською Росією (угода 1921 р.).
- Жорстка розправа Реза-хана з повстанським рухом; наведення ладу в країні.
- **1922 р.** — створення різними політичними партіями Національного блоку, який став опорою Реза-хана; призначення його прем'єр-міністром; перемога Національного блоку на виборах до меджлісу.
- **1925 р.** — призначення меджлісом Реза-хана верховним головнокомандувачем із необмеженими повноваженнями (під тиском військових); ухвалення рішень про зречення Каджарської династії, про передачу тимчасової влади Реза-хану, про скликання Установчих зборів, які мали визначити подальшу форму державного правління в Ірані; проголошення Установчими зборами, обраними з прихильників прем'єр-міністра, Реза-хана спадкоємним шахом Ірану під іменем Реза-шаха Пехлеві.

- Проведення Реза-шахом, спираючись на досвід Туреччини та американських радників, реформ, спрямованих на модернізацію країни; забезпечення фінансової реформи прибутками від продажу нафти; основою економічної самостійності країни мала стати індустріалізація.
- **1930-ті рр.** — зближення Ірану з Німеччиною, з метою знайти в ній противагу СРСР і Великій Британії.

Результат: події 1919—1922 рр. можна оцінити як національну революцію, основним завданням якої були ліквідація напівколоніальної залежності, збереження єдності країни та проведення в ній модернізації; в Ірані утвердилася нова династія Пехлеві, яка правила до 1979 р.

Основні аспекти Близькосхідної проблеми	
1920 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Отримання Великою Британією мандату на управління Палестиною. • Дозвіл переселятися до Палестини єврейському населенню (англійці розраховували використовувати суперечності між арабами та євреями у власних цілях). • Набуття арабо-єврейським протистоянням надзвичайної гостроти. • Спроба британців обмежити переселення євреїв, але це не мало успіху
1937 р.	<p>Пропозиція Британії розділити Палестину, що перебувала під управлінням Англії, на дві держави — арабську та єврейську; однак до початку Другої світової війни палестинська проблема так і не була вирішена</p>
<p>Результат: 1920—1930-ті рр. стали періодом виникнення палестинської проблеми; прагнення єврейського народу повернутися на свою історичну батьківщину (Палестину) викликало опір арабського населення, яке вважало цю землю своєю; жодна зі сторін не бажала шукати прийнятні умови для співіснування</p>	

Латинська Америка: протистояння демократичних сил і диктаторських режимів	
Диктаторські режими	
Причини виникнення	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність демократичних традицій, наявність каудилізму — режиму особистої влади диктаторів. • Вплив армійських та католицьких угруповань. • Кризи консервативних та реформістських форм правління. • Економічна залежність від іноземних держав
Приклади режимів	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Режим Ж. Варгаса в Бразилії</i>, який спирався на середнє офіцерство та ліберальну буржуазію (його правління дало можливість уникнути революційних потрясінь, це був ліберально-демократичний режим). • <i>Режим Х. Урібурю в Аргентині</i> (1930—1932 рр.), який спирався на реакційне офіцерство та поміщиків (скасування конституції, уведення стану облоги, переслідування опозиції). • <i>Режим Ібанеса в Чилі</i> (1927—1931 рр.) та <i>Мочало на Кубі</i>, які наслідували приклад фашистів Італії (використання соціальної демагогії, насадження культу «вождя», переслідування політичних супротивників)

Демократичний рух

Характерні риси та особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Антиолігархічна спрямованість. • Укріплення демократичних свобод, прав громадян, покращення соціальної сфери. • Намагання послабити залежність від інших держав. • Прийняття демократичним рухом форми боротьби за Народний фронт, яка посилювалася в міру наростання загрози фашизму
Приклади	<ul style="list-style-type: none"> • Формування уряду Народного фронту П. Агірре Серда (1938—1941 рр.) в Чилі, який здійснив ряд перетворень (розширення демократичних свобод і прав трудящих; покращення соціального забезпечення, медичного обслуговування; передача частини землі селянам); відставка уряду в січні 1941 р. у зв'язку із суперечностями всередині Народного фронту. • Створення Національно-визвольного альянсу в Бразилії — опозиційного руху проти режиму Варгаса (заборона урядом діяльності альянсу в 1935 р.). • Піднесення демократичного руху в Мексиці на чолі з Л. Каденасом, уряд якого провів аграрну реформу в інтересах селян, заохочував розвиток кооперації, націоналізував залізниці та нафтову промисловість

РОЗДІЛ 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Утворення вогнищ війни на Далекому Сході, в Африці та Європі.

Спроби перегляду Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних договорів

Осередок війни на Далекому Сході	<ul style="list-style-type: none"> • Виникнення першого вогнища нової світової війни. • Загострення суперечностей між Японією, з одного боку, та США і Великою Британією — з іншого: 1924 р. — прийняття в США плану воєнних дій проти Японії — «Оранжевого плану»; спрямування меморандуму Танаки проти США та усунення їхньої присутності і впливу на Далекому Сході. • 1931 р. — початок агресії в Південно-Східному Китаї: окупація японськими військами Маньчжурії та створення маріонеткової держави Маньчжоу-Го на чолі з Пу І; звернення Китаю до Ліги Націй; невизнання її комісією самостійності Маньчжоу-Го та пропозиція вивести японські війська з Китаю; ігнорування Японією цих вимог. • 1933 р. — вихід Японії зі складу Ліги Націй. • 1937 р. — початок широкомасштабної війни в Китаї: захоплення японськими військами Тяньцзіня, Пекіна, Шанхая і Нанкіна; кровопролитні бої в Центральному і Південному Китаї; підтримка Японії її союзниками (визнання А. Гітлером маріонеткової держави Маньчжоу-Го та схвалення дій японських військ у Китаї, припинення Німеччиною продажу зброї Китаю)
---	--

<p>Підготовка Італії до війни. Агресія проти Ефіопії</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Мілітаристська пропаганда; нав'язування думки про «виключність» італійської нації тощо. • 1934 р. — прийняття закону про воєнізацію італійської нації; щорічне збільшення збройних сил. • Зближення з нацистською Німеччиною: спільна агресія проти республіканської Іспанії; укладення угоди про розмежування сфер впливу в Європі та на Середземному морі тощо. • Загарбання Італією Ефіопії: 1928 р. — невдала спроба анексувати Ефіопію мирним шляхом за допомогою договору про дружбу; 1932 р. — розробка плану збройного вторгнення; 1935 р. — початок воєнних дій; героїчний опір місцевого населення; 5 травня 1936 р. — захоплення італійцями столиці Ефіопії Аддис-Абеби; капітуляція Ефіопії; Ліга Націй проголосила Італію агресором, але до необхідних санкцій не вдалася. • 1937 р. — виключення Італії із Ліги Націй. • 1939 р. — підписання «Сталевого пакту» з Німеччиною
<p>Агресивність Німеччини. Ліквідація Версальської системи</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Відмова Німеччини від дотримання статей Версальського договору: повернення під контроль Німеччини Саару, який на 15 років був переданий під управління Ліги Націй; відмова А. Гітлера дотримуватися обмежень щодо переозброєння Німеччини; збільшення армії до 550 тис. осіб; відновлення загального військового обов'язку. • Цілеспрямована підготовка до війни: надання широких військових замовлень концернам, здатним швидко нарощувати виробництво озброєння, будівництво нових воєнних заводів; створення боездатної армії; військова підготовка молоді та виховання її в мілітаристсько-нацистському дусі; нарощення будівництва військово-морського та військово-повітряного флотів. • 1933 р. — вихід із Ліги Націй. • 1935 р. — розробка плану війни проти Франції («Рот»), планів вторгнення в Австрію («Отто») та Чехословаччину («Грюн»). • 1936 р. — операція «Шулунг» — уведення німецьких військ у демілітаризовану Рейнську зону. • 1936 р. — затвердження «чотирирічного плану», який передбачав підготовку армії до війни до 1940 р. та повний перехід економіки країни на воєнний лад. • Курс А. Гітлера на переділ кордонів із метою приєднати до складу Німеччини всі населені німцями території
<p>Результат: виникнення перших осередків війни наблизило світ до небезпечної межі нового збройного конфлікту, однак лідери провідних країн світу не могли знайти дієвих засобів, щоб зупинити його ініціаторів</p>	

Вісь «Берлін—Рим—Токіо». Антикомінтернівський пакт

Вісь «Берлін—Рим—Токіо» — агресивний блок, створений ініціаторами гонки озброєнь (Німеччиною, Італією та Японією) з метою насильницького переділу світу

<p>Жовтень 1936 р.</p>	<p>Підписання італо-німецького протоколу про співробітництво, який отримав умовну назву «<i>Вісь Берлін—Рим</i>»</p>
<p>Листопад 1936 р.</p>	<p>Укладення між Німеччиною та Японією «<i>Угоди про боротьбу проти Комуністичного Інтернаціоналу</i>» (Антикомінтернівський пакт)</p>

Листопад 1937 р.	Приєднання до Антикомінтернівського пакту Італії; завершення формування «осі Берлін—Рим—Токіо»
	<ul style="list-style-type: none"> • Зобов'язання сторін інформувати одна одну про діяльність Комінтерну й вести проти нього спільну боротьбу. • Зобов'язання в разі війни однієї з країн із СРСР не робити нічого, що могло б полегшити становище СРСР

Політика «умиротворення» агресора

Зміст	Спроби Великої Британії та Франції, із мовчазної підтримки США, не застосовуючи рішучих дій проти А. Гітлера і роблячи йому всілякі поступки, запобігти війні
Витоки	<ul style="list-style-type: none"> • Суперечності між Францією та Великою Британією (остання остерігалася надмірного посилення Франції). • Пом'якшення найбільш жорстких умов Версальського договору, що привело до досить спокійної реакції західних держав на їх порушення А. Гітлером. • Підтримка політики умиротворення суспільною думкою західних країн. • Нерозуміння західними державами всієї небезпеки політики та постаті А. Гітлера
Задоволення територіальних претензій Німеччини: «аншлюс» Австрії та Мюнхенська угода	<ul style="list-style-type: none"> • Аншлюс Австрії 1938 р.: вторгнення до Австрії німецьких військ, захоплення країни без жодного пострілу; формування нацистського австрійського уряду, який проголосив Австрію «німецькою землею». • Поступки Німеччині з боку Великої Британії і Франції під час Мюнхенської конференції (розчленування Чехословаччини в результаті Мюнхенської угоди 1938 р.: передача Судетської області Чехословаччини Німеччині, задоволення територіальних претензій Угорщини на Закарпаття та Польщі на місто Тешин у Силезії). • Поступка Литвою Німеччині в березні 1939 р. містечка Мемель — єдиного виходу литовської держави до моря
Результат: політика «умиротворення» стала поразкою дипломатії країн Заходу; зрадивши своїх союзників на сході Європи (Чехословаччину та ін.), Велика Британія й Франція так і не досягли бажаного миру; потурання агресору наблизило початок Другої світової війни	

Англо-франко-радянські переговори в Москві

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Зміна зовнішньополітичної доктрини СРСР після того, як стало зрозуміло, що дії Німеччини та Японії загрожують безпеці Радянського Союзу; виступ СРСР за створення системи колективної безпеки й стримування агресорів (провідник курсу — нарком закордонних справ СРСР М. Литвинов). • Зміцнення становища СРСР: встановлення дипломатичних відносин із США (1933 р.), вступ СРСР до Ліги Націй (1934 р.). • 1935 р. — укладення радянсько-французького договору про взаємну допомогу, який став успіхом на шляху створення системи колективної безпеки; у ньому були відсутні військові статті, але договір відкривав шлях до спільної боротьби з агресором; укладення аналогічного договору з Чехословаччиною
-------------------	---

Квітень 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Початок тристоронніх переговорів (СРСР, Франція та Велика Британія) у Москві, під час яких кожна зі сторін діяла винятково у своїх інтересах. • Приєднання СРСР після тривалих вагань до «гарантій» західних країн Польщі. • Наполягання СРСР на розширенні свого впливу в Східній Європі і праві проходження радянських військ через Польщу та Румунію для боротьби з Німеччиною. • Згода Великої Британії та Франції включити балтійські країни у сферу «східних гарантій» за умови «західних гарантій» для Голландії, Бельгії та Люксембургу
Кінець липня 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Початок переговорів про укладення воєнної конвенції. • Затягування переговорів: включення до складу англійської та французької делегацій другорядних осіб, які не мали повноважень для підписання документів, неспроможність вирішити питання про пропуск Червоної армії через територію Польщі та Румунії тощо. • Зрив переговорів, відповідальність за що несуть усі країни-учасниці переговорів
Серпень 1939 р.	Початок паралельних переговорів СРСР із нацистською Німеччиною
<p>Результат: напередодні Другої світової війни від СРСР залежало, коли буде розв'язано війну: чи він об'єднається із країнами західної демократії, чи посяде вичікувальну позицію; сталінське керівництво обрало останній шлях</p>	

Радянсько-німецький пакт про ненапад (пакт Молотова-Ріббентропа) і таємні протоколи до нього	
<p>Пакт Молотова—Ріббентропа — договір між Німеччиною та СРСР про ненапад, підписаний у Москві міністром закордонних справ Німеччини Й. фон Ріббентропом та головою Раднаркому, комісаром закордонних справ СРСР В. Молотовим</p>	
Причини радянсько-німецького зближення	Практичне згортання торгівлі із СРСР з боку США та інших західних країн під тиском суспільної думки та через комуністичний терор, що призвело до стрімкого скорочення обсягів виробництва в Радянському Союзі
Дата	23 серпня 1939 р.
Зміст договору	<ul style="list-style-type: none"> • Зобов'язання сторін не нападати одна на одну як окремо, так і разом з іншими державами. • Гарантія взаємного нейтралітету в разі війни однієї з країн. • Зобов'язання не брати участі в коаліціях держав, спрямованих відповідно проти Німеччини або СРСР
Зміст Таємного протоколу	<p>Розподіл Європи на сфери впливу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • до радянської сфери належали Фінляндія, Естонія, Латвія та Бессарабія; до німецької — Литва; • розділ Польщі між СРСР та Німеччиною по лінії Нарев—Вісла—Сян
<p>Результат: пакт про ненапад між Німеччиною та СРСР відкривав шлях до безкарної німецької агресії проти Польщі й розв'язування Другої світової війни</p>	

Причини, характер Другої світової війни	
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Версальська система, яка поставила Німеччину в нерівноправне становище й обділила Японію та Італію; прагнення цих країн до переділу світу. • Загострення суперечностей між великими державами внаслідок світової економічної кризи 1929—1933 рр. • Встановлення та посилення в окремих країнах тоталітарних режимів, які прагнули розширити власний «життєвий простір», захопити сировинні ресурси, ринки збуту товарів, забезпечити себе дешевою робочою силою за рахунок поневолених народів. • Політика умиротворення агресора, яку здійснювали Велика Британія і Франція. Ізоляціонізм США. • Пакт Молотова—Ріббентропа, який засвідчив підтримку Радянським Союзом агресивних планів Німеччини
Характер	<ul style="list-style-type: none"> • Для країн агресорів — <i>несправедлива, загарбницька</i> з метою розширення власних територій, завоювання ринків збуту та джерел сировини. • Для окупованих країн — <i>справедлива, визвольна</i>

Періодизація Другої світової війни	
I період (1.09.1939 — 19.11.1942)	<ul style="list-style-type: none"> • Від нападу Німеччини на Польщу до початку радянського контрнаступу під Сталінградом: <ul style="list-style-type: none"> • володіння стратегічною ініціативою країнами-агресорами; • загарбання Німеччиною, Італією та Японією значних територій в Європі, Африці, Азії, Океанії; • формування антигітлерівської коаліції
II період (19.11.1942— 9.05.1945)	<ul style="list-style-type: none"> • Від радянського контрнаступу під Сталінградом до розгрому нацистської Німеччини: <ul style="list-style-type: none"> • перехід стратегічної ініціативи до країн антигітлерівської коаліції, війська якої розгорнули наступ по всіх фронтах; • відкриття Другого фронту; • капітуляція Німеччини та її союзників; • наближення військ антигітлерівської коаліції до Японії, з метою змінити хід війни на свою користь
III період (9.05.1945 — 2.09.1945)	<ul style="list-style-type: none"> • Від капітуляції Німеччини до капітуляції Японії: <ul style="list-style-type: none"> • завершення бойових дій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні; розгром і капітуляція Японії; • кінець Другої світової війни

Характеристика основних періодів війни. Основні театри воєнних дій

Розгортання воєнних дій на початковому етапі війни (1939–1941 рр.)

Розгром Польщі	<ul style="list-style-type: none"> • 1 вересня 1939 р. — напад Німеччини на Польщу. • 3 вересня 1939 р. — проголошення Великою Британією та Францією війни Німеччині, відповідно до своїх зобов'язань перед Польщею, але воєнних дій ці країни так і не розпочали (так звана «дивна війна»). • 17 вересня 1939 р. — вступ на територію Західної України та Західної Білорусії згідно з пактом Молотова—Ріббентропа радянських військ. • 28 вересня 1939 р. — захоплення німцями столиці Польщі — Варшави; підписання між Німеччиною та СРСР договору «Про дружбу і кордон», який зафіксував поділ Польщі та уточнив лінію німецько-радянського кордону: Німеччина отримала власне польські землі, СРСР — території Західної України, Західної Білорусії та вплив на Литву
Доля Північної Буковини, Бессарабії, країн Прибалтики	<ul style="list-style-type: none"> • Червень 1940 р. — ускладнення відносин СРСР з Румунією; вступ радянських військ на територію <i>Бессарабії та Північної Буковини</i>, де більшість населення становили українці: входження Північної Буковини та придунайських українських земель до складу УРСР, розподіл Бессарабії між новою союзнаю республікою — Молдавською РСР та УРСР; це викликало обурення в Берліні, оскільки територію Буковини не було зазначено в Таємному протоколі як зону впливу СРСР, до того ж радянські війська підійшли занадто близько до румунських нафтових родовищ, які забезпечували німецьку армію паливом. • Літо 1940 р. — утворення в <i>Латвії, Литві та Естонії</i> коаліційних урядів, підконтрольних Москві; серпень 1940 р. — прийняття Верховною Радою СРСР постанови про входження проголошених Литовської РСР, Латвійської РСР, Естонської РСР до складу Радянського Союзу
Напад СРСР на Фінляндію («зимова війна»)	<ul style="list-style-type: none"> • Жовтень 1939 р. — пропозиція Фінляндії з боку СРСР здати йому в оренду на 30 років порт Ханко, віддати півострів Рибачий, перенести лінію радянсько-фінського кордону на північ від Ленінграда на кілька десятків кілометрів в обмін на територію Карелії. Відмова Фінляндії. • 30 листопада 1939 р. — початок радянсько-фінської війни (тривала 105 днів). • Березень 1940 р. — підписання мирної угоди, за якою Фінляндія втратила Карельський перешийок та район на півночі країни (близько 9 % територій), проте зберегла незалежність
Окупація Данії, Норвегії, Бельгії, Голландії	<ul style="list-style-type: none"> • Квітень 1940 р. — напад Німеччини на <i>Данію та Норвегію</i>: капітуляція Данії фактично без опору вже через годину після вторгнення німецьких військ; збройний опір Норвегії, не зважаючи на який більша частина країни була захоплена німецькими військами, а до влади прийшов ватажок норвезьких фашистів В. Квіслінг; початок у Норвегії потужного руху Опору. • 10 травня 1940 р. — вторгнення військ вермахту до <i>Голландії та Бельгії</i>: 15 травня — капітуляція голландських збройних сил; 17 травня — вступ гітлерівських військ до Брюсселя — столиці Бельгії

Розгром Франції	<ul style="list-style-type: none"> • 14 травня 1940 р. — прорив німцями оборони французів під Седаном. • Оточення під Дюнкерком 340-тисячного угруповання англо-французьких військ, які змогли евакуюватися до Великої Британії. • 5 червня 1940 р. — початок наступу згідно з планом «Рот» нацистських військ на Париж, до якого вони увійшли через дев'ять днів без бою. • 22 червня 1940 р. — підписання в Комп'єнському лісі маршалом А. Петеном від імені французького уряду <i>акта про перемир'я</i> з Німеччиною, який передбачав капітуляцію Франції; окупацію Північної Франції німецькими військами; створення у Південній Франції маріонеткового уряду маршала А. Петена зі столицею у м. Віші; повернення Ельзасу та Лотарингії Німеччині
Битва за Англію	<ul style="list-style-type: none"> • 16 липня 1940 р. — підписання А. Гітлером плану захоплення Великої Британії під кодовою назвою «<i>Морський лев</i>». • Початок бомбардування німецькою авіацією Лондона та інших міст, яке мало підготувати висадку німецького десанту на Британські острови. • Встановлення морської блокади підводними німецькими човнами Британських островів. • Тимчасова відмова Німеччини від плану захоплення Британії через зростаючі втрати німецької авіації та погіршення погодних умов
Агресія на Балканах	<ul style="list-style-type: none"> • Придінлення Балканам особливого стратегічного значення німецьким командуванням. • 28 жовтня 1940 р. — невдала спроба Італії захопити <i>Грецію</i>, звернення Б. Муссоліні по допомогу до А. Гітлера. • Квітень 1941 р. — напад Німеччини та її союзників — Італії, Угорщини, Румунії та Болгарії на <i>Югославію</i> та <i>Грецію</i>: розгром <i>Югославії</i>, унаслідок якого країну було розділено на Сербію та Хорватію, а решту земель поділили Італія, Болгарія, Угорщина та Німеччина; капітуляція <i>Греції</i>
Агресія в Північній Африці	<ul style="list-style-type: none"> • Літо 1940 р. — розгортання італійцями воєнних дій проти англійців у Східній Африці. • Липень 1940 р. — зайняття італійцями частини Кенії, деяких пунктів у Судані й захоплення Британського Сомалі; однак у Судані й Кенії італійцям не вдалося досягти успіху, і вони змушені були перейти до оборони. • Зосередження головних сил італійців на захопленні Єгипту та Суецького каналу, сподіваючись встановити свій вплив на всьому Близькому Сході. • Вересень 1940 р. — завдання італійськими військами удару з Лівії і просування в глиб Єгипту на 90 км; зупинення їх англійцями. • Розгортання боротьби між Великою Британією та Італією за Середземне море: листопад 1940 р. — завдання англійськими торпедоносцями вирішального удару італійському флоту, а саме головній військово-морській базі Італії Таранто; січень—травень 1941 р. — вигнання англійськими військами італійської армії з британського Сомалі, Кенії, Судану, Ефіопії. • Лютий 1941 р. — оточення англійськими солдатами унаслідок контрудару італійських військ у Єгипті та оволодіння Кіренайкою; таким чином, плани Б. Муссоліні створити Середземноморську імперію зазнали поразки

Результат: заволодівши стратегічною ініціативою на початку війни, Німеччина до літа 1941 р. встановила свій контроль над континентальною Європою (крім СРСР); Німеччині не вдалося зламати опір Англії; Італія зазнавала постійних поразок в Африці

План «Барбаросса»

План «Барбаросса» — кодова назва плану війни Німеччини проти СРСР

Дата ухвалення	18 грудня 1940 р.
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Блискавична військова кампанія (бліцкриг) з повним розгромом Червоної армії. • Захоплення європейської частини СРСР по лінії Волга—Архангельськ
Союзники Німеччини	Японія, Італія, Румунія, Фінляндія, Угорщина
Головні стратегічні об'єкти	Ленінград, Москва, Центральний промисловий район, Донецько-Криворізький басейн
Головні напрямки німецького наступу на СРСР	
Група армій, командував	Завдання
«Північ» (фельдмаршал В. Лееб)	Наступ на Прибалтику, Ленінград, Псков із метою знищення радянських військ у Прибалтиці, захоплення балтійських портів
«Центр» (фельдмаршал Ф. Бок)	Нанесення удару по флангах радянських військ у районі Білостока, з'єднання в районі Мінська і наступ на Москву
«Південь» (фельдмаршал Г. Рундштедт)	Знищення радянських військ у Західній Україні та на Правобережній Україні, наступ на Харків, Донбас, Крим

Воєнні дії в середині 1941—1942 рр.

22 червня 1941 р.	Напад Німеччини на СРСР
23—29 червня 1941 р.	Танкові бої в районі <i>Рівне—Дубно—Луцьк—Броди</i> , які затримали просування ворога в глиб СРСР
Липень 1941 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Смоленська битва: форсування Дніпра німецькими військовими угрупованнями та захоплення Смоленська. • Контрудари Червоної Армії під Оршею, Вітебськом, Великими Луками і Смоленськом, які змусили німецькі війська вперше в ході Другої світової війни перейти до оборони
7 липня — 26 вересня 1941 р.	Оборона Києва , яка закінчилася катастрофою для Південно-Західного фронту. Понад 600 тис. осіб загинуло та потрапило в полон; у котлі загинули командуючий фронтом М. Кирпонос і частина офіцерів штабу; захоплення німецькими військами столиці України

5 серпня — 16 жовтня 1941 р.	Оборона Одеси , яка утримувала значні сили противника і дозволила Червоній армії відійти за Дніпро
10 липня 1941 — 27 січня 1944 р.	Бої за Ленінград : встановлення тривалої блокади міста німцями; здійснення Червоною армією чотирьох невдалих спроб взяти блокаду; неспроможність групи армій «Північ» взяти місто
30 вересня 1941 — 7 січня 1942 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Московська битва: розробка німецьким командуванням операції «Тайфун», яка стала початком битви за Москву; ціною героїчної оборони противника було зупинено на підступах до столиці. • Грудень 1941 р. — перехід Червоної армії в контрнаступ, у результаті якого було відкинута німецькі війська від Москви на 100—250 км; зрив плану «бліцкригу»
30 жовтня 1941 — 4 липня 1942 р.	Оборона Севастополя : тривала 250 днів, унаслідок чого було зірвано плани Німеччини знищити Чорноморський флот СРСР
Березень— травень 1942 р.	Любанська операція , мета якої — зняти блокаду Ленінграда, що закінчилася оточенням 2-ї ударної армії та переходом на бік Німеччини її командувача генерала О. Власова
Травень 1942 р.	Фактичний розгром німецькими військами Кримського фронту : втрати Червоної армії становили 200 тис. осіб, залишено Керч, що ускладнило ситуацію в Севастополі
12—29 травня 1942 р.	Битва за Харків , у ході якої в оточення потрапили війська Південно-Західного фронту під командуванням маршала С. Тимошенка; у полон потрапили 240 тис. осіб
Червень 1942 р.	Захоплення німцями Донбасу та Ростова-на-Дону

Причини поразок Червоної армії влітку-восени 1941 р.

- Краща підготовка німецької армії до ведення сучасної війни.
- Прорахунки радянського керівництва у визначенні часу початку війни, побудові й розташуванні військ, їх підготовці тощо.
- Відмова Й. Сталіна привести війська Західних округів у бойову готовність, хоча він мав точні дані про плани А. Гітлера щодо нападу на СРСР.
- Репресії 1937—1938 рр., під час яких були знищені кращі офіцерські й командні кадри Червоної армії (43 тис. осіб командного складу).

Воєнні дії в Азії та Північній Африці в 1941—1942 рр.

7 грудня 1941 р.	Напад Японії на американську військово-морську базу в Тихому океані Перл-Харбор , у результаті якого було потоплено п'ять лінкорів, ще три сильно пошкоджені; японці втратили 55 осіб, американці — 2400
8 грудня 1941 р.	Оголошення США та Великою Британією війни Японії

Грудень 1941 — червень 1942 р.	Захоплення Японією Таїланду, Бірми, Малайзії, Індонезії, Філіппін
Травень-червень 1942 р.	Морські битви в Кораловому морі та на о. Мідуей у Тихому океані, які дозволили США та Великій Британії зупинити наступ Японії
Червень 1942 р.	Наступ німецько-італійських військ під командуванням генерал-фельдмаршала Е. Роммеля на британські війська в Єгипті, у результаті якого в полон потрапили 33 тис. англійських солдатів
Жовтень 1942 — травень 1943 р.	Нанесення удару англо-американських військ під командуванням Б. Монтгомері та Д. Ейзенхауера по армії Роммеля під Ель-Аламейном ; згодом оволодіння військами союзників Північною Африкою

Дипломатія часів війни. Утворення антигітлерівської коаліції, її значення

Антигітлерівська коаліція — воєнно-політичне об'єднання держав і народів, які під час Другої світової війни боролися проти нацистів Німеччини, фашистів Італії, мілітаристів Японії

22 червня 1941 р.	Заява прем'єр-міністра Великої Британії У. Черчилля та президента США про солідарність із СРСР
12 липня 1941 р.	Підписання угоди між урядами СРСР та Великої Британії про спільні дії у війні проти Німеччини
2 серпня 1941 р.	Обмін нотами між СРСР і США щодо продовження на рік радянсько-американської торговельної угоди та про економічне сприяння з боку США Радянському Союзу у війні проти нацистської Німеччини
1 жовтня 1941 р.	Підписання між СРСР, США та Великою Британією в Москві угоди про допомогу Радянському Союзу зброєю і продовольством
Листопад 1941 р.	Поширення США дії закона про ленд-ліз на СРСР, за яким Радянський Союз отримував зброю, військову техніку, стратегічну сировину
1 січня 1942 р.	Підписання Декларації Об'єднаних Націй представниками США, Великої Британії, СРСР та Китаю (згодом приєдналися інші країни)
26 травня 1942 р.	Укладення радянсько-британського договору «Про союз у війні проти гітлерівської Німеччини та її спільників у Європі та про співробітництво після війни»
11 червня 1943 р.	Підписання радянсько-американської угоди «Про принципи, застосовувані до взаємної допомоги у веденні війни проти агресії»

Воєнні дії в другій половині 1942—1943 рр.

Сталінградська битва

Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • 17 липня—18 листопада 1942 р. — оборонний період. • 19 листопада 1942 — 2 лютого 1943 р. — наступальна операція радянських військ, у результаті якої війська Червоної армії оточили та знищили 330-тисячне угруповання ворога на чолі з Ф. фон Паулюсом
Результат та історичне значення	<ul style="list-style-type: none"> • Наступ під Сталінградом перейшов у загальний стратегічний наступ радянських військ. • Противника було відкинуто на 600—700 км. • Битва започаткувала докорінний перелом у ході Другої світової війни

Курська битва

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Рішення німецького командування провести великий наступ на радянсько-німецькому фронті з метою повернення втраченої стратегічної ініціативи. • Розробка німецьким командуванням операції «Цитадель», яка передбачала використання для наступу німецьких військ Курський виступ (дугу), що утворився внаслідок зимово-весняного наступу радянських військ
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • 5 липня 1943 р. — наступ головних сил на <i>Орловському напрямі</i>. • Розгортання найбільшої танкової битви Другої світової війни біля <i>с. Прохорівка</i>. • 12 липня 1943 р. — розгортання наступу радянських військ; перехід німецьких частин до оборони
Результат та історичне значення	<ul style="list-style-type: none"> • 5 серпня 1943 р. — визволення міст Орел та Белгород. • 23 серпня 1943 р. — звільнення Харкова. • Поразка німецького командування у спробі повернути втрачену стратегічну ініціативу. • Перехід німецьких військ до оборони. • Курська битва ознаменувала завершення докорінного зламу в ході Другої світової війни

Битва за Дніпро

Кінець вересня 1943 р	Вихід радянський військ до Дніпра, де німецьке командування створило потужну систему укріплень — «Східний вал»; форсування радянськими військами Дніпра ціною великих втрат (за різними оцінками від 417 тис. до 1 млн осіб)
Листопад 1943 р	Початок вирішальних боїв за Київ; наказ Й. Сталіна узяти місто до річниць Жовтневої революції; 6 листопада 1943 р. — визволення Києва
Результат: радянські війська вийшли на правий берег Дніпра, закріпилися там, відбили контрнаступ німецьких військ у районі Житомира й підготували умови для подальшого наступу	

Капітуляція Італії

25 липня 1943 р	Державний переворот в Італії за участю короля Віктора Еммануїла й маршала П. Бадольйо: король проголошений головнокомандувачем, П. Бадольйо очолив уряд і став міністром закордонних справ
------------------------	--

Вересень 1943 р. — травень 1944 р	Підписання новим урядом перемир'я із союзниками; зволікання Д. Ейзенхауера, який не налагодив швидкої висадки військ на півдні Італії і вимагав від П. Бадольйо беззастережної капітуляції, союзники не змогли скористатися сприятливими умовами; наказ А. Гітлера фельдмаршалу А. Кессельрингу рушити дивізії на південь та окупувати Апеннінський півострів; утримання Північної частини Італії німецькими військами під командуванням Е. Роммеля
4 червня 1944 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Взяття союзними військами Риму. • Оборона стратегічного чотирикутника Італії Турин—Мілан—Генуя—Болонья з його потужним військово-промисловим комплексом («готська лінія») до квітня 1945 р.
<p>Результат: відбувся корінний перелом у Другій світовій війні на користь країн антигітлерівської коаліції; розпочався розпад німецького блоку (капітуляція Італії)</p>	

Тегеранська конференція (28 листопада – 1 грудня 1943 р.)	
Учасники	Ф. Рузвельт (США), Й. Сталін (СРСР), В. Черчилль (Велика Британія)
Рішення	<ul style="list-style-type: none"> • Проблема Другого фронту: В. Черчилль і Ф. Рузвельт зобов'язалися відкрити Другий фронт у травні 1944 р., здійснивши вторгнення через протоку Ла-Манш. • Польське питання: СРСР наполягав на розширенні території Польщі за рахунок західних (німецьких) земель, на встановленні західного кордону по річках Одер і Нейсе, східного кордону — по «лінії Керзона». • Німецьке питання: Ф. Рузвельт виступав за розчленування Німеччини; В. Черчилль — за створення Дунайської федерації, до якої мали увійти її частини німецьких земель; Й. Сталін — за збереження єдності Німеччини. • Іранське питання: прийнято рішення про надання допомоги Ірану за виведення військ союзників із його території після завершення війни. • Японське питання: передбачалося позбавити Японію її колоніальних володінь, передати Китаю Маньчжурію і Тайвань, надати незалежність Кореї
<p>Результат: Тегеранська конференція сприяла зміцненню антигітлерівської коаліції, засвідчила рішучість сторін покінчити з нацизмом у Європі</p>	

Особливості окупаційного режиму і руху Опору	
<p>«Новий порядок» — режим нещадного терору та насильства, який зводився до ліквідації незалежності й суверенітету, усіх демократичних і соціальних здобутків поневолених країн, нещадної економічної експлуатації та свавілля окупантів.</p>	
<p>План «Ост» — таємний план німецького уряду, який передбачав колонізацію Радянського Союзу та країн Східної Європи, знищення мільйонів людей, перетворення жителів окупованих країн на рабів німецьких колоністів.</p>	
<p>Голокост — переслідування і масове знищення євреїв у роки Другої світової війни.</p>	

<p>Особливості окупаційного режиму. Голокост. Праведники народів світу</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Встановлення на загарбаних територіях «нового порядку». • Реалізація плану «Ост», затвердженого 25 травня 1940 р. • Зруйнування населених пунктів разом із жителями з метою залякування. • Вивезення мільйонів людей (так званих остарбайтерів) на примусові роботи до Німеччини. • Здійснення особливої расової політики, жертвами якої стали євреї (Голокост), цигани, а згодом і слов'янське населення Східної Європи. • 1942 р. — прийняття керівництвом Німеччини рішення про фізичне знищення євреїв у Європі (загальна кількість загиблих євреїв за даними Нюрнберзького процесу становила 5,85 млн осіб). • Поширення мережі концтаборів (Бухенвальд, Освенцим, Майданек, Дахау тощо). • Допомога євреям із боку представників інших народів; удостоєння парламентом Ізраїлю тисяч людей за рятування євреїв почесного звання «Праведник народів світу»
<p>Рух Опору — підпільна і повстанська боротьба народів Європи в роки Другої світової війни проти окупації Німеччиною та її союзниками</p>	
<p>Причина</p>	<p>Встановлення жорсткого окупаційного режиму в поневолених країнах</p>
<p>Мета</p>	<p>Відновлення національної незалежності та державного суверенітету окупованих країн</p>
<p>Форми боротьби</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Саботаж, страйки, диверсії. • Антифашистська пропаганда. • Розвідувальна діяльність. • Партизанська боротьба. • Антифашистські повстання (у Варшавському гетто)
<p>Діяльність</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Розгортання у Франції діяльності організації «<i>Вільна Франція</i>» під керівництвом Ш. де Голля. • Створення <i>Комітету національного визволення Італії</i>, який координував діяльність партизанських бригад імені Гарібальді. • Активна діяльність у Греції загонів <i>ЕЛАС</i> — <i>Народно-визвольної армії Греції</i>, яка вела бойові операції на всій території країни
<p>Особливості в Східній Європі</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Непримиренність місцевого населення, викликана жорстокістю окупаційного режиму (на відміну від Західної Європи); суттєве обмеження колабораціонізму — співпраці з окупантами. • Розкол руху Опору на національну і комуністичну течії, які часто ворогували між собою: Польща — <i>Армія Крайова</i>, підпорядкована емігрантському уряду в Лондоні, та комуністична <i>Гвардія Людова</i>; СРСР — <i>Українська Повстанська Армія</i> (УПА) та комуністичні партизанські загони; Югославія — комуністична <i>Народно-визвольна армія Югославії</i> (НВАЮ) під проводом Й. Броз Тіто та <i>четники</i> — сербські партизани-монархісти. • Створення національних збройних сил у складі Червоної армії (Чеська бригада <i>Л. Свободи</i>, Військо Польське тощо)
<p>Результат: країни німецького блоку прагнули не лише розгромити противників, а і встановити «новий (світовий) порядок», який мав триматися на насильстві; в окупованих країнах розгорнувся масовий рух Опору; форми й методи боротьби були різними: від пасивного спротиву до збройних повстань</p>	

Воєнні дії в 1944—1945 рр.

Наступальні операції радянських військ, визволення території СРСР

27 січня 1944 р.	Переможне завершення битви за Ленінград, яка тривала 900 днів
Січень— лютий 1944 р.	<i>Корсунь-Шевченківська операція</i> («Сталінград на Дніпрі»), що поклала початок звільненню Правобережної України, у ході якої було оточено десять німецьких дивізій
Березень— травень 1944 р.	Новий наступ радянських військ, який завершився визволенням від німецьких військ <i>Миколаєва, Одеси, Тернополя, Кам'янця-Подільського</i>
26 березня 1944 р.	Вихід радянських військ на лінію державного кордону СРСР із Румунією
Квітень— травень 1944 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Визволення Криму. • Депортація кримських татар
Червень 1944 р.	Розгортання бойових дій на Карельському перешийку: прорив укріплення лінії Маннергейма, взяття Виборга, унаслідок якого між СРСР та Фінляндією було укладено угоду про перемир'я
Червень— липень 1944 р.	Визволення <i>Білорусії</i> внаслідок наступальної операції під кодовою назвою «Багратіон»
Вересень 1944 р.	Визволення <i>Прибалтики</i> ; звільнення портів на Баренцовому морі та Мурманської області
Перенесення бойових дій у Східну Європу	
Серпень— вересень 1944 р.	Визволення <i>Румунії</i> в результаті організації повстання румунських патріотів проти диктатури Й. Антонеску на тлі посилення наступу радянських військ; наказ короля Міхая заарештувати диктатора й оголошення війни Німеччині; підписання Румунією перемир'я із СРСР, що підтвердило передачу Радянському Союзу <i>Бессарабії та Північної Буковини</i>
Вересень 1944 р.	Визволення <i>Болгарії</i> ; прихід до влади прокомуністичного уряду Вітчизняного фронту, який проголосив війну Німеччині
Серпень— вересень 1944 р.	Визволення <i>Югославії</i> в результаті спільних дій 3-го Українського фронту та підрозділів НВАЮ під командуванням Й. Броз Тіто
Квітень 1945 р.	Капітуляція в результаті Дебреценської, Будапештської та Балатонської стратегічних операцій останнього союзника Німеччини в Європі — <i>Угорщини</i> . Визволення Австрії
Липень 1944 — лютий 1945 р.	Початок визволення <i>Польщі</i> в ході операцій «Багратіон» та Львівсько-Сандомирської; організація польськими патріотами, очолюваними лондонським емігрантським урядом, повстання у Варшаві, яке Червона армія не підтримала (гітлерівці жорстко придушили повстання, загинуло близько 200 тис. поляків); остаточне визволення Польщі в ході Вісло-Одеської операції
Травень 1945 р.	Визволення Чехословаччини

Відкриття Другого фронту в Європі

Другий фронт — умовна назва в Другій світовій війні сухопутних бойових дій після висадки союзників (військ Британської імперії та США) у Франції	
6 червня 1944 р.	Відкриття Другого фронту: операція «Оверлорд», яка передбачала висадку англо-американського десанту в Нормандії (Північ Франції)
15 серпня 1944 р.	Операція «Енвіл», у ході якої відбулася висадка британської армії та французьких військових частин, сформованих у Британії генералом Ш. де Голлем, у Південній Франції
Осінь 1944 р.	Звільнення Голландії та майже всієї Франції, крім району Арденн
Грудень 1944 р.	Контрнаступ німецьких військ в Арденнах
Лютий—квітень 1945 р.	Наступальна операція союзників: оточення великого угруповання німецьких військ, захоплення Руру (Німеччина)
Квітень-травень 1945 р.	Звільнення Італії у взаємодії союзних військ з італійськими партизанами
<p>Результат: у 1944 р. країни антигітлерівської коаліції здобували вирішальні перемоги; війська німецького блоку остаточно втратили стратегічну ініціативу, а до кінця року блок фактично розвалився; посилення могутності радянської армії, бойова майстерність її полководців, відкриття Другого фронту остаточно поховали будь-які сподівання Німеччини на завершення війни зі сприятливими для неї наслідками</p>	

Завершення Другої світової війни

Кримська (Ялтинська) конференція (4–11 лютого 1945 р.)

Учасники	Й. Сталін (СРСР), Ф. Рузвельт (США), В. Черчилль (Велика Британія)
Основні рішення	<ul style="list-style-type: none"> • Окупація Німеччини військами США, СРСР, Великої Британії та Франції. • Створення з головнокомандуючих окупаційних військ Союзної Консультативної Ради з метою координації дій в окупаційних зонах. • Сплата Німеччиною репарацій, розмір яких не був узгоджений. • Питання про польські кордони: східний — за лінією Керзона, західний не затверджений. • Визначення складу польського уряду, до якого мали увійти представники Тимчасового польського уряду, створеного в Любліні, та діячі емігрантського уряду Польщі в Лондоні. • Визначення складу уряду Югославії, який мав бути наполовину з представників емігрантського уряду, наполовину — із НВАЮ.

Основні рішення	<ul style="list-style-type: none"> • Зобов'язання СРСР оголосити війну Японії через два-три місяці після розгрому Німеччини; визнання права СРСР на Курильські острови, Південний Сахалін, оренду Порт-Артура. • Призначення на 25 квітня 1945 р. скликання Установчої конференції Організації Об'єднаних Націй (ООН) у Сан-Франциско (США), учасниками якої могли стати держави, що до 1 березня 1945 р. оголосять війну Німеччині та Японії
------------------------	---

Капітуляція Німеччини	
Січень—травень 1945 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Звільнення Східної Німеччини. • Останній центр опору нацистської Німеччини — Берлін
16 квітня 1945 р.	Початок Берлінської операції , у ході якої радянські війська зламали опір гітлерівських військ
30 квітня 1945 р.	Взяття рейхстагу, над яким розвідники 150-ї стрілецької дивізії встановили прапор Перемоги; самогубство А. Гітлера
1 травня 1945 р.	Початок капітуляції Берлінського гарнізону; пропозиція німецького командування розпочати переговори про перемир'я
8 травня 1945 р.	Підписання представниками німецького командування Акта беззастережної капітуляції Німеччини

Потсдамська конференція (17 липня – 2 серпня 1945 р.)	
Учасники	Й. Сталін (СРСР), Г. Трумен (США), В. Черчилль, згодом К. Етллі (Велика Британія)
Основні рішення	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення повоєнного устрою Німеччини, який мав ґрунтуватися на принципі «4-Д»: денацифікація, демілітаризація, демократизація, декартелізація. • Поділ Німеччини та Берліну на чотири зони окупації (СРСР, США, Велика Британія, Франція). • Залишення Німеччини єдиною державою; до часу демократичних виборів влада належить окупаційній адміністрації. • Сплата Німеччиною репарацій (із загальної суми репарацій 20 млрд доларів 50 % отримав СРСР у вигляді промислового обладнання). • Остаточне визначення польських кордонів на заході та сході. • Вирішення питання про передачу СРСР Кенігсберга та області. • Розподіл німецького флоту між союзниками. • Передача воєнних злочинців Міжнародному військовому трибуналу

Розгром Японії	
Літо 1944 р.	Стратегія союзників « <i>крок за кроком</i> »: захоплення десантами, за підтримки флоту та авіації, острівних опорних пунктів
Жовтень 1944 р.	Поразка японського флоту поблизу <i>Філіппін</i> ; уперше використані літаки-бомби, керовані льотчиками-камікадзе
Квітень 1945 р.	Висадка союзників в Японії (о. Окінава)

5—9 серпня 1945 р.	Заява СРСР про денонсацію пакту про нейтралітет з Японією, початок бойових дій Радянського Союзу проти Японії
Серпень 1945 р.	Нанесення основного удару радянськими військами по японській Квантунській армії
6 та 9 серпня 1945 р.	Атомне бомбардування американцями японських міст <i>Хіросіма</i> та <i>Нагасакі</i> , унаслідок якого загинуло близько 100 тис. мирних жителів; серед причин цієї акції: збереження життів американських солдатів; помста за Перл-Харбор, попередження СРСР
2 вересня 1945 р.	Підписання Акта про беззастережну капітуляцію Японії. Завершення Другої світової війни
<p>Результат: головним підсумком Другої світової війни був розгром нацистської Німеччини, фашистської Італії та мілітаристської Японії; у цей період стали проявлятися риси майбутнього протистояння двох наддержав — США і СРСР; завершення Другої світової війни стало одночасно й початком нової, ядерної, ери</p>	

Світ після Другої світової війни

Політичні, економічні та соціальні наслідки війни	<ul style="list-style-type: none"> • Нова розстановка сил на міжнародній арені: перетворення СРСР та США із союзників на супротивників у боротьбі за світове лідерство. • Початок «холодної війни» та гонки озброєнь. • Поширення радянської моделі суспільного устрою на країни Східної, Центральної, Південної Європи, на Далекому Сході; формування комуністичних тоталітарних режимів. • Початок формування постіндустріального суспільства (провідна роль науки, освіти, сфери послуг). • Поширення інтеграційних процесів: створення Європейського економічного союзу (ЄЕС), Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). • Створення Організації Об'єднаних Націй (ООН). • Піднесення національно-визвольного руху народів Азії та Африки, виникнення нових держав
--	--

Створення Організації Об'єднаних Націй

<p>Організація Об'єднаних Націй (ООН) — міжнародна організація, заснована на конференції в Сан-Франциско на основі Хартії Об'єднаних Націй</p>	
Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Підтримка миру та безпеки. • Розв'язання міжнародних спорів мирними методами. • Розвиток міжнародного співробітництва в економічній, соціальній, культурній сферах. • Розвиток поваги до прав людини
Заснування	<i>24 жовтня 1945 р.</i> — набрав чинності Статут ООН
Керівні органи	<ul style="list-style-type: none"> • Генеральна Асамблея за участю всіх членів ООН; працює посесійно, рішення приймає 2/3 голосів. • Рада Безпеки: складається з п'яти постійних (США, СРСР (Росія), Велика Британія, Франція, Китай) і шести (згодом десяти) тимчасових членів, що обираються кожні два роки; питання ухвалюються постійними членами одностайно; може застосовувати воєнні санкції.

Керівні органи	<ul style="list-style-type: none"> • Міжнародний Суд розглядає суперечки між державами. • Економічна та Соціальна Ради, які вивчають міжнародні проблеми і складають рекомендації для Генеральної Асамблеї. • Секретаріат ООН виконує адміністративні функції; його очолює Генеральний секретар
-----------------------	--

Нюрнберзький і Токійський процеси над воєнними злочинцями	
Нюрнберзький процес	<ul style="list-style-type: none"> • Міжнародний судовий процес над колишніми керівниками гітлерівської Німеччини, перший в історії міжнародний суд, який визнав агресію найтяжчим кримінальним злочином. • Відбувався у м. Нюрнберг із 20 листопада 1945 до 1 жовтня 1946 р. в Міжнародному військовому трибуналі. • Притягнення до судової відповідальності вищих державних та військових діячів нацистської Німеччини, яких звинувачували в змові проти миру й людяності, у вчиненні найтяжчих воєнних злочинів. • Порушення питання про визнання злочинними дій керівного складу нацистської партії, штурмових (СА) та охоронних загонів (СС), служби безпеки (СД), державної таємної поліції (гестапо) та генштабу. • До смертної кари було засуджено 12 злочинців, сім — до тривалих строків або довічного ув'язнення
Токійський процес	<ul style="list-style-type: none"> • Суд над головними японськими воєнними злочинцями. • Відбувався із 3 травня 1946 до 12 листопада 1948 р. у Міжнародному військовому трибуналі для Далекого Сходу. • Притягнення до судової відповідальності 28 найвищих японських урядовців за ведення Японією протягом 1928—1945 рр. агресивних воєн проти Китаю, СРСР, США та інших країн, вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності. • До страти було засуджено сім осіб, 16 підсудних — до довічного ув'язнення, решту — до різних строків ув'язнення

Мирні договори з колишніми союзниками Німеччини	
<p>19 липня — 15 жовтня 1946 р. — Паризька мирна конференція, на якій були остаточно вироблені та узгоджені тексти мирних договорів із Німеччиною та її союзниками</p>	
Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> • Позбавлення всіх територіальних придбань 1930—1940-х рр. • Втрата Східної Пруссії та земель на схід від Одера. • Поділ країни на окупаційні зони. • Впровадження принципу «4-Д». • Сплата репарацій. • Покарання військових злочинців (Нюрнберзький процес)
Італія	<ul style="list-style-type: none"> • Позбавлення колоній. • Передача земель Югославії (Юлійська Країна, Істрія) та Греції (Додеканезькі острови). • Обмеження збройних сил. • Сплата репарацій
Румунія	<ul style="list-style-type: none"> • Підтвердження територіальних втрат на користь СРСР (1940 р.). • Перебування в країні радянських військ. • Сплата репарацій

Угорщина	<ul style="list-style-type: none"> • Позбавлення територіальних придбань 1930—1940-х рр. • Передача Північної Трансильванії Румунії, Закарпатської України — СРСР. • Перебування в країні радянських військ. • Сплата репарацій
Фінляндія	<ul style="list-style-type: none"> • Підтвердження передачі СРСР Печенги (Петсамо). • Порккала-Удд на 50 років став радянською військовою базою. • Сплата репарацій
Австрія	<ul style="list-style-type: none"> • Заборона об'єднання з Німеччиною. • Окупація країни до 1955 р. військами союзників. • Сплата репарацій
Японія	<ul style="list-style-type: none"> • Позбавлення колоній і залежних територій. • Відмова від Курильських островів і південного Сахаліну на користь СРСР. • Окупація військами США. • Запровадження політики демократизації, декартелізації, демілітаризації; проведення аграрної реформи. • Покарання військових злочинців
<p>Результат: Друга світова війна докорінно змінила світ, відбулася зміна світових лідерів, сформувалися дві наддержави; провідні країни світу змушені були створювати принципово нову систему міжнародних відносин, яка б забезпечувала інтереси інших; для підтримання миру й безпеки у світі було створено ООН</p>	

РОЗДІЛ 8. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Найважливіші досягнення науки і техніки, їх вплив на повсякденне життя людей. Суспільно значимі здобутки науки	
Фізика	<p><i>М. Планк</i> (квантова теорія); <i>Н. Бор</i> (створення моделі атома та квантово-планетарної теорії побудови атома); <i>А. Ейнштейн</i> (теорія відносності; доведення взаємозв'язку матерії, простору та часу); <i>П. Дірак</i> (один із творців квантової механіки); <i>Е. Фермі</i> (доведення існування нових радіоактивних елементів, уперше здійснив ядерну ланцюгову реакцію); <i>І. і Ф. Жоліо-Кюрі</i> (відкрили штучну радіоактивність) та ін.</p>
Астрономія	<p><i>К. Лундмарк</i> (відкрив дев'яту планету Сонячної системи — Плутон та безліч інших Галактик, довів існування «позагалактичних» зоряних систем)</p>
Хімія	<p>Виробництво штучного каучуку, авіаційного бензину, винайдення синтетичних речовин (пластмаси), тканин (капрону та нейлону)</p>
Філософія	<p>Праця <i>О. Шпенглера</i> «Запад Європи», <i>Б. Рассел</i> (вивчав питання захисту прав жінок, поширення соціальної свободи та великої власності, боротьби проти війни тощо)</p>

Медицина

- Використання електрокардіографів та електроенцефалографів.
- *І. Павлов* (засновник науки про вищу нервову діяльність), *З. Фрейд* (засновник психоаналізу, який суттєво вплинув на психологію, медицину тощо); *Ф. Бентінг* і *Дж. Чедвіг* (винайдення інсуліну; лікування діабету); *А. Флемінг* (винайдення першого антибіотика — пеніциліну) тощо

- *Початок 1920-х рр.* — **науково-технічна революція (НТР)** — докорінне, якісне перетворення продуктивних сил на основі досягнень науки як провідного чинника розвитку суспільного виробництва.
- Виникнення нових напрямів у природничих науках: *хімічної фізики, біофізики, біохімії, геофізики та геохімії.*
- Масове виробництво і використання *електроенергії.*
- Прогрес у двигунобудуванні (використання двигунів внутрішнього згоряння). Конструювання реактивних двигунів.
- Удосконалення машинобудування (конвеєрне виробництво, роботи з промислової стандартизації, автоматичні верстатні лінії тощо).
- Розвиток автомобілебудування: масове виробництво автомобілів (лідер — США); провідна роль інженерів та організаторів виробництва *К. Бенца, В. Майбаха, Г. Даймлера, Ф. Порше* (Німеччина), *П. д'Левассара* (Франція), *Д. Дюранта, Г. Форда* (США); будівництво сучасних автомобільних доріг «надвисоких швидкостей» — *автострад.*
- Швидкі темпи зростання авіації: перший керований політ братів *Райт-лів*, розмах аеродинамічних досліджень (*Г. Юнкерс* у Німеччині, *А. Туполєв* у СРСР), конструювання *І. Сікорським* першого сучасного гелікоптера, перший переліт британськими авіаторами *Д. Алькоком* і *А. Брауном* через Атлантичний океан, тощо.
- Розвиток телебачення та радіомовлення: демонстрація першої системи телепередач у Великій Британії *Дж. Бердом*, удосконалення електронних систем *В. Зворикіним* у США і *П. Тимофєєвим* у СРСР, удосконалення техніки кінематографії — звукове кіно, виробництво кольорових фільмів.
- Вхідження в повсякденне життя людей технічних новинок (радіоприймачів, пілососів, холодильників, пральних машин тощо)

Результат: у першій третині ХХ ст. наука продовжувала розвиватися швидкими темпами; найбільші досягнення відбулися в галузі фізики; винаходи активно впроваджувалися в життя, змінюючи його на краще

Основні ідеї й течії в розвитку культури

- Зв'язок культури з усіма сферами життя суспільства.
- Ідеологізація та заполітизованість культури через посилення громадянської активності, соціальні потрясіння, встановлення диктаторських режимів.
- Наростання песимізму і розчарованості (поширення **декадентства** — течії початку ХХ ст., що характеризується опозицією до загальноприйнятої «міщанської» моралі, культом краси як самодостатньої цінності, переживанням відради до життя й одночасно насолоди ним).
- Різноманіття художніх напрямів і авторських стилів (від *реалізму* до *модернізму*).
- Зміна художньої географії світу, виникнення регіональних художніх шкіл (художні школи з національним корінням — індіанський фольклор (Перу, Мексика), первісне мистецтво племен (Бразилія), мистецтво країн Азії, яке поєднувало естетику східного мистецтва та новоевропейські віяння (*бенгальське*

відродження в Індії, школа *гохуа* в Китаї, поєднання традицій середньовічної східної мініатюри, народного живопису з європейськими тенденціями в Туреччині та на Цейлоні тощо).

- Суперечливий процес розвитку культури (велика кількість художніх шкіл, груп, стильових тенденцій, радикальне відновлення мови мистецтва, формування нового мислення і сприйняття світу).

Масова культура в міжвоєнний період

Масова культура — культура, популярна серед широких верств населення, як правило, комерційно успішна; її елементи поширені в повсякденному житті: кулінарії, одязі, споживанні, засобах масової інформації, розвагах (спорті та літературі); вона контрастує з «елітарною культурою».

Поява масової культури зумовлена збільшенням кількості міського населення й поширенням грамотності, розвитком засобів масової інформації (преса, радіо, кіно тощо)

Нові напрями в мистецтві

«Новий реалізм»	Характерні соціальні теми, критика й аналіз дійсності: портрети <i>В. Серова</i> , пейзажі <i>І. Грабаря</i> , <i>К. Коровіна</i> (Росія), <i>А. Марке</i> (Франція), <i>Ф. Ходлера</i> (Швейцарія)
Символізм	Напрямок мистецтва, який одухотворяв дійсність, додавав їй особливої глибини; його представники насичували твори яскравими, обов'язково «зримими» образами (серія картин <i>М. Врубеля</i> , роботи <i>О. Скрябіна</i> , <i>М. Чюрльоніса</i>)
Абстракціонізм	Напрямок у європейському мистецтві, який відходив від традиційних образів та основним завданням ставив «прорив» у нову духовну реальність, тому все зриває і матеріальне, на думку його представників, — оманливе («Імпровізації» і «Композиції» <i>В. Кандинського</i> , роботи <i>К. Малевича</i> , <i>П. Мондріана</i>)
Кубізм	Напрямок у мистецтві початку ХХ ст., який спирався на геометричний аналіз форм реальності (<i>П. Пікассо</i>)
Фовізм	Напрямок у мистецтві, який отримав назву в одній із рецензій на виставку Осіннього салону (Париж, 1905); це живопис «без правил», без урахування світла і тіні, об'єму і перспективи (<i>А. Матісс</i> , <i>А. Дерен</i> , <i>А. Марке</i> та інші)
Експресіонізм	Напрямок у мистецтві, основним принципом якого була виразність мови і форми як ознаки «перемоги Духа над матерією»; насамперед він передає емоційний стан людини
Конструктивізм	Напрямок у мистецтві, який створює абстрактні форми з нових промислових матеріалів і тісно пов'язаний з науково-технічним прогресом; цей напрямок відіграв важливу роль в архітектурному мистецтві, дизайні та промислового будівництва
Сюрреалізм	Напрямок у мистецтві, який спирався на людську підсвідомість як єдину справжню реальність та намагається зобразити ірраціоналістичний світ (<i>С. Далі</i>)

Результат: розвиток літератури та мистецтва міжвоєнного періоду відбувався під впливом війн, революцій і криз; на початку ХХ ст. з'явилася масова культура

Розвиток кінематографу

- Урізноманітнення тематики кінематографу: поява історичних, пригодницьких, документальних кінострічок.
- Світовий лідер кіновиробництва — Голлівуд у США:
  - творчість режисера Д. Ворк Гріффіта, який у своїх історичних фільмах заклав основи кіно як самостійного мистецтва;
  - найвидатніший майстер кінокомедії — Чарлі Чаплін;
  - найпопулярніші «зірки» — Мері Пікфорд, Грета Гарбо, Кларк Гейбл та ін;
  - розробка В. Діснеєм основ мультиплікаційного фільму;
  - 1933 р. — у США знято перший кольоровий фільм.
- 1920-ті рр. — опанування кіномистецтвом, особливо в Німеччині, експресіоністського стилю, звертаючись до містики, показу внутрішнього світу душевнохворих, злочинців.
- Вплив на розвиток кіномистецтва в СРСР становлення тоталітарного режиму:
  - перетворення кіно на засіб пропаганди певної ідеології, способу життя, моди, поведінки тощо;
  - фільми — «Панцерник “Потьомкін”», «Чапаєв»;
  - творчість видатних режисерів С. Ейзенштейна, О. Довженка та ін.

Результат: кінематограф став поєднанням переваг майже всіх традиційних видів мистецтва.

Олімпійський рух

Кінець XIX ст.	Відновлення проведення Олімпійських ігор (уперше відбулися в 1896 р. в Афінах)
1924 р.	Початок проведення регулярних ігор із зимових видів спорту, першість на яких мали спортсмени Скандинавії
1928 р.	Допуск до участі в Олімпіаді жінок
Початок XX ст.	Стрімке зростання популярності футболу
1904 р.	Створення Міжнародної федерації футбольних асоціацій (ФІФА)
1930 р.	Регулярні проведення чемпіонатів світу з футболу

Результат: відродження Олімпійських ігор сприяло розвитку спорту; спорт почав набувати рис професійного

РОЗДІЛ 1. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

Риси Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин — система міжнародних відносин, закріплена договорами та угодами Ялтинської і Потсдамської конференцій

Особливості	• Закладення наприкінці Другої світової війни й після її завершення фундаменту Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин, яка базувалася на новому співвідношенні сил й інтересів країн, що перемогли у війні, насамперед США та СРСР. • Біполярність міжнародних відносин, у яких провідну роль відігравали дві наддержави — СРСР та США. • Низька ефективність співпраці внаслідок зростання взаємної недовіри, протиріч, суперництва та конфронтації між США й СРСР. • Політико-ідеологічне протистояння та конфронтація між країнами західної демократії на чолі із США та соціалістичним світом на чолі із СРСР. • Множення регіональних конфліктів в умовах руйнації колоніальної системи під домінуючим впливом біполярного протистояння та тенденцій економічної й політичної глобалізації. • Вироблення механізму попередження ядерної війни

Результат: наслідком біполярності міжнародних відносин стало виникнення і розгортання «холодної війни» — протистояння, яке час від часу набувало характеру гострої конфліктної, кризової взаємодії

Організація Об'єднаних Націй (ООН)

Організація Об'єднаних Націй — міжнародна організація, заснована на конференції в Сан-Франциско на основі Хартії Об'єднаних Націй

Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Підтримка миру й безпеки. • Розв'язання міжнародних спорів мирними методами. • Розвиток міжнародного співробітництва в економічній, соціальній, культурній сферах. • Розвиток поваги до прав людини
Дата заснування	24 жовтня 1945 р. — набрання чинності Статуту ООН
Керівні органи	<ul style="list-style-type: none"> • Генеральна Асамблея за участю всіх членів ООН; працює посесійно, рішення приймає 2/3 голосів. • Рада Безпеки: складається з п'яти постійних (США, СРСР, Велика Британія, Франція, Китай) і шести (згодом десяти) тимчасових членів, що обираються кожні два роки; питання ухвалюються постійними членами одностайно; може застосовувати військові санкції. • Міжнародний Суд розглядає суперечки між державами. • Економічна та Соціальна Ради, які вивчають міжнародні проблеми і складають рекомендації для Генеральної Асамблеї.

Керівні органи	<ul style="list-style-type: none"> • Секретаріат ООН виконує адміністративні функції; його очолює Генеральний секретар
Спеціалізовані організації під егідою ООН	<ul style="list-style-type: none"> • МОП (Міжнародна організація праці), першочерговими завданнями якої є підтримка демократії і соціального діалогу, боротьба з бідністю й безробіттям, заборона дитячої праці. • МАГАТЕ (Міжнародна агенція з атомної енергії), створена з метою науково-технічної співпраці у сфері мирного використання ядерної технології. • ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури), яка сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо. • ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН), який є світовим лідером із захисту прав та інтересів дітей, працює заради захисту й підтримки дітей з моменту їх народження і до початку дорослого життя

Захист прав людини — основа сучасного міжнародного права

«Загальна декларація прав людини» (1948 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. • Представляє перше глобальне вираження прав, на які всі люди мають невід'ємне право. • Складається з 30 статей, які лягли в основу наступних міжнародних договорів, у регіональні документи по правах людини, національні конституції та інші закони
Міжнародні пакти про права людини (1966 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • 1966 р. — підписання Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які вступили в дію в 1976 р. • Закріплюють і розвивають цілі та принципи «Загальної декларації прав людини» і є обов'язковими для держав-учасниць

Результат: зазначені документи стали важливим джерелом міжнародного співробітництва в галузі прав людини, головними нормативними документами в галузі міжнародних прав людини

Радянська окупація Східної Європи

- Запровадження СРСР у ході визволення від нацистської окупації країн Центральної та Східної Європи радянської моделі суспільного устрою.
- **1946—1948 рр.** — укладення Радянським Союзом і країнами Східної Європи двосторонніх договорів про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу.

Результат: відбулося встановлення тоталітарних комуністичних режимів у Чехословаччині, Польщі, Румунії, Угорщині, Болгарії, Югославії, Албанії, у радянській окупаційній зоні Німеччини.

Початок холодної війни

Холодна війна — період міжнародної напруженості, ідеологічного та політичного протистояння внаслідок загострення відносин між СРСР і США після Другої світової війни

Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Мілітаризація економіки за роки Другої світової війни, суспільних інститутів і масової свідомості.
----------------	--

Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Пошук зовнішньополітичного «ворога» як засіб консолідації суспільства. • Перетворення СРСР та США на наддержави й виникнення між ними гострих суперечностей з питань повоєнного устрою світу. • Установлення радянської моделі тоталітарного суспільства в країнах Східної Європи та протидія цьому процесу з боку США. • Боротьба за сфери впливу між СРСР і США в різних регіонах світу
Формальний початок	<p>Промова В. Черчилля у Фултоні (1946 р.), у якій він закликав до боротьби «із міжнародним комунізмом на чолі з СРСР», що опустив «залізну завісу» між Східною Європою та іншим світом</p>
Основні складові	<ul style="list-style-type: none"> • Заснування військових баз по всьому світу. • Шпигунство, психологічна та ідеологічна війна. • Локальні конфлікти. • Економічні ембарго. • Боротьба за вплив у країнах «третього світу». • Мілітаризація економіки, гонка озброєнь. • Формування військово-політичних блоків
Меморандум Дж. Кеннана (1947 р.)	<p>Автор — американський дипломат Дж. Кеннан, який стверджував, що Радянський Союз <i>«рухається невідворотно за визначеним шляхом, як заведена іграшка, яка зупиняється тільки тоді, коли зустрічає непереборну перешкоду»</i>, радянський режим сам по собі був експансіоністським, тому його вплив потрібно «стримувати» у стратегічно важливих зонах для США</p>
Доктрина Г. Трумена (1947 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Висунута президентом США Г. Труменом після Другої світової війни; основа — доктрина «стримування» СРСР у всьому світі. • Спрямована на обмеження комуністичних режимів, які посилілися після Другої світової війни. • Передбачала чинення безперервного тиску на СРСР та інші країни соціалістичного блоку, підтримку антикомуністичних сил та режимів. • Військова допомога країнам, що супроводжувалося створенням мережі військових баз на їх територіях. • 1947—1948 рр. — надання допомоги Греції й Туреччині: <ul style="list-style-type: none"> • Греція, де відбувалася громадянська війна, що підживлювалася радянським керівництвом з військових баз у Болгарії та Югославії, і де комуністи, заохочувані Й. Сталіним, ввалилися до влади, отримала 300 млн доларів. • Туреччина під приводом комуністичної загрози з боку СРСР отримала 100 млн доларів
<p>Результат: протистояння оформляється практично офіційно, розпочалася активна боротьба за сфери впливу спочатку в Європі, а потім і в інших регіонах світу</p>	

План Маршалла (1947 р.)

План Маршалла — програма економічної допомоги країнам Західної Європи після Другої світової війни

Автор — Державний секретар США Джордж Маршалл

Мета	Використання американських ресурсів для відбудови європейської економіки, забезпечення від голоду, захист країн, яким загрожував комуністичний наступ
Країни, що отримали допомогу	Велика Британія, Франція, Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Португалія, Туреччина та ін.
Позиція СРСР	<ul style="list-style-type: none"> • Відмова СРСР від участі у плані. • Відмова від участі у плані під тиском СРСР Польщі та Чехословаччини
<p>Результат: план Маршалла окреслив глибину розбіжностей між СРСР та західними союзниками; СРСР відмовився від ідеї економічної співпраці із Заходом, що призвело до розділу міжнародної економічної системи, до формування в Європі двох протилежних економічних угруповань: Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС, 1948 р.) та Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ, 1949 р.)</p>	

Поділ Німеччини	
1945 р.	Розподіл Німеччини на чотири зони окупації між союзниками
1946 р.	Підписання між США та Великою Британією угоди про об'єднання їхніх зон окупації; виникнення <i>Бізонії</i>
1948 р.	Трансформація Бізонії у <i>Тризонію</i> після приєднання до вищезгаданої угоди Франції; формування в об'єднаній зоні органів влади; проведення грошової реформи тощо
1949 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення в об'єднаній західній зоні конституції, яка закріпила основні громадянські свободи й проголосила Західну Німеччину демократичною федеративною державою; проведення перших парламентських виборів, на яких перемогу здобула коаліція <i>Християнсько-демократичного та Християнсько-соціалістичного союзів (ХДС-ХСС)</i>, до якої приєдналася <i>Вільна демократична партія (ВДП)</i>; обрання на посаду канцлера лідера ХДС-ХСС К. Аденауера; формування коаліційного уряду, що завершив процес утворення на території Тризонії Федеративної Республіки Німеччини (ФРН). • Оголошення радянською стороною про утворення на території своєї зони окупації Німецької Демократичної Республіки (НДР), у якій розпочалося будівництво соціалізму за радянським зразком. • Поділ на дві зони окупації Берліна, східна частина якого стала столицею НДР
<p>Результат: поділ Німеччини та створення двох німецьких держав — ФРН і НДР стало завершенням формування політичної карти Європи</p>	

Закріплення біполярності світу: НАТО та Організація Варшавського договору	
НАТО	<ul style="list-style-type: none"> • Організація Північноатлантичного договору (НАТО) — міжнародна організація, створена 4 квітня 1949 р. для колективної оборони країн Західної Європи та Північної Америки. • Створення НАТО як союзу незалежних держав об'єднаних загальною зацікавленістю у збереженні миру та захисті своєї

НАТО	свободи на засадах політичної солідарності, забезпечення оборони з метою утримання і у випадку необхідності відведення будь-якої форми розв'язання проти них агресії
ОВД	<ul style="list-style-type: none"> • Організація Варшавського договору (ОВД) — військовий союз європейських соціалістичних держав за провідної ролі СРСР, створений 14 травня 1955 р. • Укладення договору стало відповіддю на приєднання ФРН до НАТО. • Підписання договору Албанією, Болгарією, Угорщиною, НДР, Польщею, Румунією, СРСР і Чехословаччиною на Варшавській нараді європейських держав по забезпеченню миру та безпеки в Європі
<p>Результат: у 1949—1955 рр. завершилося структурне оформлення блокової системи; у світі виникли два центри впливу, два військово-політичні блоки — НАТО на чолі з США і ОВД на чолі з СРСР</p>	

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ТА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Концепція постіндустріального (інформаційного) суспільства	
<p>Постіндустріальне суспільство — нова стадія суспільного розвитку, яка приходить на зміну індустріальному суспільству</p>	
Розробники	Соціологи Д. Белл, Г. Кан, політолог З. Бжезінський та ін.
Ознаки	<ul style="list-style-type: none"> • Перехід від виробництва товарів до виробництва послуг. • Провідна роль теоретичних знань, як основи нововведень в економіці, політиці і соціальній структурі суспільства. • Основні форми соціальної організації — університети, наукові інститути, дослідницькі установи, що здійснюють організацію теоретичних знань. • Переважання серед працівників професійних фахівців і техніків. • Визначення могутності держави її науковим потенціалом

Зміцнення демократії на Заході після Другої світової війни: розширення прав людини	
Міжнародні документи з прав людини	<ul style="list-style-type: none"> • 1950 р. — Конвенція із захисту прав людини й основних свобод, на основі якої виникли Європейська комісія у справах людини і Європейський суд у справах людини. • 1951 р. — Конвенція про статус біженців. • 1952 р. — Конвенція про політичні права жінок. • 1965 р. — Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства. • 1975 р. — Заключний акт Наради з питань безпеки і співробітництва, до якого включена Декларація принципів, якими держави-учасниці повинні керуватися у взаємовідносинах;

Міжнародні документи	<p>серед її принципів повага прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1984 р. — Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. • 1989 р. — Конвенція про права дитини
Утвердження принципів громадянського суспільства	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення свободи та ініціативності людини, які спрямовані на задоволення її розумних потреб і не шкодять загальним інтересам. • Ліквідація відчуженості людини від соціально-економічних структур і політичних інститутів, реальне забезпечення здійснення принципу рівних для всіх можливостей. • Забезпечення прав і свобод людини і громадянина державою, її органами та соціальними структурами. • Існування різних форм власності, серед яких приватна власність посідає домінуюче місце як основа ініціативної, творчої підприємницької діяльності. • Багатоманітність духовного життя суспільства, в основі якого — визнання гуманістичних, демократичних загальнолюдських цінностей. • Найвність «середнього класу» як соціальної бази. • Відсутність жорсткої регламентації з боку держави приватного життя членів суспільства; активна участь у суспільному житті недержавних самоврядних спільнот людей (сім'я, корпорації, громадські організації тощо). • Задоволення інтересів різних груп і верств населення. • Визнання ідей верховенства права. • Регулювання відносин у сфері підприємництва, ринкового господарювання
<p>Результат: розширення прав людини, зміцнення демократичних принципів функціонування державного механізму західних країн поряд із утвердженням принципів громадянського суспільства стали визначальними ознаками розвитку Західної Європи і Америки другої половини ХХ — початку ХХІ ст.</p>	

Тенденції повоєнного розвитку партійних систем

США

США у 1945–1960 рр.	
Президент Г. Трумен (1945—1952), демократ	<p>Програма «Справедливий курс»:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Адаптація до мирного життя демобілізованих: ухвалення «<i>Солдатського білля про права</i>», який передбачав надання пільг колишнім солдатам та офіцерам для отримання кредитів на освіту, житло, відкриття бізнесу. • Програма дешевого житлового будівництва. • <i>Реконверсія</i> (перехід до мирного життя), яка передбачала поступову ліквідацію контролю держави над цінами; збільшення зарплати; приватизацію державних заводів, побудованих під час війни. • Зменшення прибутків американців унаслідок переведення промисловості на мирні рейки; зростання безробіття, розгортання страйкового руху. • 1947 р. — ухвалення закону Тафта—Хартлі, який суттєво обмежував профспілкову діяльність та право на страйки.

<p>Президент Г. Трумен</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Доктрина «стримування комунізму» у зовнішній політиці: економічна допомога бідним країнам для попередження соціальних вибухів; конфронтація із СРСР. • Участь під прапором ООН у корейському конфлікті (1950—1953 рр.). • Маккартизм (за прізвищем сенатора Дж. Маккарті) — кампанія переслідування прогресивних організацій та діячів, масові перевірки на лояльність до уряду, звільнення з роботи, тюремне ув'язнення
<p>Президент Д. Ейзенхауер (1952—1960), республіканець</p>	<p>Програма «Злагода» (пошук порозуміння в питаннях зовнішньої та внутрішньої політики між республіканцями та демократами):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обмеження державного регулювання, втручання в справи бізнесу; сприяння великому бізнесу: полегшений доступ до кредитів, зменшення податків на корпорації та особисті прибутки. • Прискорення науково-технічного прогресу; розвиток нових галузей економіки, докорінне перетворення старих галузей; масове впровадження автоматизації, електроніки тощо. • Покращення матеріального становища рядових американців; набуття популярності ідеї «суспільства загального процвітання». • Скасування закону Тафта—Хартлі; засудження діяльності Дж. Маккарті. • Скорочення федеральних видатків, системи громадських робіт. • Визнання незаконності сегрегації (расової дискримінації) на транспорті та в навчальних закладах. • Домінування у зовнішній політиці доктрини «звільнення від комунізму»; покращення відносин із СРСР: участь у нараді глав урядів СРСР, США, Великої Британії, Франції (1955); візит М. Хрущова до США (1959)

США в 1960—1970-ті рр.

<p>Президент Дж. Кеннеді (1960—1963), демократ</p>	<p>Програма «Нові рубежі»:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Прискорення економічного зростання за допомогою державного регулювання; збільшення капіталовкладень в економіку. • Боротьба з бідністю: підвищення мінімуму погодинної оплати; антиінфляційна програма; розширення громадських робіт; будівництво житла для бідних, професійна перепідготовка безробітних; допомога фермерам. • Програма федерального фінансування освіти. • Програма «Аполлон» до підготовки польоту на Місяць. • «Гнучке реагування» у зовнішній політиці (можливість ведення як тотальної ядерної війни, так і «обмежених» війн); протидія поширенню комунізму у світі. • 1962 р. — Карибська криза — протистояння між СРСР і США, спричинене розміщенням Радянським Союзом ядерних ракет на Кубі. • Спроба зменшити напруження в міжнародних відносинах: підписання Московського договору про заборону ядерних випробувань у трьох сферах (1963 р.). • Програма «Союз заради прогресу» (фінансування соціальних та культурних програм у Латинській Америці). • 22 листопада 1963 р. — вбивство Дж. Кеннеді під час поїздки до м. Далласа
--	--

<p>Президент Л. Джонсон (1963—1968 рр.), демократ</p>	<p>Програма «Велике суспільство»:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Боротьба з бідністю: допомога сім'ям із низькими доходами; будівництво дешевого житла; безкоштовне медичне страхування для літніх людей. • 1964—1965 рр. — повстання афроамериканців. • Заборона расової дискримінації виборців, на роботі, у сфері освіти, в громадських місцях (1964, 1968 рр.). • 1964 р. — початок масштабних бойових дій у В'єтнамі. • Розгортання молодіжного руху хіппі, який виник у 1965 р. у Сан-Франциско в контексті лібералізації і демократизації суспільства; мав пацифістське забарвлення; справив істотний вплив на мистецтво, особливо на рок-музику. • 1969 р. — політ на Місяць корабля «Аполлон-11». • Початок спаду в економіці. • Розгортання ракетно-ядерної зброї, збільшення кількості армії
<p>Президент Р. Ніксон (1968—1974), республіканець</p>	<p>Програма «Нова економічна політика», що запроваджувалася в умовах кризи 1969—1970 рр.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Заморожування зростання зарплати. • Надання податкових пільг для великого капіталу. • Створення системи допомоги сім'ям із прибутками нижче за межу бідності; збільшення пенсії та виплат багатодітним сім'ям. • Встановлення державного контролю над цінами та заробітною платнею. • Скорочення допомоги іншим державам. • Скасування загальної військової повинності; надання права голосу із 18 років. • Серпень 1974 р. — відставка внаслідок «Вотергейтського скандалу», викликаного тим, що під час президентських виборів 1972 р. агенти Білого дому та ФБР із відома президента встановили підслуховуючу апаратуру в штаб-квартирі Демократичної партії в готелі «Вотергейт»; Р. Ніксон був звинувачений у причетності до цієї справи

США наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

<p>Президент Б. Клінтон (1992—2000), демократ</p>	<p>Програма «Нова економічна філософія»:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Полегшення податкового тиску на середній клас; податкові пільги підприємствам, що створювали нові робочі місця. • Інвестиції в будівництво доріг, комунальний благоустрій, енергозбереження. • Значні видатки на соціальні програми: реформа системи охорони здоров'я, освіти; боротьба з наркоманією та злочинністю. • Скорочення дефіциту федерального бюджету за рахунок зменшення державних витрат на оборону (зокрема, згорання програми СОІ — Стратегічної оборонної ініціативи). • Зростання податків; скорочення державного апарату. • 1998 р. — скандал через інтимний зв'язок Б. Клінтона з практиканткою М. Левінські, що загрожував імпідментом і вдарив по авторитету демократів. • У зовнішній політиці встановлення «<i>світового лідерства</i>» у зв'язку із закінченням «холодної війни»; підтримка конструктивних відносин із пострадянськими державами; розширення НАТО на Схід.
---	--

Президент Б. Клінтон	<ul style="list-style-type: none"> • Миротворчі місії: підписання Дейтонських угод з урегулювання конфліктів у Боснії та Герцеговині (Югославія); посередництво в переговорах між Ізраїлем та Палестинською автономією; покращення відносин із Китаєм. • Боротьба з тероризмом
Президент Б. Обама (2009—2017), демократ	<ul style="list-style-type: none"> • Боротьба з наслідками фінансової кризи 2008 р. • Закон про виділення 787 млрд дол. для пом'якшення наслідків іпотечної та кредитної кризи. • Реформа фінансової системи (заборона банкам проводити операції на фінансових ринках за рахунок власних коштів; обмеження для зростання банків, оскільки занадто великі кредитні установи, що збанкрутували, ставили під загрозу всю фінансову систему країни). • Реформа охорони здоров'я (страховка мала стати обов'язковою). • 2009 р. — присудження Б. Обамі Нобелівської премії «за величезні зусилля зі зміцнення міжнародної дипломатії і співпраці між народами». • Політика «координації дій і доброзичливого тону» в зовнішній політиці: <ul style="list-style-type: none"> • 2011 р. — виведення американських військ з Іраку; ліквідація «терориста номер один» У. бен Ладена; • нарощування військової могутності в Афганістані з метою боротьби з Талібаном; • 2013 р. — загострення відносин із Сирією, де діє режим Б. Асада, якого було звинувачено у використанні хімічної зброї проти мирного населення; введення американських військ з метою повалення існуючого режиму
Президент Д. Трамп (з 2017 р.), республіканець	<ul style="list-style-type: none"> • Підписання низки указів, спрямованих на збереження та створення нових робочих місць та полегшення ведення бізнесу. • Підписання указу про скасування реформи системи охорони здоров'я свого попередника. • Указ про будівництво стіни на кордоні США з Мексикою. • Продовження дії санкцій проти Росії, запроваджених адміністрацією Б. Обами через окупацію Росією Криму. • Розслідування російських зв'язків під час передвиборчої кампанії

Велика Британія

Політика лейбористських та консервативних урядів	
Лейбористські уряди	
Кабінет К. Еттлі (1945— 1951)	<ul style="list-style-type: none"> • Програма «Обличчям до майбутнього»: націоналізація Англійського банку, вугільної та газової промисловості, залізниці, електроенергетики за викуп. • Державне регулювання імпорту, експорту, вивезення капіталу. • Система соціального страхування працівників. • Безкоштовна медична допомога (одна з кращих у світі). • Житлове будівництво (близько 1 млн індивідуальних будинків). • Примусове замороження зростання зарплати

<p>Кабінет Г. Вільсона (1964—1970, 1974—1976)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Національний п'ятирічний економічний план: розвиток НТР, співпраця за схемою «уряд—бізнес—профспілки». • Зростання податків: девальвація фунта стерлінгів. • Замороження зростання зарплати. • Посилення Ольстерської кризи. • Курс на вступ до ЄЕС
<p>Кабінет Дж. Каллогена (1976— 1979)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Соціальний контракт» між профспілками й урядом: підвищення зарплати — не більше 5 % на рік, уряд стримує ціни. • Падіння реальної зарплати, інфляція
<p>Кабінети Т. Блера, Г. Брауна (1997— 2010)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Золоте правило державних витрат»: уряд позичає гроші лише для інвестицій. • Законодавче визнання профспілок як представників трудових колективів. • Модернізація служби охорони здоров'я. • Розширення системи дитячих садків. • Широка автономія Північної Ірландії, Шотландії та Уельсу. • Зближення рівня доходів найбагатшої і найбіднішої груп населення. • Участь у миротворчих операціях НАТО та ООН (Ірак, Афганістан, Югославія)
<p>Консервативні уряди</p>	
<p>Кабінети У. Черчилля, А. Ідена, Г. Макміллана, А. Дугласа-Гьюма (1951— 1964)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Довгострокове планування розвитку економіки. • Денаціоналізація ливарної промисловості й автотранспорту. • Розвиток нових галузей: хімічної й атомної промисловості, авіа- та автобудування. • Надання незалежності майже всім британським колоніям. • Скорочення соціальних програм. • Зміцнення фінансової системи. • Створення Європейської асоціації вільної торгівлі на противагу ЄЕС. • Створення власної ядерної зброї
<p>Кабінет Ю. Хіта (1970— 1974)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Спад виробництва (до 10 %), інфляція, зростання безробіття у зв'язку зі світовою енергетичною кризою. • Обмеження профспілкової діяльності і страйків. • Державний контроль за ціноутворенням і зарплатою. • 1973 р. — вступ до ЄЕС
<p>Кабінет Д. Камерона, Т. Мей (із 2010 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 2014 р. — відмова збільшити внесок країни в бюджет Євросоюзу; вимога до ЄС надати Англії більше прав для контролю над власним кордоном, обмежити міграційний потік з інших країн, що належать до складу ЄС. • Лютий 2016 р. — домовленість із ЄС про особливий статус Великої Британії в Євросоюзі, про можливість не виплачувати повністю виплати мігрантам з інших країн ЄС протягом наступних семи років. • Червень 2016 р. — референдум про вихід Британії із ЄС (51,9 % учасників проголосували за вихід)

Трансформація Британської колоніальної імперії

- Наростання після Другої світової війни опору колоніальній політиці Великої Британії, що привело до процесу деколонізації.
- **1947 р.** — поділ британським урядом колишньої колонії Індії на дві незалежні держави — Індію та Пакистан.
- **1948 р.** — здобуття незалежності о. Цейлон та Бірмою.
- **Кінець 1950-х рр.** — початок головного етапу деколонізації Британської імперії: здобуття незалежності африканськими країнами — Ганою (1957 р.), Нігерією (1960 р.), Угандою (1962 р.), Кенією (1963 р.), Танзанією, Замбією, Малаві (1964 р.) та ін.; країнами Азії — Малайзією (1963 р.), Брунеєм (1983 р.); Йорданією на Близькому Сході та ін.
- Заміна назви «Британська імперія» на «Британська Співдружність», яка зберігає суверенітет над 14 територіями за межами Британських островів.

Франція

Соціально-економічний та політичний розвиток Четвертої республіки

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Компрометація політичних сил, які уособлювали Третю республіку капітуляцією перед нацистами. • Вихід на політичну арену нових суспільно-політичних об'єднань — Союз деґоллівців, Французька комуністична партія (ФКП), Французька соціалістична партія (ФСП). • 1944 р. — формування Ш. де Голлем коаліційного Тимчасового уряду, до якого увійшли учасники руху Опору. • 13 жовтня 1946 р. — прийняття Конституції Четвертої республіки
Положення Конституції 1946 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Загальне виборче право; гарантовані права на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, освіту. • Заміна назви «Французька імперія» на «Французький союз». • Зрівняння прав громадян Франції і колоній. • Проголошення парламентської республіки: поділ парламенту на дві палати — <i>Національні збори</i> (обирають президента) та <i>Раду республіки</i>. • Обрання Президента на сім років, наділення його обмеженими повноваженнями
Внутрішня політика	<ul style="list-style-type: none"> • 1946 р. — виступ Ш. де Голля проти урізання військового бюджету; його відставка (через невдоволення статусом президента). • 1947 р. — виведення з уряду комуністів в обмін на план Маршалла. • Інвестиції в національні виробничі галузі, розвиток на основі НТР ядерної енергетики, електротехніки, автоматики, хімії. • Удосконалення соціального законодавства: 8-годинний робочий день, державне пенсійне забезпечення з 65 років, виплати інвалідам та багатодітним сім'ям
Зовнішня політика	<ul style="list-style-type: none"> • Членство в НАТО (із 1949 р.). • Колоніальні війни (Індокитай, Північна Африка). • Визнання суверенітету Камбоджі, Лаосу, В'єтнаму, Тунісу, Марокко. • Алжирська криза: нездатність уряду нормалізувати ситуацію в країні
<p>Результат: відбулося падіння Четвертої республіки через розкол суспільства щодо алжирського питання; наростав вплив комуністів та крайніх правих сил; країна постала перед загрозою громадянської війни</p>	

Становлення П'ятої республіки. Президентство Ш. де Голля

<p>Передумови</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1958 р. — заклик французького населення Алжиру передати владу Ш. де Голлю, сподіваючись, що Алжир залишить-ся французьким. • Формування Ш. де Голлем уряду, наділення його надзвичайними повноваженнями; скасування конституції
<p>Мета</p>	<p>Відродження величі Франції</p>
<p>Положення Конституції П'ятої Республіки (1958 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Франція — президентська республіка. • Обрання президента на сім років всенародним голосуванням. • Наділення президента повноваженнями глави держави, верховного головнокомандувача, правом призначати та усувати прем'єра й членів уряду, підписувати закони, оголошувати надзвичайний стан тощо
<p>Внутрішня політика</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 21 грудня 1958 р. — обрання президентом Ш. де Голля. • Реалізація програми голлізму, що ґрунтувалася на сильній президентській владі, розширенні державного сектора в економіці, економічному плануванні та прагненні до соціального партнерства; визнання незалежності Алжиру (за Євіанськими угодами) та решти 14 африканських країн. • Значні державні інвестиції в стратегічні галузі. • Реконструкція важливих промислових галузей: хімічної, нафтової, автомобільної тощо, заснування нових — атомної, ракетної. • Надання субсидій монополіям для підвищення конкурентоспроможності промисловості. • Інтенсифікація аграрної сфери: викуп державою дрібних селянських господарств, збільшивши землеволодіння більш заможних селян (Франція — другий у світі після США експортер сільськогосподарської продукції). • Зростання реальної зарплати — на 25 %, відпустки — до чотирьох тижнів
<p>Зовнішня політика</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Створення Французької співдружності в колишніх колоніях. • Укладення договору про співробітництво з ФРН. • Небажання поступатися національним суверенітетом на користь ЄЕС. • 1960 р. — перше випробування ядерної зброї; неприєднання до договору про заборону ядерних випробувань у трьох сферах. • Вихід із НАТО (1966 р.), виведення американських воєнних баз, засудження інтервенції американських військ у В'єтнамі тощо
<p>Результат: Франція перетворилася на сучасну індустріальну державу з високими темпами розвитку; бізнес гальмувався надто жорстким державним регулюванням</p>	

Травневі події 1968 р.

<p>Причини</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна напруженість через зростання податків, безробіття, обмеження профспілкового руху. • Поширення лівих, анархістських настроїв під гаслом «Ні — буржуазному суспільству!», особливо серед молоді
-----------------------	--

Вимоги	<ul style="list-style-type: none"> • Студентів: розширення технічної освіти, виплата стипендій, участь у самоврядуванні, гарантії працевлаштування. • Профспілок: збільшення зарплати, покращення соціального забезпечення
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • 3 травня 1968 р. — початок страйку студентів Паризького університету, сутички з поліцією. • Підтримка студентського руху профспілками і комуністами, масові страйки (<i>до 10 млн осіб</i>). • 28 травня 1968 р. — збільшення мінімальної зарплати на 35 %, допомоги по безробіттю — на 15 %. • 30 травня 1968 р. — розпуск Ш. де Голлем парламенту; перемога на позачергових виборах голлістів
Результат: відбулося задоволення основних вимог страйкуючих; Ш. де Голь у 1969 р. пішов у відставку (за власним бажанням)	

Франція наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.	
Ф. Міттеран (1981—1995)	<ul style="list-style-type: none"> • Прихід до влади в умовах гострої економічної кризи. • Зростання частки державного сектору економіки, мінімальної зарплати та соціальних виплат, тривалості відпустки, що мало наслідком скорочення капіталовкладень у виробництво, прискорення інфляції. • Від <i>1986 р.</i> — реприватизація, скасування контролю за цінами, стабілізація економіки; спрощення звільнення працівників «з економічних причин». • Зближення з НАТО
Ж. Ширак (1995—2007)	<ul style="list-style-type: none"> • Лідер партії «Об'єднання на підтримку республіки». • Скорочення дефіциту держбюджету через підвищення податків, замороження соціальних програм. • Вирішення соціальних конфліктів; здійснення реформи системи соціального страхування. • Обмеження легальної імміграції. • Активна участь в ЄС, проте голосування за конституцію Євросоюзу було провалено
Н. Саркозі (2007—2012)	<ul style="list-style-type: none"> • Ліберальний курс: скорочення соціальних програм, стимулювання самозайнятості, заморожування зарплати державних службовців тощо. • Прийняття жорстких законів щодо іммігрантів. • Співробітництво зі США
Ф. Олланд (2012—2017)	<ul style="list-style-type: none"> • Виведення французьких військ з Афганістану до кінця 2012 р. • Укладення договору про партнерство між Францією та Німеччиною; прийняття Директиви для захисту громадських служб. • Зменшення ядерної енергетики на користь відновлюваних джерел. • Набір нових вчителів, створення програм, за якими досвідчені працівники мали надавати допомогу початківцям. • Зниження податку до 30 % для середніх корпорацій і до 15 % для малих. • Програма будівництва житла; передача державних земель місцевим урядам протягом п'яти років.

Ф. Олланд	<ul style="list-style-type: none"> • Повернення до нульового дефіциту ВВП у 2017 р. • Підтримка ратифікації Європейської хартії регіональних мов. • Забезпечення коштами для розвитку бідних передмість
Е. Макрон (від 2017 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Наймолодший президент в історії Франції. • Виступ за реформування ЄС, зміцнення єврозони

Італія

Італія після Другої світової війни	
Політичний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Провідна роль партій, які очолювали антифашистську боротьбу та рух Опору в роки війни — <i>комуністичної та соціалістичної</i>
Політичний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Найбільш впливова партія — <i>Християнсько-демократична</i> (ХДП), програма якої передбачала демократизацію політичного життя, надання автономії окремим регіонам. • 1945 р. — формування лідером ХДП А. де Гаспері уряду. • 1946 р. — проголошення Італії <i>республікою</i>. • 1947 р. — ухвалення Конституції, яка вищим законодавчим органом проголошувала двопалатний парламент (палата депутатів і сенат), що обирався на загальних виборах за пропорційною системою на п'ять років; формування уряду лідером партії, яка набрала більшість місць у палаті депутатів; обрання президента, повноваження якого були обмеженими, на спільному засіданні обох палат на сім років; запровадження суду присяжних, втілення принципу повної незалежності судової влади. • Активізація мафіозних угруповань. • Участь у плані Маршалла, заснуванні НАТО
Економічний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Втрата третини національного багатства; скорочення промислового виробництва більше ніж удвічі, сільськогосподарського — утричі; масове безробіття, інфляція, розорення дрібних власників. • Націоналізація до 50 % промисловості. • Аграрна реформа: викуп державою великих маєтків та передача землі селянам за викуп у кредит

Італія в 70–90-х рр. ХХ ст.	
1970-ті рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Негативний вплив світової енергетичної кризи, уповільнення темпів економічного зростання. • Включення комуністів до уряду у зв'язку зі зростанням їхньої популярності за ініціативи голови ХДП А. Моро. • 1978 р. — провокація лівих терористичних «червоних бригад», які викрали й убили А. Моро; перехід комуністів в опозицію
1980-ті рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Формування урядів на основі п'ятипартійної нестабільної коаліції (ХДП, соціал-демократи, соціалісти, ліберали, республіканці). • Найвищий рівень корупції в Європі. • Захоплення провідних позицій мафією. • Наростання тероризму з боку крайніх лівих організацій. • Розробка державної програми боротьби проти тероризму та мафіозних структур: 1986 р. — найбільший судовий процес у м. Палермо, у ході якого на лаву підсудних потрапили майже 500 злочинців

1990-ті рр.	<ul style="list-style-type: none"> • 1992 р. — операція «Чисті руки», яка передбачала боротьбу з корупцією у вищих владних ешелонах влади. • Крах існуючої партійної системи через підлив авторитету існуючих партій, створення нових партій («<i>Уперед, Італіє!</i>» С. Берлусконі, «<i>Ліга Півночі</i>», «<i>Національний альянс</i>»). • 1993 р. — ліквідація пропорційної виборчої системи. • 1994 р. — формування уряду С. Берлусконі, який через чотири місяці змушений був піти у відставку. • 1996 р. — формування уряду Р. Проді, за прем'єрства якого відбулося повернення Італією втрачених позицій, розпочався інтенсивний розвиток електроніки, машинобудування, легкої промисловості
-------------	--

Італія на початку XXI ст.	
Політичний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Участь у створенні ЄС. • Членство у «Великій сімці». • Участь у миротворчих операціях ООН. • 2008 р. — повернення до влади правоцентристів на чолі з асоціацією «Уперед, Італіє!» С. Берлусконі, популістські лозунги якого поєднувалися з переконаннями італійців, що вивести країну з кризи та покінчити з корупцією зможе тільки «сильна рука». • 2011 р. — відставка уряду С. Берлусконі; призначення на посаду голови уряду М. Монті
Економічний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Послаблення державного регулювання економіки, приватизація державних підприємств. • Потужний кооперативний сектор. • Значна кількість середніх та дрібних підприємств. • Активна співпраця з українськими підприємствами. • Зниження темпів економічного зростання
Головні проблеми	<ul style="list-style-type: none"> • Низький рівень народжуваності, «старіння» населення. • Безробіття через структурні зрушення економіки. • Промислова відсталість Півдня. • Проблема біженців із колишньої Югославії

Падіння авторитарних режимів у Південно-Західній Європі в 1970-х рр.	
Греція	<ul style="list-style-type: none"> • 1974 р. — падіння встановленої з 1967 р. військової диктатури («режиму полковників»); перехід влади до цивільного уряду К. Караманліса. • Відновлення політичних і громадянських свобод. • Демократизація країни, включення її в процеси європейської інтеграції.
Португалія	<ul style="list-style-type: none"> • Падіння авторитарного режиму в результаті квітневої революції 1974 р., здійсненої Рухом збройних сил. • Створення Ради національного порятунку, якою висувалися завдання повної дефашизації та утвердження демократичних порядків, негайної деколонізації африканських володінь Португалії, проведення аграрної реформи, прийняття нової конституції, поліпшення умов життя. • Націоналізація найбільших підприємств і банків, введення робітничого контролю.

Португалія	<ul style="list-style-type: none"> • Розгортання боротьби, у результаті якої до влади прийшли сили різної політичної орієнтації, у тому числі правий блок Демократичний альянс (1979—1983). • 1980—1990 рр. — перебування при владі урядів Соціалістичної та Соціал-демократичної партій, які здійснили заходи щодо зміцнення демократичного ладу і входження країни в європейські економічні та політичні організації
Іспанія	<ul style="list-style-type: none"> • 1975 р. — смерть Ф. Франка; перехід влади до короля Хуана Карлоса I, за якого розпочався перехід від авторитарного режиму правління до демократичного.
Іспанія	<ul style="list-style-type: none"> • Формування уряду на чолі з А. Суаресом, який відновив демократичні свободи, скасував заборону на діяльність політичних партій. • 1978 р. — прийняття нової Конституції, що проголошувала Іспанію соціально-правовою державою. • Початок 80-х рр. ХХ ст. — загострення економічної та політичної ситуації; поразка Союзу демократичного центру. • 1982 р. — прихід до влади Іспанської соціалістичної партії на чолі з Ф. Гонсалесом, який очолив уряд країни і провів низку реформ: скорочення робочого тижня, збільшення відпусток, прийняття законів, що розширюють права трудящих та ін.

Рух афроамериканців США за громадянські права. Мартін Лютер Кінг	
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Расова дискримінація чорних американців, особливо в південних штатах, політика сегрегації (відокремлення). • Активізація громадянської позиції афроамериканців завдяки залученню до міського життя. • Зростання національно-визвольної боротьби і залежних країнах Африки та Азії
Лідер	<ul style="list-style-type: none"> • Мартін Лютер Кінг — лідер руху за громадянські права 1960-х рр.; нагороджений Нобелівською премією миру 1964 р.
Основні події	<ul style="list-style-type: none"> • Початок 1960-х рр. — вихід негритянського руху на новий рівень. • Радикалізація руху, який набув характеру масової боротьби за соціальні права, досягнення громадянської рівності та доступу до політичної влади. • 1966 р. — утворення партії «Чорні пантери», що виступала проти ненасильницької боротьби. • 1967 р. — «довге гаряче літо» — масові виступи чорношкірих громадян, якими було охоплено понад 120 американських міст. • 1968 р. — убивство М. Л. Кінга, яке поставило країну на межу громадянської війни
Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Масові повстання чорношкірого населення. • Загострення соціального напруження в країні. • Ліквідація расової дискримінації на законодавчому рівні

Прояви етнопонаціоналізму

Квебекська проблема	Суть	Боротьба за зрівняння у правах франкомовних громадян Канади, що проживають переважно в провінції Квебек, становлять 27 % населення країни і сповідують католицизм, з англоканадцями, які становлять 44 % населення, є протестантами та займають провідне місце в усіх сферах життя країни, що призводить до напруження у відносинах цих національних груп
	Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Квебек — провінція з найвищим рівнем безробіття. • Домінування англоканадців в економічному житті провінції. • Соціальна нерівність англо- та франкоканадців. • Домінування англійської мови в освіті, культурі, соціально-економічному житті та загроза насильницької асиміляції франкоканадців
	Спроби вирішення	<ul style="list-style-type: none"> • 1968 р. — створення Квебекської партії, метою якої є вихід Квебеку з Канади. • 1969 р. — реформи П. Трюдо, завдяки яким французька мова стала другою державною, введення двомовності в регіонах, вивчання в школах обох мов; надання Квебеку значної урядової допомоги. • 1970 р. — «жовтнева криза»: через теракти нелегального Фронту визволення Квебеку в провінції запроваджене надзвичайне становище на один рік, введені федеральні війська, проведені арешти. • 1974 р. — прийняття парламентом Квебеку закону про єдину державну мову в провінції — французьку. • 1995 р. — на референдумі 49,9 % квебекців проголосували за відокремлення від Канади
Ольстерська проблема	Передумови та причини	<p>Передумови:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1921 р. — поділ Ірландії на Південну зі статусом домініону і Північну (Ольстер), що залишилася в Британії. • 1949 р. — Південна Ірландія стала незалежною Ірландською Республікою. • Населення Ольстера: 2/3 — протестанти, нащадки британських колонізаторів; 1/3 — ірландці-католики. <p>Причини:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Панування англійців в економічному житті Північної Ірландії. • Соціальна нерівність ірландців та англійців. • Прагнення ірландців приєднатися до Ірландії
	Етапи боротьби	<ul style="list-style-type: none"> • 1968 р. — сутички католиків і протестантів у Белфасті; розгортання Ірландською Республіканською Армією (ІРА) збройної боротьби з британською владою, включаючи терористичні методи. • 1969 р. — загибель у конфліктах кількох тисяч осіб, введення 30-тисячної британської армії. • 1972 р. — запровадження прямого управління Ольстера з Лондона. • 1994 р. — переговори уряду з ІРА про припинення тероризму.

Ольстерська проблема	Етапи боротьби	<ul style="list-style-type: none"> • 1998 р. — повернення Ольстеру самоврядування; обрання північноірландського уряду, до складу якого увійшли представники політичного крила ІРА партії «Шин Фейн», протестантські представники. • 1999 р. — автономія Ольстера у сфері соціально-економічної політики, культури, охорони здоров'я, сільського господарства, у правових питаннях; у віданні Лондона залишилися податкова система і безпека <p>Результат: в Ольстері знову запроваджене пряме правління Лондона, проте була продемонстрована можливість розв'язання суперечних питань дипломатичним шляхом</p>
Баскське питання		<ul style="list-style-type: none"> • Баски — народ, який живе у Південно-Західній Європі; основне населення історичної області Басконія (або Країна басків). • 1960—1970-ті рр. — культурницьке піднесення у баскському суспільстві: зростання інтересу до рідної мови, функціонування широкої мережі приватних мовних шкіл і курсів, культурних і фольклорних товариств тощо. • 1968 р. — створення підпільної баскської організації — ЕТА, яка ставила за мету заснування незалежної баскської держави. • 1979 р. — прийняття в результаті багаторічної боротьби закону про статус автономії Країни басків; надання баскам широких прав: власний президент, парламент, система оподаткування, поліція; викладання в закладах освіти баскською мовою. • Продовження конфлікту через прагнення екстремістських сил добитися повної незалежності; основна мета сепаратистів — створення незалежної «Великої Еускаді — Країни басків», яка має включити низку провінцій північної Іспанії, південної Франції, а також іспанську область Наварра; значна роль у поширенні цього конфлікту ліворадикальної організації — ЕТА. • Розгортання радикальними силами боротьби з використанням терористичних методів; заборона діяльності ЕТА та інших радикальних угруповань. • 2008 р. — ініціювання головою баскського уряду Х. Ібарретче референдуму щодо питання самовизначення басків аж до утворення самостійної держави; заборона Верховного суду Іспанії на проведення цього заходу

Боротьба за права конфесійних, мовних і сексуальних меншин

Розробка Європейською радою з толерантності і примирення Типового національного закону про розвиток толерантності, спрямованого на вирішення мовної, релігійної, національної, расової, політичної толерантності, толерантності до конкретної статі та до сексуальних меншин; кожна нація повинна поважати іншу, приймаючи її відмінності, при цьому підтримувати право кожного на свою «несхожість», а також поважати ставлення до іншої релігії, відношення до сексуальних меншин та ін.

Транснаціональні корпорації

Транснаціональні корпорації (ТНК) — корпорації, у яких головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії розташовані в багатьох країнах світу

Характерні ознаки	<ul style="list-style-type: none"> • Значні масштаби інтернаціональної діяльності, у яку втягнуті практично всі країни світу. • Величезний матеріальний і фінансовий потенціал. • Міцні позиції не лише в національній, а й у світовій економіці. • Територіальна й галузева диверсифікованість діяльності — володіння найрізноманітнішими фінансовими активами, кожен із яких має різний рівень ризику, з метою зниження загального ступеня ризику в цілому 	
Наслідки	Позитивні	Негативні
	ТНК — рушійна сила інноваційного розвитку; вони сприяють інтенсифікації міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва, його розширенню, глобальній економічній інтеграції в усіх сферах	ТНК перетворилися на потужні центри економічної влади, безконтрольні дії яких можуть загрожувати національній безпеці приймаючих країн, загострювати глобальні проблеми людства

Науково-технічна революція і її роль в економічному прогресі

Науково-технічна революція (НТР) — докорінні зміни у взаємодії людини і природи, а також у системі продуктивних сил та техніко-економічних відносин

НТР і зростання ролі професійних фахівців і техніків	<ul style="list-style-type: none"> • Перетворення науки на безпосередню продуктивну силу. • Фундаментальні зміни в техніці; впровадження нових технологій, яким властиві маловідходність, зростання продуктивності праці, висока якість продукції, екологічна чистота тощо. • Докорінна зміна предметів праці, поява принципово нових видів матеріалів із наперед заданими властивостями. • Революція у використовуваних людськими силами природи (використання ядерної енергії, енергії Сонця, океанських припливів, підземного тепла Землі тощо). • Докорінні перетворення головної продуктивної сили — працівника: <ul style="list-style-type: none"> • зростання ролі професійних фахівців і техніків; перевага розумових зусиль, духовних здібностей людини в організації й управлінні виробництвом; • високий рівень освіти і кваліфікації, що дає змогу швидко переходити до інших видів праці, забезпечує її професійну мобільність; • потреби у вільній і творчій праці, у самовдосконаленні, всебічному розвитку здібностей до сприйняття знань. • Перехід від виробництва товарів до виробництва послуг. • Політика зменшення соціальної нерівності
---	---

Німецьке «економічне диво»

Німецьке економічне диво — поняття, що використовується для позначення вражаючих темпів економічного та соціального розвитку Німеччини в 1950—1960-ті рр.

Автор	Економіст Л. Ерхард
Провідник	Канцлер К. Аденауер

Принцип	Відмова держави від регулювання господарських процесів при встановленні форм підприємницької діяльності
Перед-умови	<ul style="list-style-type: none"> • Значна промислова база. • Відсутність воєнних витрат (до 1956 р.). • Допомога за планом Маршалла. • Експлуатація робочої сили (62 години на тиждень)
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Вільна приватна ініціатива та конкуренція. • Гнучка податкова і кредитна політика держави. • Ставка на дрібний і середній бізнес. Протекціонізм. • Заміна застарілого обладнання, оновлення виробництва, створення нових галузей економіки
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • Відродження економічного потенціалу ФРН. • Одне з перших місць у світі за темпами розвитку, друге місце за обсягом запасів золота (після США)

Італійське «економічне диво»

Провідник	Прем'єр-міністр А. де Гаспері (член ХДП)
Перед-умови	<ul style="list-style-type: none"> • Дешева робоча сила. • Допомога за планом Маршалла, іноземні інвестиції. • Скорочення військових витрат. • Вступ до ЄЕС
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Перебудова економіки, ефективне використання досягнень НТР; масова закупівля патентів і ліцензій у промислово розвинених країнах. • Державна підтримка великих корпорацій, стимулювання централізації капіталу («ФІАТ», «Оліветті» тощо). • Розвиток нових галузей — автомобілебудування, електротехніка, нафтохімія тощо. • Створення значного держсектору економіки (до 40 %). • Пільги дрібному і середньому бізнесу. • Значні капіталовкладення в розвиток відсталого Півдня. • Орієнтація на експорт. • Розвиток туризму
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання промислового виробництва втричі (1950—1963 рр.). • Перетворення на високорозвинену індустріальну державу. • Збільшення міського населення. • Поширення політики, спрямованої на досягнення соціальної злагоди: безплатна роздача акцій працівникам підприємства в нагороду за сумлінну працю; премії робітникам; створення дитячих установ тощо. • Збереження диспропорцій в розвитку Півдня і Півночі. • Низька зарплата, досить високе безробіття

Рейганоміка

Рейганоміка — державна економічна політика американського уряду Р. Рейгана в 1981—1988 рр.	
Мета	Подолання економічної кризи 1980—1982 рр. та її наслідків

<p>Основні заходи</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Підтримка приватної ініціативи. • Оновлення промислового потенціалу США, стимулювання капіталовкладень до наукоємних галузей. • Відмова від жорстокої регламентації бізнесу. • Штучне зниження курсу долара для здешевлення американських товарів і підвищення їх конкурентоспроможності. • Скорочення витрат усіх державних відомств, за винятком Пентагону (військово-промислового комплексу). • Зменшення федеральних витрат. • Зниження податків. • Орієнтація соціальної політики на середній клас
<p>Результати</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Позитивні: подолання кризових явищ; збільшення частки наукоємних галузей; приток іноземних інвестицій; розширення сфери послуг; переозброєння американської армії. • Негативні: дефіцит федерального бюджету, державного боргу; перетворення США з кредитора на боржника; посилення конкуренції з товаровиробниками Європи та Японії; зростання воєнних витрат; посилення соціального розшарування

Тетчеризм

Тетчеризм — політика консервативного правління Великої Британії в 1979—1990 рр., тісно пов'язана із соціально-економічними поняттями **неолибералізму** та «шокової терапії», запроваджена прем'єр-міністром **М. Тетчер**

<p>Програма дій</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Приборкання інфляції. Скорочення податків. • Максимальна свобода приватного підприємництва. • Денаціоналізація промисловості. • Скорочення соціальних програм. • Обмеження права профспілок на проведення страйків. • Підтримка приватних освіти та охорони здоров'я. • Співробітництво зі США та НАТО
<p>Результати та наслідки</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Високі темпи економічного зростання. • Модернізація традиційних і розвиток нових наукоємних галузей. • Бездефіцитний бюджет, низькі темпи інфляції. • Зниження безробіття. • Збільшення плати за комунальні послуги та транспорт. • Зростання військових витрат

Соціальне ринкове господарство

Соціальне ринкове господарство — форма організації економіки, заснована на соціалізованому товарному виробництві, що забезпечує взаємодію між виробництвом і споживанням за допомогою ринку, державного регулювання економіки, суспільних інститутів і яка гарантує соціально-економічну стабільність у суспільстві

<p>Сутність</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Економічна свобода: можливість економічних суб'єктів вільно обирати сфери діяльності та моделі економічної поведінки. • Зростання економіки, яка забезпечує високий рівень якості життя.
------------------------	---

Сутність	<ul style="list-style-type: none"> • Повна зайнятість; утримання безробіття на природному рівні. • Забезпечення фінансової стабільності, протидія інфляції. • Економічна безпека — збереження економічної рівноваги. • Соціальна стабільність. • Справедливе оподаткування; пільги при сплаті податків для населення з низькими доходами
-----------------	---

Шведська соціальна модель

Розробники	Г. Мюрдаль, Б. Олін, Г. Кассель, Е. Ліндаль, Е. Лундберг, Б. Хансен
Характерні риси	<ul style="list-style-type: none"> • Державне регулювання з метою безкризового розвитку економіки. • Вивчення проблем розподілу доходів і власності; підтримка ідеї класової солідарності. • Соціальна політика, спрямована на скорочення майнової нерівності. • Використання механізму перерозподілу доходу на користь найменш забезпечених верств населення (через податки). • Турбота держави про забезпечення зайнятості, освіти, медичного обслуговування, соціального страхування, налагодження роботи соціальної інфраструктури (транспорт, науково-дослідних установ)
<p>Результат: виробнича функція лежить на приватних підприємствах, що конкурують між собою, а держава здійснює функцію забезпечення високого рівня життя населення</p>	

Об'єднання Німеччини

Передумови та причини об'єднання	<ul style="list-style-type: none"> • Економічна криза: дефіцит бюджету, втрата кваліфікованої робочої сили. • Наростання політичної активності, виникнення нових політичних і громадських організацій. • Політика перебудови й «нового мислення» в СРСР 	
Перебіг подій	Листопад 1989 р.	Відкриття кордону між Західним і Східним Берліном; падіння Берлінської стіни, яка простояла 28 років
	Березень 1990 р.	Демократичні парламентські вибори, перемога «Альянсу за Німеччину»
	1 липня 1990 р.	Вступ у дію Угоди про економічний, грошовий і соціальний союз між НДР та ФРН, перехід на західнонімецьку марку
	31 серпня 1990 р.	Підписання договору про об'єднання ФРН і НДР, який передбачав входження Східної Німеччини до складу ФРН
	12 вересня 1990 р.	Угода між СРСР, США, Великою Британією, Францією та ФРН і НДР про врегулювання німецького питання (формула «2 плюс 4»), за якою проголошувались непорушність

Перебіг подій	12 вересня 1990 р.	європейських кордонів; заборона на володіння Німеччиною засобами масового знищення; передбачалося створення армії (не більше 370 тис. осіб); тимчасове перебування радянських військ у Східній Німеччині (до 1994 р.)
	3 жовтня 1990 р.	Урочисте проголошення акта возз'єднання Німеччини на підставі ст. 23 Конституції ФРН
	2 грудня 1990 р.	Проведення виборів до бундестагу об'єднаної Німеччини, на яких переміг альянс ХДС-ХСС; формування уряду федеральним канцлером Г. Колем

Наслідки об'єднання

Здобутки	Проблеми
Перетворення Німеччини на провідну індустріальну державу світу, повноправного члена міжнародного співтовариства. Сучасна Німеччина — правова демократична країна, яка забезпечує своїм громадянам гідний рівень життя та соціальний захист	Болісний перехід Східної Німеччини до капіталізму: скорочення виробництва, безробіття, зниження рівня соціальної захищеності. Значні витрати уряду ФРН на модернізацію та оздоровлення східних земель

Від Європейського економічного співтовариства до Європейського союзу

Євроінтеграція — процес економічного, політичного та військового зближення країн Європи з метою сприяння соціально-економічному розвитку, консолідації європейських народів, зростання ролі Європи у вирішенні світових проблем.

Європейський союз (ЄС) — економічне та політичне об'єднання 27 європейських держав із метою створення економічного союзу (спільна зовнішня економічна політика, спільний ринок послуг, капіталу і праці), монетарного і політичного (спільна зовнішня політика) союзу, а також впровадження спільного громадянства

Мета євроінтеграції	<ul style="list-style-type: none"> • Сприяння соціально-економічному розвитку; співробітництво в економічній, соціальній та культурній галузях. • Консолідація європейських народів. • Підвищення добробуту населення. • Зростання ролі Європи у вирішенні світових проблем. • Організація європейської колективної системи оборони
Передумови євроінтеграції	<ul style="list-style-type: none"> • Економічна спеціалізація країн на випуску певної високо-технологічної продукції. • Висока вартість господарських проектів, що вимагає об'єднання зусиль і ресурсів кількох держав. • Неможливість самостійного подолання післявоєнної розрухи. • Конкуренція за світові ринки збуту зі США та Японією. • Спільні культурні, духовні цінності. • Протистояння з тоталітарними режимами

Основні події

1948 р.	Підписання <i>Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Францією та Великою Британією Брюссельського договору</i>
---------	---

1949 р.	Створення міжнародної організації — Ради Європи (РЄ) , країнами-засновницями якої стали <i>Бельгія, Велика Британія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург</i> та ін.
1951 р.	Підписання <i>ФРН, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Францією, Італією</i> договору про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі
1957 р.	Римський договір країн Бенілюксу, ФРН, Франції, Італії (згодом відбулося розширення); заснування шістьма європейськими державами Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом)
1992 р.	Прискорення інтеграційних процесів у Європі: підписання Договору про Європейський союз (Маастрихтська угода) , який передбачав трансформацію ЄЕС у новий економічний, валютний та політичний Європейський союз
1999 р.	Уведення єдиної грошової одиниці — <i>євро</i>
2004 р.	Вступ до ЄС: <i>Польщі, Чехії, Угорщини, Кіпру, Латвії, Литви, Естонії, Мальти, Словаччини, Словенії</i>
2007 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Приєднання до ЄС Болгарії та Румунії. • Підписання Лісабонського договору — нової базової угоди щодо принципів функціонування Європейського союзу

Роль США та ЄС у сучасних міжнародних відносинах

- Глобальний вплив США, який ґрунтується на двох взаємопов'язаних чинниках — військовій силі та провідній ролі в міжнародній фінансовій системі.
- Просування інтересів трансатлантичного альянсу на Схід.
- Піднесення міжнародно-політичної ролі Європи.
- Проблема **брексіту** — виходу Великої Британії з ЄС.

РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Результати Другої світової війни для народів Центрально-Східної Європи

	<ul style="list-style-type: none"> • Країни Центрально-Східної Європи — <i>Польща, Угорщина, Болгарія, Румунія, Чехословаччина, Югославія</i>. • 1944—1945 рр. — прихід до влади урядів Національних фронтів, які склалися з кількох партій та організацій, що боролися проти окупантів. • Послідовне встановлення комуністичного режиму
I етап	<ul style="list-style-type: none"> • Створення коаліційних урядів, які протрималися: <i>у Болгарії</i> — до січня 1945 р., <i>у Румунії</i> — до лютого 1945 р., <i>в Угорщині</i> — до весни 1947 р., <i>у Чехословаччині</i> — до лютого 1948 р. • Ліквідація фашистських партій та організацій. • Функціонування парламентів; створення нових органів місцевого управління — національних комітетів або рад

II етап	<ul style="list-style-type: none"> • Створення формальних коаліційних урядів, у яких влада належала комуністам. • Ліквідація поміщицького землеволодіння. • Націоналізація найважливіших підприємств та банків. • Утиски буржуазних партій, які перебували в опозиції, арешт їхніх лідерів. • Збереження в певних межах політичного плюралізму, багатопартійності, різноманітних форм власності. • Соціальні реформи; розширення можливостей для здобуття освіти та користування культурними цінностями. • Прагнення компартій зміцнити соціальну опору для майбутніх виборів
III етап	<ul style="list-style-type: none"> • Створення власне комуністичних урядів: восени 1947 р. — у Болгарії та Румунії; у лютому 1948 р. — у Чехословаччині; у березні 1948 р. — в Угорщині. • Реалізація сталінського плану будівництва соціалізму — індустріалізація та колективізація, яка мала примусовий, насильницький характер. • Культ вождів: Б. Берута в Польщі; К. Готвальда в Чехословаччині, М. Ракоші в Угорщині та ін.

Сталінська модель соціалізму та її втілення в Польщі, Угорщині, Болгарії, Румунії, Чехословаччині

Характерні риси сталінської моделі соціалізму

Політична сфера	<ul style="list-style-type: none"> • Затвердження однопартійної політичної системи. • Парламентські вибори з масовими фальсифікаціями. • Політичні репресії. • Злиття виконавчих органів з комуністичним партійним апаратом. • Широка мережа органів безпеки та їхніх агентів. • Формально декларовані права і свободи, які здебільшого не дотримувалися. • Залежність від СРСР, за винятком Румунії й Югославії. • Формування соціалістичного табору — об'єднання країн, які були пов'язані комуністичною ідеологією та радянським пануванням
Економічна сфера	<ul style="list-style-type: none"> • Прискорена індустріалізація (крім промислово розвинених Чехословаччини та НДР) на основі розвитку важкої промисловості та електроенергетики. • Націоналізація промисловості, торговельної й фінансової систем. • Аграрна реформа: передавання поміщицьких земель мало- та безземельним селянам; примусова колективізація. • Адміністративно-командне управління; зведення ринкових відносин до мінімуму. • Членство в Раді Економічної Взаємодопомоги (РЕВ, 1949 р.)
Соціально-культурна сфера	<ul style="list-style-type: none"> • Насадження комуністичної ідеології. • Повний державний контроль. • Переслідування церкви. • Гальмування розвитку освіти, науки, охорони здоров'я через перенапруження бюджету

Втілення сталінської моделі соціалізму в країнах Центрально-Східної Європи

Польща. Операція «Вісла»	<ul style="list-style-type: none"> • 1947 р. — перемога прорадянського блоку на парламентських виборах; президент — Б. Берут. • Правляча партія — Польська об'єднана робітничка партія (ПОРП). • 1947 р. — операція «Вісла» — депортації українців з їхніх етнічних територій — <i>Лемківщини, Надсяння, Підляшшя і Холмщини</i> — на території у західній та північній частині польської держави з метою обмеження підтримки українського підпілля місцевим населенням; акція супроводжувалась масовим насильством над українським населенням. • 1949 р. — прийняття Конституції: зміна назви держави на Польську Народну Республіку (ПНР); скасування посади президента та двопалатного сейму; вищі органи — Державна Рада та Рада Міністрів
Угорщина	<ul style="list-style-type: none"> • 1947 р. — звинувачення комуністами буржуазних партій у заколоті проти республіки та усунення з уряду; захоплення влади Угорською партією трудящих (УПТ); генеральний секретар — М. Ракоші. • Повне копіювання сталінської моделі соціалізму. • Найбільший розмах репресій серед країн регіону.
Болгарія	<ul style="list-style-type: none"> • Листопад 1945 р. — вибори до Великих народних зборів — парламенту Болгарії; участь у виборах лише партій, що входили до Вітчизняного фронту, які здобули перемогу. • Будівництво соціалізму за радянським зразком: індустріалізація, колективізація, репресії. • Вересень 1946 р. — проголошення Болгарії Народною республікою. • Голова уряду — Г. Димитров. • 1947 р. — прийняття Конституції Болгарії, яка закріпила прихід комуністів до влади
Румунія	<ul style="list-style-type: none"> • 1945 р. — перемога комуністів на парламентських виборах; курс на побудову соціалізму; генеральний секретар — Г. Георгіу-Деж. • 1947 р. — проголошення Румунської Народної республіки
Чехословацька	<ul style="list-style-type: none"> • Лютий 1948 р. — вимога комуністів за підтримки армії усунути з уряду представників буржуазії; загроза військового втручання СРСР. • Березень 1948 р. — формування комуністичного уряду. • Проголошення ЧССР (Чехословацької Соціалістичної Республіки); утворення Комуністичної партії Чехословацької Республіки (КПЧ); формальне існування інших громадських організацій і партій. • Червень 1948 р. — відставка президента Е. Бенеша; новим президентом став комуніст К. Готвальд
Особливості розвитку Югославії	<ul style="list-style-type: none"> • Листопад 1945 р. — перемога комуністів на виборах до Установчої скупщини; ухвалення декларації про ліквідацію монархії й проголошення Федеративної Народної Республіки Югославії (ФНРЮ) у складі шести республік: <i>Боснії та Герцеговини, Македонії, Сербії, Словенії, Хорватії, Чорногорії та двох автономних областей у межах Сербії — Воєводини й Косова</i>; на чолі уряду — Й. Броз Тіто. • Відставка лідерів демократичної опозиції на знак протесту проти репресій. • 1948 р. — розрив відносин із СРСР через звинувачення Й. Броз Тіто у відході від марксизму та націоналізмі

**Спроба економічної інтеграції соціалістичного табору.
Рада економічної взаємодопомоги**

Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ) — міжурядова організація соціалістичних країн, створена для економічної інтеграції та взаємодопомоги

Існування	1949—1991 рр.
Члени	СРСР, Болгарія, Угорщина, Польща, Румунія, Чехословаччина, Албанія, Німецька Демократична Республіка, Куба, Соціалістична Республіка В'єтнам, Монгольська Народна Республіка
Особливості діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Координація господарської діяльності країн соцтабору. • Утворення єдиного ринку країн соцтабору. • Організація розподілу праці. • Посилення залежності від СРСР
Результат: утворення РЕВ стало спробою економічної інтеграції країн соціалістичного табору	

**Криза комуністичних режимів країн Центрально-Східної Європи.
Антикомуністичні виступи**

Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Смерть Й. Сталіна та початок «відлиги» в СРСР. • Значне погіршення матеріального становища селянства через здійснення індустріалізації, оскільки основні капіталовкладення спрямовувались у промисловість; низький рівень життя робітників
Угорська революція 1956 р.	<ul style="list-style-type: none"> • 1956 р. — антитоталітарна революція в <i>Угорщині</i>, під час якої лідер І. Надь сформував коаліційний уряд. • Введення радянських військ, які розпочали штурм Будапешта та придушили революцію
«Празька весна» 1968 р. Спроби модернізації суспільно-політичного устрою та радянська інтервенція в Чехословаччину	<ul style="list-style-type: none"> • 1968—1969 рр. — криза в Чехословаччині. • Передумови: <ul style="list-style-type: none"> • Початок 1960-х рр. — спроба провести в більшості країн регіону економічні реформи, які передбачали надання підприємствам відносної економічної самостійності. • Друга половина 1960-х рр. — вичерпання резервів, які забезпечували можливість екстенсивного розвитку, що спричинило зменшення прибутку та сповільнений розвиток економіки. • Перебіг подій: <ul style="list-style-type: none"> • Звільнення з посади першого секретаря комуністичної партії А. Новотного (дискредитував себе авторитарним стилем керівництва). • Обрання новим лідером А. Дубчека, який розпочав будувати <i>«соціалізм з людським обличчям»</i>, намагаючись поєднати засади соціалістичного суспільства з ринковою економікою, плюралізмом та демократією (так звана <i>«Празька весна»</i>). • Серпень 1968 р. — введення до країни військ ОВД, яке поклало край цим перетворенням. • Квітень 1969 р. — прихід до влади в Чехословаччині промосковського керівництва на чолі з Г. Гусаком

Югославія	<p>Початок 1970-х рр. — загострення економічних проблем в <i>Югославії</i>; посилення диспропорції в розвитку Словенії та Хорватії, з одного боку, та решти югославських земель — з іншого; поглиблення національних суперечностей; 1971 р. — заворушення в <i>Хорватії</i>, учасники яких вимагали відокремлення від Югославії</p>
<p>Результат: посилення тоталітарних режимів у Східній Європі після поразки «Працької весни»; згортання економічних реформ; поглиблення відставання від країн Заходу; активізація дисидентського руху</p>	

Завершення епохи Й. Сталіна (1945–1953 рр.)	
Відбудова економіки	
Промисловість	<ul style="list-style-type: none"> • Здійснення процесу відбудови на основі єдиного загальносоюзного плану. • Відмова від допомоги за планом Маршалла. • Першочергове відновлення підприємств важкої промисловості та енергетики. • Використання праці в'язнів ГУТАБу. • 1949 р. — успішне випробування атомної бомби
Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Мізерні капіталовкладення. • Підвищення норм хлібозаготівель і податків. • Низькі ціни на сільськогосподарську продукцію, нестача продуктів харчування; голод 1946—1947 рр. (<i>Україна, Молдавія, частина областей Росії</i>). • Збереження обмежень свободи пересування колгоспників
Соціальна сфера	<ul style="list-style-type: none"> • Низький життєвий рівень населення. • Скасування карткової системи і грошова реформа (1947 р.), що пограбувала заощадження населення. • Достатньо високий рівень життя партійно-державної номенклатури через систему спецмагазинів і спецрозподільників
Суспільно-політичне життя	<ul style="list-style-type: none"> • Обмеження впливу військових (відправлення К. Рокоссовського міністром оборони до Польщі; підготовка процесу проти Г. Жукова). • Відновлення репресій: 1949 р. — «Ленінградська справа» — судові процеси над партійними і державними діячами; 1953 р. — «Справа лікарів» — кампанія проти групи лікарів (більшість — євреї), звинувачених у змові та вбивстві ряду радянських лідерів; сплеск антисемітизму. • Кампанія «боротьби проти безрідного космополітизму», під яку підпали знавці зарубіжної культури і мистецтва. • Депортація народів з їхніх етнічних територій проживання (повользьких німців, калмиків, чеченців, кримських татар, балкарців, турків-месхетинців, курдів, греків, болгар). • 1946 р. — «Ждановщина» — ідеологічна кампанія, запроваджена секретарем ЦК КПРС із питань ідеології А. Ждановим, яка передбачала встановлення повного контролю над мистецьким життям; репресії проти інтелігенції. • «Лисенківщина» — період у біологічній науці й практиці, пов'язаний із проявом культу особи академіка Т. Лисенка, під час якого переслідуванню піддавалися генетики та кібернетики

«Хрущовська відлига» (1953–1964 рр.)

«Відлига» — період перебування при владі в СРСР М. Хрущова, що характеризувався політикою десталінізації — критикою культу особи Й. Сталіна, політичною реабілітацією, непослідовністю реформ, відносною демократизацією, гуманізацією політичного та громадського життя

Десталінізація	<ul style="list-style-type: none"> • Перегляд справ політичних в'язнів, реабілітація репресованих. • Лютий 1956 р. — XX з'їзд КПРС, на якому М. Хрущов виступив із доповіддю <i>«Про культ особи Сталіна та його наслідки»</i>, де піддав критиці сталінську політику, засуджував масові репресії і депортації народів, методи ведення слідства тощо. • Поновлення статусу Чечено-Інгуської, Кабардино-Балкарської, Калмицької, Карачаєво-Черкаської АСРР, проте не були реабілітовані німці Поволжя, кримські татари, вірмени та ін. • XXII з'їзд КПРС, на якому знову пролунала критика культу особи (йшлося про активних помічників Й. Сталіна — В. Молотова, Л. Кагановича, П. Маленкова). • Знесення встановлених Й. Сталіну пам'ятників, закриття музеїв вождя, перейменування заводів, колгоспів, населених пунктів
Соціально-економічні реформи	<ul style="list-style-type: none"> • Децентралізація управління: скасування міністерств, запровадження раднаргоспів за територіальним принципом. • Розширення прав республік і місцевих органів влади. • Курс на прискорення НТР: 1957 р. — запуск першого штучного супутника Землі; 1961 р. — політ першого космонавта Ю. Гагаріна в космос, розвиток атомної енергетики тощо. • Збільшення обсягу випуску товарів народного вжитку, проте їх кількість і якість були недостатніми. • Підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію в кілька разів, зменшення податків; збільшення капіталовкладень, зокрема в сільськогосподарське машинобудування; «укрупнення» сіл. • «Надпрограми»: освоєння цілинних земель Казахстану і Південного Сибіру (1954—1956 рр.); розширення посівів кукурудзи (1959 р.); форсоване збільшення виробництва м'ясо-молочної продукції (1957 р.). • Соціальна сфера: паспортизація колгоспників, підвищення зарплати і пенсій, пенсійне забезпечення колгоспників; скорочення робочого тижня; скасування плати за навчання; масове житлове будівництво
Усунення М. Хрущова від влади	<p>12 жовтня 1964 р. — засідання президії ЦК КПРС, ініційоване секретарями ЦК КПРС Л. Брежнєвим, М. Підгорним, О. Шелепіним, головою КДБ В. Семичастним, яке затвердило зняття М. Хрущова з усіх посад; обрання першим секретарем ЦК КПРС Л. Брежнєва</p>
<p>Результат: обмежений характер критики сталінізму, яка не торкалася суті системи, що породила тоталітаризм</p>	

Наростання системних кризових явищ у країнах регіону в 70–80-х рр. XX ст.

«Застій» — назва періоду перебування при владі в СРСР Л. Брежнєва, який характеризувався політикою, що заперечувала будь-які спроби оновлення суспільства, консервувала існуючий режим, наслідком чого стало наростання кризи радянського ладу

Суспільно-політичне життя

- Твердження про побудову в СРСР «розвиненого соціалістичного суспільства», закріплене Конституцією 1977 р.
- Звеличення керівництва держави, передусім Л. Брежнєва.
- Фіктивність більшості прав і свобод.
- Корупція управлінського апарату, формування «тіньової економіки».
- Русифікація: різке скорочення кількості вузів із рідною мовою навчання, переведення на російську мову періодичних видань.
- Формування явища подвійної моралі

Косигінська реформа (1865 р.)

- Повернення до галузевого принципу управління економікою, відновлення міністерств.
- Збільшення самостійності підприємств; введення показника реалізації випущеної продукції замість показника кількості.
- Формування фондів розвитку культури й відпочинку, сфери побуту.
- Покращення матеріально-технічної бази колгоспів; стабільність планових показників, що затверджувалися на п'ять років; підвищення оплати надпланових поставок колгоспів

Результат: реформа дала тимчасові позитивні результати: п'ятирічка 1966 — 1970 рр. стала кращою за всі попередні, була збільшена реальна зарплата, зросла кількість баз відпочинку та профілакторіїв; фонди зарплати залишилися прив'язані до кількості працюючих, не було стимулів підвищення продуктивності праці та якості продукції; це призвело до зниження темпів економічного розвитку

Дисидентський рух

Дисидентський рух — рух, учасники якого в СРСР виступали за демократизацію суспільства, дотримання прав і свобод людини (*друга половина 1950-х — 1980-ті рр.*)

Причини та передумови виникнення

- Хрущовська «відлига», лібералізація суспільного життя.
- Антикомуністичні виступи в країнах Центральної Європи.
- Світовий правозахисний рух, породжений прийняттям Декларації прав людини (1948 р.), Гельсінського Заключного Акта (1975 р.).
- Фіктивність проголошених Конституціями СРСР прав і свобод людини.
- Монополія КПРС на владу

Методи боротьби

- Ненасильницькі методи боротьби.
- Демонстрації протесту (зокрема, проти вводу радянських військ у Чехословаччину, 1968 р.).
- «Самвидав» — підготовка і поширення забороненої літератури, відомостей про порушення прав людини в СРСР; «тамвидав» — друк дисидентських матеріалів за кордоном.
- Звернення до керівництва країни, урядів демократичних держав, міжнародних організацій.
- Утворення правозахисних організацій

Течії	<ul style="list-style-type: none"> • За демократичний соціалізм (П. Григоренко, Р. Медведєв). • Національно-визвольна — за створення незалежних держав (Л. Лук'яненко, З. Гамсахурдіа). • Правозахисна (А. Сахаров (фізик, лауреат Нобелівської премії миру), О. Солженіцин (письменник, автор книги «Архіпелаг ГУЛАГ» про мережу сталінських концтаборів), А. Марченко, Л. Богораз). • Релігійна (Г. Якунін, Й. Тереля)
<p>Результат: піднесення руху свідчило про глибоку кризу соціалістичної системи; здійснювалося переслідування діяльності дисидентів (звільнення з роботи, ув'язнення, поміщення до психлікарні); замовчувалася їхня діяльність; рух не став масовим</p>	

Перебудова в СРСР	
<p>«Перебудова» — соціально-економічний і політичний курс радянського керівництва, спрямований на реформування всіх сфер суспільного життя при збереженні соціалізму, ініціатором якого став новообраний Генеральний секретар ЦК КПРС М. С. Горбачов</p>	
Спроба економічних перетворень	<ul style="list-style-type: none"> • 1985 р. — пленум КПРС, який проголосив курс на прискорення соціально-економічного розвитку СРСР (реформа А. Аганбегяна), що мав на меті подолати значне зниження темпів економічного зростання, відставання вітчизняного машинобудування на основі широкого впровадження досягнень НТР, розвивати матеріальні стимули виробництва; провал першого етапу реформ. • 1987—1989 рр. — реформа Рижкова—Абалкіна, яка передбачала надання самостійності підприємствам, переведення їх на самоокупність і самофінансування, прив'язку заробітної плати до результатів господарської діяльності; здійснення реформи в умовах монополії державної власності в економіці; зростання інфляції; проведення авантюрної антиалкогольної кампанії; виникнення дефіциту, введення карткової системи; провал реформ. • 1990—1991 рр. — перехід до регульованої економіки: запровадження ринкових механізмів під контролем держави; розробка програми «500 днів» Шаталіна—Явлінського, яка передбачала динамічні темпи переходу до ринку, злам командно-адміністративної системи, можливість відродження приватної власності; проголошення поступового переходу до ринку; крах нової програми реформ
Лібералізація суспільного та політичного життя	<ul style="list-style-type: none"> • 1987 р. — гласність та демократизація: створення комісії з вивчення сталінських репресій; повна реабілітація жертв масового терору. • 1988 р. — проголошення політичної реформи, основними завданнями якої були відновлення ролі рад народних депутатів; перерозподіл влади при збереженні керівної ролі КПРС. • 1989 р. — I з'їзд народних депутатів СРСР, вибори до якого вперше проходили на альтернативній основі. • Листопад 1989 р. — Декларація про визнання незаконними й злочинними репресивних актів проти депортованих народів. • Скасування Статті 6 Конституції СРСР, яка закріплювала монополію КПРС на владу. • Запровадження інституту президентства: першим і останнім президентом СРСР став М. Горбачов.

Лібералізація життя	<ul style="list-style-type: none"> • Весна — літо 1991 р. — активізація національно-визвольного руху: проголошення в Латвії, Литві, Естонії, РРФСР, Україні декларацій про державний суверенітет (так званий «парад суверенітетів»). • Початок «Новоогарьовського процесу» — переговори керівників дев'яти республік (<i>Росія, Україна, Білорусія, Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Киргизстан, Таджикистан, Азербайджан</i>) із президентом СРСР; 23 квітня 1991 р. — підписання «Заяви 9+1», яка задекларувала принципи нового союзного договору; 24 липня 1991 р. — заява М. Горбачова про завершення роботи над новим союзним договором, який передбачав надання республікам додаткових повноважень
---------------------	--

Серпневий путч 1991 р. Розпад СРСР

<p>Серпневий путч — спроба державного перевороту в СРСР у серпні 1991 р., коли самопроголошений Державний комітет із надзвичайного стану (ДКНС) намагався усунути від влади президента СРСР М. Горбачова</p>	
Організатори	Вищі посадові особи СРСР: віце-президент Г. Янаєв, прем'єр-міністр В. Павлов, голова КДБ В. Крючков, міністри оборони (Д. Язов) і внутрішніх справ (Б. Пуго) тощо
Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Зірвати підписання нового союзного договору, що розширював права республік, яке було призначене на <i>20 серпня 1991 р.</i> • Встановлення диктатури
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • 19 серпня 1991 р. — заява про перехід влади до ДКНС у зв'язку із хворобою М. Горбачова; оголошення надзвичайного стану, заборона мітингів. • Укази президента Росії Б. Єльцина, що кваліфікували дії ДКНС як державний заколот і закликали військовослужбовців не виконувати накази заколотників; захист парламенту — «Білого дому» на заклик Б. Єльцина. • 21 серпня 1991 р. — поразка путчу, арешт змовників
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • 23 серпня — 1 вересня 1991 р. — проголошення незалежності Естонії, Латвії, України, Молдавії, Азербайджану, Узбекистану, Киргизстану. • 8 грудня 1991 р. — нарада президентів Росії й України Б. Єльцина та Л. Кравчука, голови Верховної Ради Білорусі С. Шушкевича у Біловезькій Пущі, на якій було прийнято рішення про припинення існування СРСР і створення Співдружності незалежних держав (СНД)

«Оксамитові революції» в країнах Східної Європи

Причини та передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Криза в економічній, політичній та ідеологічній сферах: політичне банкрутство керівництва правлячих партій; некомпетентність адміністративно-командних методів управління; небажання більшості населення жити в умовах тоталітарного режиму. • Національний чинник. • Процеси «перебудови» в СРСР
-----------------------	---

Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Прагнення ліквідувати монопольну владу правлячих партій, установити демократичну форму правління, оновити соціально-економічне життя. • Руйнація тоталітарної системи, інтеграція до демократичного Західного світу
Форми і методи	Від «оксамитових революцій» в одних країнах до кривавих зіткнень — в інших
Особливості здійснення	
Польща	<p>1989 р. — засідання «круглого столу» влади та опозиції, у результаті якого відбулася легалізація опозиції, яку представляв масовий рух «Солідарність» на чолі з Л. Валенсою; відновлення посади президента і другої палати парламенту — сенату; проведення вільних парламентських виборів, що привели до влади опозицію</p>
Чехословаччина	<ul style="list-style-type: none"> • «Оксамитова революція» — безкровне повалення комуністичного режиму в країні в 1989 р. • 1977 р. — виступ групи діячів науки і культури з відозвою, у якій були висунуті вимоги демократизації суспільства на основі положень Декларації прав людини (так звана «Хартія-77»). • Листопад 1989 р. — придушення міліцією студентської демонстрації в Празі; створення за ініціативою «Хартії-77» Громадянського форуму — патріотичного демократичного фронту, який згуртував противників комуністичного режиму, та демократичної організації у Словаччині «Громадськість проти насильства», що об'єдналися на антикомуністичній платформі за демократію. • 28 грудня 1989 р. — обрання президентом дисидента В. Гавела, головою парламенту — О. Дубчека. • 1990 р. — перемога Громадянського форуму і «Громадськості проти насильства» на виборах до Федеральних зборів; демократизація країни
Угорщина	<ul style="list-style-type: none"> • «Тиха революція» 1989 р.: 1988 р. — формування багатопартійної системи; 1989 р. — входження до парламенту представників опозиції, прийняття демократичних законів (свобода мітингів і зборів, організацій та об'єднань; право на страйки; заснування конституційного суду та посади президента тощо); відкриття кордонів з Австрією. • 1990 р. — перемога на парламентських виборах Угорського демократичного форуму
Болгарія	<ul style="list-style-type: none"> • Демократичні зміни 1989—1990 рр.: ініціювання змін керівництвом держави; усунення з посад найбільш скомпрометованих діячів, у тому числі Т. Живкова; скасування законів, що обмежували громадянські права; ліквідація політичних органів в армії та міліції; реабілітація жертв політичних репресій; початок формування багатопартійної системи. • 1990 р. — обрання президентом Ж. Желева (лідера Союзу демократичних сил)

Румунія	<ul style="list-style-type: none"> • Народне повстання проти диктатури: грудень 1989 р. — сутички між силами правопорядку та демонстрантами в м. Тимішоарі; захоплення повстанцями будинку ЦК РКП у Бухаресті; арешт подружжя Чаушеску; заява голови створеного під час революції Фронту національного порятунку Й. Ілієску про перехід влади до Фронту; страта подружжя Чаушеску за вироком військового трибуналу; загибель у вуличних боях понад 1 тис. осіб; формування багатопартійності. • 1990 р. — проведення демократичних виборів; обрання президентом Й. Ілієску
Югославія	<ul style="list-style-type: none"> • Громадянська війна з етнічним протистоянням: 1990 р. — перемога на виборах опозиційних сил у <i>Словенії, Хорватії, Боснії та Герцеговині</i>; висунення вимоги новим керівництвом про конфедерацію країни; утримання влади комуністами в Сербії та Чорногорії; намагання утримати федерацію силовим шляхом. • Утворення нових держав на території Югославії: відбувалося порівняно легко, якщо в республіках не було сербської меншості (<i>Словенія, Македонія</i>), в іншому випадку — за силовим сценарієм (<i>Хорватія, Боснія і Герцеговина</i>)
Результати та наслідки революцій	<p>Припинення існування компартій або перехід на платформу західної соціал-демократії; формування багатоукладної економіки; лібералізація режимів: формування багатопартійної системи, гарантія прав і свобод людини</p>

Політичні, економічні, соціальні та національні трансформації

	<ul style="list-style-type: none"> • Формування багатопартійної системи, громадянського суспільства. • Проведення радикальних економічних реформ, які передбачали перехід від соціалістичної економіки з центральним управлінням до ринкової економіки. • Різні темпи трансформації: здійснення більш послідовних і радикальних перетворень у <i>Польщі, Словенії, Угорщині</i>; повільний перехід до ринкової економіки в <i>Румунії, Болгарії, Союзній Республіці Югославії (СРЮ), Македонії, Боснії та Герцеговині</i>. • Формування, будівництво та вкорінення національної самосвідомості. • Геополітичні перетворення: орієнтація на Північноатлантичний простір безпеки
Розпад Чехословаччини	<p>1992 р. — утворення у Чехословаччині двох незалежних республік — Чеської та Словацької; інтегрування Чехії у світове співтовариство завдяки політичній стабільності та розвиненій промисловості; входження Чехії до Організації економічного співтовариства і розвитку («клубу багатих») та вступ до НАТО (1997 р.); вступ до НАТО та ЄС Словацької республіки</p>
Розпад Югославії	<ul style="list-style-type: none"> • Складний перебіг трансформаційних процесів у Югославії: червень 1991 р. — проголошення незалежності Словенії та Хорватії; оголошення федеральною владою в Белграді цих актів незаконним, введення на території цих країн військ; рішуча відсіч військам у Словенії, яка спромоглася відстояти незалежність; драматичний характер подій у Хорватії, де проживала значна сербська меншина (600 тис.), що виступала за приєднання цих територій до Сербії та проголосила власну

Розпад Югославії

республіку — Сербську Країну; введення військ ООН для припинення етнічного конфлікту в регіоні; **1995 р.** — проведення хорватською армією успішної операції «Буря», унаслідок якої республіка Сербська Країна була ліквідована, а значна частина сербів стала біженцями.

- **Жовтень 1991 р.** — проголошення незалежності **Боснії та Герцеговини**, у якій в березні 1992 р. спалахнув етнічний конфлікт між православними сербами, католиками хорватами та сербами й хорватами, які сповідували іслам; **1995 р.** — підписання низки мирних документів щодо боснійського врегулювання, за яким Боснія та Герцеговина залишалася єдиною державою, однак складалася з двох суб'єктів — Боснійської мусульmano-хорватської Федерації та Республіки Сербії.
- **Вересень 1992 р.** — здобуття незалежності **Македонії** шляхом референдуму; уникнення воєнного конфлікту.
- **1992 р.** — втручання в балканський конфлікт Європейського співтовариства, члени якого вирішили визнати всі нові держави, які забажали вийти зі складу Югославії.
- **1993 р.** — утворення Сербією та Чорногорією **Союзу Республік Югославія (СРЮ)**; обрання президентом — С. Мілошовича; **2007 р.** — мирне «розлучення» Сербії та Чорногорії.
- **1999 р.** — розгортання нової балканської війни: застосування зброї силами НАТО з метою припинення «гуманітарної катастрофи» в **Косово**, де президент СРЮ С. Мілошович анулював автономію албанської громади та розпочав етнічні чистки проти албанського населення; **березень 2001 р.** — арешт С. Мілошовича та передача до Міжнародного суду як воєнного злочинця; під час судового процесу він помер; **2008 р.** — проголошення незалежності краєм Косово

Країни Центрально-Східної Європи на початку XXI ст., їх роль у сучасних міжнародних відносинах

- Інтеграція в європейські і трансатлантичні структури.
- Відсутність ефективних механізмів регіонального політичного та економічного співробітництва в регіоні; більш інтенсивна двостороння взаємодія між окремими державами; виникнення різних субрегіональних організацій (наприклад, Вишеградська група — об'єднання Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини).
- Проблема безпеки (етнополітичні конфлікти, міжнародний тероризм, поширення зброї масового ураження, міграція тощо).
- Політична, економічна та ідеологічна експансія Росії в регіоні; незначні можливості Росії зміцнити свої позиції в регіоні через обмеженість її політико-економічних ресурсів та домінуючої орієнтації країн Центрально-Східної Європи на розвиток співробітництва та членства в західноєвропейських і євроатлантичних структурах.
- Поява перспективи подолання розколу Європи на міжцивілізаційній основі; поширення ідеї «загальноєвропейського дому», що позитивно впливає на підтримку стабільності і збереження безпеки в регіоні.
- Трансформація ролі НАТО в Центрально-Східній Європі, зміна ролі Альянсу в системі європейської безпеки.
- Збільшення ролі ЄС, який має великий політичний та економічний потенціал.

РОЗДІЛ 4. ДЕРЖАВИ АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ: ВИБІР ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ

Повоєнне реформування Японії

- Ліквідація японського милітаризму.
- **1947 р.** — впровадження конституції, згідно з якою в країні була збережена монархія; вищим органом влади проголошувався парламент, який мав обирати уряд.
- Перетворення імператора **Хірохіто (Сьови)**, якому вдалося уникнути Токійського трибуналу завдяки зусиллям голови окупаційних сил генерала Д. Макартура, на монарха західного зразка; виконання ним обов'язків «*символу нації*» і «*голови держави*», які поклала на нього нова конституція: організація публічних бенкетів, прийом іноземних гостей, представлення Японії за кордоном тощо; докладання чималих зусиль для демократизації Японії та відновлення іміджу країни у світі.
- Проведення прогресивних реформ, які усунули середньовічні пережитки та спрямували країну на шлях буржуазно-демократичного розвитку.
- **1946—1947 рр.** — проведення аграрної реформи, яка ліквідувала поміщицьке землеволодіння.
- Структурна перебудова всієї економіки.
- Проведення реформ податкової системи, системи освіти тощо.
- Соціальні реформи: 8-годинний робочий день, тижнева оплачувана відпустка, обов'язкова безкоштовна 9-річна освіта.

Японське «економічне диво»

Японське «економічне диво» — потужні темпи зростання японської економіки протягом *1955—1973 рр.*

Джерела економічного піднесення

- Потужні американські інвестиції.
- Оновлення обладнання та створення принципово нових видів виробництва.
- Обмежені витрати на оборону.
- Працелюбність і дисциплінованість японців.
- Реалізація «**плану Ідзангі**» — плану повоєнного подвоєння національного прибутку, розрахованого на десять років, за яким Японія мала посісти провідне місце у світі в окремих галузях економіки, підвищити якість товарів, отримувати прибутки за рахунок експорту; передбачалося різке зниження податків та ставок банківських кредитів, завдяки чому мала зрости ділова активність.
- Інтенсифікація праці в сільському господарстві, що вивільнило робочі руки, необхідні для реалізації реформ у промисловості.
- Використання зарубіжних досягнень (закупівля патентів та ліцензій на наукові відкриття, нові технології тощо).
- Ефективність державного регулювання економіки; високий ступінь координації зусиль між державою та приватним бізнесом.
- Здійснення протекціоністської політики (обмеження надходження іноземних товарів на внутрішній ринок, сприяння національним виробникам); згодом лібералізація зовнішньої торгівлі

- **1951—1970 рр.** — середньорічні темпи приросту промислового виробництва — 15,2 %, темпи зростання ВВП — 11 % на рік.
- Створення найсучаснішого виробництва в металургії, автомобіле-, судно-, приладобудуванні, хімії, електроенергетиці.
- Перетворення на провідного виробника електронних та радіотехнічних приладів найвищих світових стандартів (аудіо-стереосистем, відеокамер, відеомагнітофонів тощо), лідера світового науково-технічного прогресу

Внутрішньо- та зовнішньополітичні пріоритети

- **1990-ті рр.** — структурна перебудова економіки: зростання ролі інформаційних технологій; реалізація концепції, головним пріоритетом якої визначені нові знання й інформація.
- Перетворення на світового лідера з розвитку галузей, пов'язаних із новітніми технологіями виробництва, використанням передових досягнень науки.
- Слабкі місця японської економіки: значний державний борг, високі податки, значне державне регулювання.
- Боротьба зі стихійними лихами: землетрусами, повеннями, цунамі тощо (2011 р. — руйнівний землетрус, що призвів до катастрофи на атомній станції «Фукусіма»).
- Стабільна політична ситуація: уміння правлячої ліберально-демократичної партії пристосовуватися до нових умов.
- На зовнішньополітичній арені — прагнення налагодити взаємовигідні відносини з усіма країнами світу; основний стратегічний партнер — США.

Проголошення Китайської Народної Республіки

- Боротьба за владу двох впливових сил — *Гоміндану* на чолі з **Чан Кайші** та *Комуністичної партії Китаю* (КПК) на чолі з **Мао Цзедунем**, за якими стояли великі держави — США та СРСР.
- **1946—1949 рр.** — громадянська війна, у ході якої війська Гоміндану були розгромлені; до влади прийшли комуністи.
- **1949 р.** — урочиста церемонія проголошення **Китайської Народної Республіки** (КНР).
- Евакуація Чан Кайші на о. Тайвань, де в *1950 р.* була створена інша китайська держава — **Китайська Республіка**.

Культ особи Мао Цзедуня

- 1958 р.** — план «**трьох червоних знамен**»:
- «**Генеральна лінія**»: форсована побудова комунізму (за моделлю СРСР).
  - «**Великий стрибок**» — курс на форсовану індустріалізацію: різке збільшення видобутку вугілля та виплавки чавуну за рахунок будівництва кустарних доменних печей (так звана «мала металургія»); створення на селі «**народних комун**», у власність яких перейшли не тільки засоби виробництва, а й свійська худоба, посуд, хатне начиння; безоплатний і зрівняльний розподіл продовольства; воєнізація праці й побуту.
  - «**Культурна революція**» (1966—1967 рр.): створення молодіжної організації хунвейбінів («червоногвардійців») та цзаофанів («бунтарів»), які громили культурні та освітні установи в пошуках ворогів Мао; розправа над вищими посадовцями; виселення жителів міст «на перевиховання» у віддалені села

Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Падіння продуктивності праці, низька якість промислової продукції. • Скорочення сільськогосподарського виробництва, голод. • Масові селянські повстання. • 1961 р. — «врегулювання економіки»: повернення селянам присадибних ділянок; запровадження матеріального стимулювання. • Зміцнення влади Мао Цзедуна. • Розгортання репресій (жертви — понад 100 млн осіб)
-------------------------------	--

Трансформаційні процеси в Китаї	
«Чотири модернізації» — програма соціально-економічної модернізації КНР, запропонована Ден Сяопіном	
Мета	Створення <i>«соціалізму з китайською специфікою»</i> шляхом реформування сільського господарства, промисловості, науки й сфери національної оборони («чотири модернізації»)
Початок реформ	Грудень 1978 р. — пленум ЦК КПК під керівництвом Ден Сяопіна , який проголосив курс на радикальну реформу
Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Розпуск народних комун та кооперативів. • Надання селянам землі в довгострокову оренду. • Підвищення державою закупівельних цін на продовольство. <p>Результат: значне зростання прибутків селян; наповнення продовольством внутрішнього ринку; перетворення Китаю з імпортера сільськогосподарської продукції на її експортера</p>
Промисловість	<ul style="list-style-type: none"> • Створення особливих економічних районів, через які до країни надходили іноземні інвестиції, сучасні технології тощо. • Розширення прав підприємств. • Матеріальне стимулювання робітників. • 1984 р. — реформування системи управління державною промисловістю, спрямоване на відмову від централізованого директивного планування та перехід до ринкових відносин, розширення господарської самостійності підприємств, встановлення раціональної системи цін, здійснення принципу розподілу за працею, активне запровадження досягнень НТП. <p>Результат: темпи економічного зростання — 11—12 % на рік</p>
Національна оборона	<ul style="list-style-type: none"> • Різке зменшення асигнувань на потреби армії; помітне скорочення її кількості. • Зобов'язання військових частин і промисловості усіялко сприяти перебудові економіки країни.
Освіта та наука	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток професійно-технічної освіти, 9-річне обов'язкове навчання; збільшення фінансування освіти, розширення самостійності вищих навчальних закладів. • 1985 р. — реформування системи управління у сфері науки та техніки для її прискореної модернізації відповідно до вимог НТР
<ul style="list-style-type: none"> • 1992 р. — проголошення курсу на перехід до <i>«соціалістичної ринкової економіки»</i> та інтеграцію у світовий ринок. • 1993 р. — новий етап реформ, спрямованих на зміцнення національної валюти, удосконалення податкової системи, захист прав корпорацій, громадян, права власності. 	

- Перехід економіки на ринкові рейки: широке акціонування державних підприємств при збереженні в руках держсектора макроекономічного контролю й домінуючих позицій у ключових галузях; подальше збільшення частки недержавних форм власності; лібералізація зовнішньої торгівлі, поліпшення умов для закордонних інвестицій; прискорення НТП, енергозбереження тощо.
- Монополія КПК на владу.

Результат: перетворення Китаю на провідну державу світу, підвищення життєвого рівня; **2010 р.** — визнання голови КНР Ху Цзінтао найвпливовішим лідером світу

Утворення Індійської республіки та Пакистану. Конфесійне протистояння в регіоні. ІНК

- Посилення національно-визвольного руху, яким керували дві партії: *Індійський національний конгрес (ІНК)* на чолі з **Дж. Неру**, який виступав за збереження цілісності країни, та Мусульманська ліга на чолі з **М. Алі Джинною**, члени якої вимагали створити незалежну мусульманську державу Пакистан.
- **1947 р.** — згідно із законом «*Про незалежність Індії*», ухваленим парламентом Великої Британії, колишню колонію було розділено на два домініони — *Індійський Союз* (більшість населення — індуси) і *Пакистан* (більшість — мусульмани); входження обох країн до Британської Співдружності націй; встановлення кордону між новоутвореними державами без урахування історичних традицій, що призвело до конфліктів (штат Кашмір) та конфесійного протистояння в регіоні.
- Засудження індійським лідером **М. Ганді** політики протистояння; оголошення ним на знак протесту голодування; **1948 р.** — під час одного з мітингів М. Ганді було смертельно поранено.
- **1950 р.** — набуття чинності конституції Індії, за якою країна проголошувалася федеративною *республікою*; голова держави — президент, який обирався на п'ять років колегією виборців; вищий законодавчий орган — двопалатний парламент (Народна палата і Ради штатів); уряд — Рада Міністрів.

Основні напрями індійської політики

**Джава-
харлал
Неру**
(1950—
1964 рр.)

- Створення державного сектору в економіці; зміцнення позицій приватного капіталу (легка і харчова галузі); розвиток мішаного сектору економіки (сучасні галузі економіки: аерокосмічна, приладобудівна, нафтохімічна та ін.).
- Проблема капіталовкладень.
- Допомога західних країн (Великої Британії та США), які ділилися своїм технічним досвідом, надавали кредити, вкладали кошти в індійську економіку.
- Від **1955 р.** — економічне співробітництво між Індією та СРСР.
- Аграрний сектор: розвиток великих господарств, які мали високу продуктивність.
- Участь у Русі неприєднання до військових блоків.
- Загострення відносин із Китаєм через китайську агресію в Тибеті та окупацію КНР частини індійської території

<p>Лал Бахадур Шастрі (1964—1967 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Приділення більшої уваги приватному сектору. • Надання пільгових кредитів продуктивним фермам. • 1965 р. — воєнний конфлікт із Пакистаном через штати Кашмір і Джамму, в яких більшість населення склали мусульмани, але території відійшли до Індії
<p>Індіра Ганді (1967—1984 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Посилення державного регулювання економіки; плановий розвиток. • Націоналізація найбільших банків; обмеження створення монополій. • Погіршення становища за умов світової енергетичної кризи: зниження рівня виробництва в енергетиці, що негативно позначилося на розвитку промисловості; зростання цін; інфляція. • Погіршення ситуації в сільському господарстві через страшні посухи протягом чотирьох років поспіль. • «Зелена революція» — інвестиції до аграрного сектору з метою застосування високоврожайних культур, добрив, сучасної сільськогосподарської техніки (охопила незначну кількість заможних господарств). • Наростання спротиву опозиції, зниження популярності І. Ганді. • 1975 р. — запровадження в країні надзвичайного стану через теракти екстремістів проти урядовців; арешти опозиціонерів. • 1977 р. — прихід до влади правих партій, які об'єдналися в Народну партію («Джаната парті»). • 1980 р. — повернення до влади І. Ганді, уряд якої продовжив курс реформ; поступове вирішення економічних проблем; загострення етнічних та релігійних проблем: виникнення сепаратистських течій — прагнення сикхів створити у Пенджабі незалежну державу Халістан; застосування ними терористичних методів боротьби. • Дружні радянсько-індійські відносини. • Засудження агресії США у В'єтнамі. • 1984 р. — криза у штаті Пенджаб, що домагався приєднання до Пакистану; захоплення сикхами Золотого храму в м. Амрітсарі (т. зв. сикхська Мекка); проведення урядовими військами операції «Блакитна зірка», завданням якої було очищення Золотого храму від сикхських терористів; убивство І. Ганді сикхськими екстремістами
<p>Раджив Ганді (1984—1991 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Рішучі заходи для забезпечення законності й порядку; курс на подальше зміцнення єдності країни, на боротьбу проти сепаратизму; із бідністю, безробіттям, неписьменністю, хворобами тощо. • Поступовий відхід від соціалістичної економіки, повернення до ринкових принципів. • Зловживання владою в правлячій партії, що викликало обурення з боку різних верств суспільства. • 1991 р. — убивство Р. Ганді тамільськими сепаратистами

Індія на зламі ХХ—ХХІ ст.

1991 р.	Формування уряду на чолі з Н. Рао , який розпочав кардинальні перетворення: лібералізація економічної системи; збільшення капіталовкладень у промисловість і сільське господарство
1998 р.	Випробування ядерної зброї (згодом те саме зробив і Пакистан); приєднання до «ядерного клубу»
2014 р.	Обрання на посаду прем'єр-міністра Нарендра Моді — лідера партії правого сектору «Бхаратія джаната парті» (Народної партії Індії)
<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> Здобутки Проблеми </div>	
<ul style="list-style-type: none"> • Обмеження державного втручання. • Залучення іноземних інвестицій. • Стрімке економічне зростання 	<ul style="list-style-type: none"> • Низький рівень доходів населення. • Зростання населення (понад 1 млрд). • Сепаратизм етнічних меншин

Утворення Ізраїлю

1897 р.	Ухвалення сіоністським конгресом у Базелі рішення про утворення на території Палестини держави євреїв
1920-ті рр.	Початок переселення євреїв на підмандатну Великій Британії територію Палестини, де проживали араби
1947 р.	Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про створення на території Палестини єврейської (56 % території) та арабської (43 %) держави
1948 р.	Виведення британських військ із Палестини, проголошення Держави Ізраїль; перший прем'єр-міністр Д. Бен-Гуріон ; початок протистояння між євреями та арабами, які виступили противниками єврейської держави на своїй «священній землі»

Близькосхідна проблема та шляхи її врегулювання

1948—1949 рр.	Вторгнення до Ізраїлю військ Єгипту, Сирії, Іраку, Лівану, Йорданії. Результат: Єгипет захопив сектор Гази, Сирія — Голани і Галілею, Йорданія подвоїла свою територію; Ізраїль зберіг незалежність
1956 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Агресія Великої Британії, Франції, Ізраїлю проти Єгипту. • Мета — покарати країну за націоналізацію Суецького каналу та допомогу Алжиру у війні з Францією, розширення ізраїльських територій. Результат: війна була засуджена СРСР і США, війська були виведені з Єгипту
1967 р.	Випереджаючий удар Ізраїлю по союзниках Єгипту, Іраку, Сирії, Йорданії («шестиденна війна»); захоплення ізраїльтянами Синайського півострова, арабської частини Єрусалима, Західного берега р. Йордан, Голанських висот. Результат: військова перемога, проте дипломатична поразка Ізраїлю: СРСР і союзники розірвали дипломатичні відносини

1967 р.	з Ізраїлем, арабські країни відмовилися вести переговори; формування прорадянського табору (Єгипет, Організація визволення Палестини, Ірак, Сирія)
1969 р.	Оголошення Єгиптом Ізраїлю <i>«війни на виснаження»</i> : серія бомбардувань та вилазок спецназу за участю радянських військових. Результат: людські втрати та матеріальні збитки з обох сторін
1973 р.	<i>«Війна Судного дня»</i> : єгипетсько-сирійська агресія проти Ізраїлю. Результат: поразка Єгипту (втрата Синайського півострова, Голанських висот, Західного берега р. Йордан); завершення війни під тиском СРСР і США
1978 р.	Кемп-Девідський мирний договір між Єгиптом та Ізраїлем (за посередництва США): Ізраїль повертав Синайський півострів в обмін на встановлення дипломатичних відносин
1982—1983 рр.	Участь Ізраїлю в Ліванській громадянській війні між християнською меншістю та мусульманською більшістю. Результат: до кінця ХХ ст. південь Лівану перебував під контролем Ізраїлю
1987—1996 рр.	Перша інтифада — народне повстання палестинців. Результат: на Західному березі р. Йордан та в секторі Гази виникла Палестинська автономія, очолювана Я. Арафатом
2000—2005 рр.	Друга інтифада. Результат: будівництво Ізраїлем <i>«стіни безпеки»</i> , що відгородила його від палестинських земель; розробка <i>«дорожньої карти»</i> з мирного врегулювання проблеми; продовження протистояння
Результат: існує низка чинників, які роблять Близькосхідну проблему важкою до вирішення: питання статусу міста Єрусалим, біженців, проблема ізраїльських поселень на окупованій території, відсутність бажання обох сторін йти на взаємний компроміс	

Ісламська революція в Ірані (1978–1979 рр.)	
Лідер	Рухолла Мусаві Хомейні
Мета	Припинення європеїзації Ірану, відновлення ісламських цінностей
Основні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення Ісламської Республіки Іран. • Належність верховної влади духовному і політичному лідеру — Р. Хомейні, а після його смерті — Алі Хаменеї (1989 р.). • Створення міністерства релігійного нагляду, впровадження законів шаріату; ісламізація політики, підтримка ісламських фундаменталістів. • Загострення відносин із США
Результати й наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Зовнішньополітична ізоляція. • 1980—1988 рр. — ірано-іракська війна, спричинена побоюванням Іраку щодо поширення фундаменталізму. • Конфлікт із США через розробку ядерної зброї

«Арабська весна»

«Арабська весна» — серія масових вуличних протестів, революцій та внутрішніх військових конфліктів у низці арабських країн, що почалися наприкінці 2010 року в Тунісі й тривають у деяких країнах донині	
Початок	18 грудня 2010 р.
Причини	Незадоволення політикою диктаторів в Арабських країнах.
Привід	Самоспалення туніського вуличного торговця фруктами Мухаммеда Буазізі, вчинене в грудні 2010 р. на знак протесту проти свавілля поліції, яка конфіскувала його товар
Перебіг подій	Масові протести в Тунісі, які призвели до відставки в січні 2011 р президента Тунісу бен Алі (т. зв. «Жасминова революція»). Аналогічні акції протесту в інших арабських країнах, де здебільшого існують ті самі проблеми
Результат	Повалення диктаторів в Арабських країнах, прихід до влади ісламістів

Конфлікт у Сирії

Початок	15 березня 2011 р.
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • Розгорання демонстрацій, які були частиною «Арабської весни». • Основні вимоги протестувальників — відставка президента Башара аль-Асада та завершення майже 50-річного однопартійного правління Баасистів. • Ескалація конфлікту між опозицією та проурядовими силами. • Березень 2013 р. — звинувачення режиму Асада у застосуванні хімічної зброї при штурмі Алеппо
Особливості конфлікту	<ul style="list-style-type: none"> • Іноземне втручання:<ul style="list-style-type: none"> • підтримка опозиції — Туреччина, Саудівська Аравія, Лівія, США; • підтримка уряду Сирії — Іран, Росія, Китай, КНДР, Венесуела. • Участь у конфлікті Ісламської держави Іраку і Леванту
Результат: конфлікт триває донині	

Ісламська держава Іраку і Леванту

Ісламська держава Іраку і Леванту (ІДІЛ) — невизнана мусульманська держава і міжнародна терористична, мілітаристська організація.	
Мета	Заснування Ісламської Суннітської держави на чолі з халіфом, що є наступником Пророка Мухаммеда; розширення впливу на всю земну кулю, не рахуючись з людськими жертвами
Особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Поширення впливу на території Сирії, Єгипту, Лівії та Іраку. • Величезний злочинний фінансовий оборот.

Особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Організована інформаційна інтервенція і поширення терористичної ідеології ІДІЛ; створення своєї медіаструктури (інтернет-ресурси, телебачення, преса), спрямованої на формування позитивних образів тероризму і виправдання своїх дій. • Фінансова, політична та ідеологічна підтримка серед мусульман Європи, Середньої та Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Африки. • Відсутність бажання йти на діалог з офіційною владою і продовження активних дій з досягнення своїх виняткових і ворожих цілей
Джерела існування	<ul style="list-style-type: none"> • Індивідуальне спонсорство з країн Перської затоки. • Грабунок, контрабанда і нелегальна торгівля творами мистецтва та історичними предметами; продаж наркотиків. • Викупи за викрадених іноземців
Методи боротьби	<ul style="list-style-type: none"> • Значний масштаб ведення бойових дій та їх військово планування; перехід від разових терористичних акцій до чітких наступальних великих операцій. • Терористична діяльність: підлив начинених вибухівкою автомобілів, захоплення і страта заручників, вибухи в багатолюдних місцях тощо

Деколонізація Африки

Деколонізація — ліквідація колоніального володарювання й надання політичної незалежності колишнім колоніям.

Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Демократизація світового співтовариства після Другої світової війни. • Створення національних політичних партій та організацій. • Посилення національно-визвольного руху. • Прагнення національної буржуазії посісти панівне становище у своїх країнах, зростання ролі інтелігенції та робітничого класу. • Розуміння європейськими державами переваг виведення свого капіталу до країн Азії та Африки для будівництва там підприємств через наявність дешевої робочої сили, джерел сировини та енергосіів
Етапи деколонізації	I етап (1945—1955 рр.) <ul style="list-style-type: none"> • 1947 р. — надання незалежності колишнім англійським колоніям — <i>Індії та Пакистану</i>; 1948 р. — створення незалежних урядів у <i>Бірмі, Ізраїлі та Цейлоні</i>. • Революції у <i>В'єтнамі та Індонезії</i>, метрополії яких (Франція та Голландія) спробували повернути панування над цими країнами, але зазнали поразки; 1954 р. — здобуття незалежності <i>Лаосом і Камбоджею</i>. Результат: виникнення 15 суверенних держав
	II етап (середина 1950-х — кінець 1960-х рр.) <ul style="list-style-type: none"> • 1960 р. — прийняття Генеральною Асамблеєю ООН <i>Декларації про надання незалежності колишнім колоніальним країнам</i>; «Рік Африки» — надання незалежності 17 африканським країнам. • 1954—1962 рр. — колоніальна війна в <i>Алжирі</i>, у якій цій французькій колонії вдалося відстояти власну незалежність. Результат: здобуття незалежності сіма країнами Азії та 37-ма — Північної та Екваторіальної Африки

Етапи деколонізації	III етап (із другої половини 1970-х рр.)	1975 р. — надання незалежності португальським колоніям — <i>Анголі, Мозамбіку, Сан-Томе та Принсіні</i> ; 1990 р. — надання незалежності останній африканській колонії — <i>Намібії</i> . Результат: здобуття до середини 90-х рр. XX ст. незалежності 11 країнами Південної Африки; ліквідація залишків колоніальної імперії
Особливості розвитку		

- «Поділ» колишніх колоній на сфери впливу між СРСР та західним світом.
- Встановлення авторитарних режимів, фальсифікації виборів.
- Регулярні військові перевороти і міжетнічні чистки (Руанда, Сомалі, Ліберія).
- Нестача професійних державних чиновників, корупція.
- Відставання більшості країн регіону від країн Заходу, проблеми з інтегруванням у сучасний високотехнологічний світ.
- **Трайбалізм** — залишки родоплемінного ладу, схильність до культурної, суспільно-політичної відокремленості племен і міжплемінної ворожнечі.
- Базування економіки більшості країн на сільськогосподарському виробництві або видобутку корисних копалин (Нігерія — нафта, Замбія — мідь).
- Міждержавні конфлікти через адміністративні кордони, які не збігаються з етнічними.
- Періодичний голод, що долається тільки за сприяння ООН.
- Втрата інтересу великих держав до Африки через закінчення «холодної війни»; скорочення допомоги.
- Зростання рівня письменності, охорони здоров'я, збільшення тривалості життя, скорочення кількості населення, що живе за межею бідності.
- Успіхи розвитку так званих «*малих тигрів*» (Гонконг, Сингапур, Південна Корея, Тайвань, Малайзія, Таїланд) та «*великих драконів*» (Індонезія, КНР, Пакистан).

Крах апартеїду

Апартеїд — крайня форма расової дискримінації

- **1948 р.** — офіційне запровадження в *Південно-Африканському Союзі* (ПАС; від **1961 р.** — ПАР — *Південно-Африканська Республіка*) політики апартеїду («роздільне існування» рас); ухвалення урядами ПАС понад 300 законів, які сформували систему апартеїду; набуття особливої гостроти законом «Про розвиток», який обґрунтовував створення за межами проживання білої громади **10 бантустанів** — маріонеткових «національних держав», призначених для окремих етнічних груп.
- Розгортання населенням Африки боротьби проти апартеїду.
- Боротьба проти апартеїду **Африканського національного конгресу** (АНК) на чолі з **Н. Манделою**, який згодом був заарештований і засуджений до довічного ув'язнення.
- **1989 р.** — поступовий демонтаж системи апартеїду, пов'язаний з приходом до влади **Ф. де Клерка** (лідер націоналістичної партії): скасування обмежень для африканського населення, анулювання закону про заборону мішаних шлюбів.
- **1994 р.** — перші вибори до парламенту без расової дискримінації, на яких перемогу здобув АНК; обрання президентом ПАР **Н. Мандели**, політика якого була спрямована на національне примирення та покращення соціально-економічного становища африканського населення.

Латинська Америка: особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн регіону

- Країни Латинської Америки поділяються на три групи:
  - *Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі* (країни з найбільш розвинутою обробною промисловістю);
  - *Колумбія, Венесуела, Перу* (розвинена гірнича промисловість);
  - решта країн (переважно аграрні).
- **Латифундизм** (великі землеволодіння), архаїчність відносин в аграрному секторі.
  - Реалізація ідеї імпортозамінної індустріалізації, суть якої полягала у створенні власного машинобудування та інших галузей промисловості; із цією метою одержавлення значної частини економіки, а також будівництво підприємств державного сектору; провідники цієї політики — **Х. Перон в Аргентині, Ж. Варгас та Ж. Кубічек у Бразилії** та інші.
  - Значне соціальне розшарування (понад 70 млн латиноамериканців живуть за межею бідності).
  - Намагання США запобігти проникненню в регіон СРСР: із цією метою посилення військово-політичного співробітництва з країнами Латинської Америки (1948 р. — укладення угоди про колективну безпеку; створення *Організації американських держав (ОАД)* тощо).
  - Економічна інтеграція: Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (11 країн); Латиноамериканська економічна система (26 країн), Спільний ринок країн півдня Америки (МЕРКОСУР).
  - Наявність потужних кримінальних структур, нелегальне виробництво наркотиків.
- **1960-ті рр.** — військові перевороти в *Еквадорі, Гватемалі, Гондурасі, Домініканській республіці, Бразилії*; прихід до влади лівих сил на *Кубі, у Чилі та Нікарагуа*.

Революція на Кубі. Фідель Кастро

- Розгортання на Кубі боротьби проти військово-політичної диктатури американського ставленника **Ф. Батісти-і-Сальдівари** молодих революціонерів на чолі з **Ф. Кастро**.
- **1951 р.** — перемога кубинських революціонерів; обрання Ф. Кастро прем'єр-міністром, який основне своє завдання вбачав у зміцненні незалежності Куби від США; націоналізація американської власності; зближення з СРСР; перетворення Куби на типову соціалістичну країну; збереження традиційної залежності кубинської економіки від експорту цукру (основні експортери — СРСР і країни Східної Європи).

Проблеми політичного та економічного життя латиноамериканських держав на зламі ХХ—ХХІ ст.

- **1980—1990 рр.** — повалення авторитарних режимів у 13 країнах Латинської Америки; переважно мирний перехід від диктатури до демократії в більшості країн регіону, окрім Гранади та Панами, де мало місце воєнне втручання.
- Розгортання громадянської війни в Нікарагуа та Сальвадорі; 1990 р. — завершення війни в Нікарагуа проведенням вільних виборів.
- **Кінець ХХ — початок ХХІ ст.** — відмова більшості країн регіону від системи протекціонізму; поворот до роздержавлення та приватизації, до демократії та ринкових відносин.
- Активна інтеграція країн регіону у світове господарство; залучення в економіку іноземних інвестицій.

- Зміна політичної орієнтації в бік лівого радикалізму.
- Поглиблення соціального розшарування.
- Посилення антиамериканських настроїв.
- Зростання ролі енергетичного чинника.
- Проблема наркотрафіка.
- Зміцнення відносин з новими потужними міжнародними гравцями (Китай, ЄС).
- Збільшення ролі у світових геополітичних процесах.

РОЗДІЛ 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Динаміка Холодної війни. Протистояння НАТО і ОВД. Прояви міжнародної напруженості	
1948— 1949 рр.	«Берлінська криза», наслідком якої став розкол Німеччини на дві держави — ФРН і НДР
1950— 1953 рр.	Війна в Кореї — збройний конфлікт між Корейською Народно-Демократичною Республікою та Південною Кореєю; конфлікт розглядався як протистояння між США і ООН з південного боку та Народно-Визвольною Армією Китаю і військово-повітряними силами СРСР з північного
1958— 1961 рр.	«Берлінська криза» — конфронтація Сходу і Заходу, кульмінація якої відбулася в серпні 1961 р. і закінчилася будівництвом Берлінської стіни
1962 р.	Карибська криза — надзвичайно напружене протистояння між СРСР і США через розміщення Радянським Союзом ядерних ракет на Кубі: <ul style="list-style-type: none"> • проголошення президентом США Дж. Кеннеді морської блокади Куби; переведення військ НАТО і ОВД в стан бойової готовності — світ опинився на межі нової війни; • вирішення конфлікту шляхом домовленостей про взаємні поступки: СРСР забирають ракети з Куби і допускають туди інспекторів ООН; США протягом шести місяців знищують свої ракети в Туреччині і не роблять спроб здійснення перевороту на Кубі
1962— 1979 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Війна у В'єтнамі. • Загострення близькосхідної проблеми. • Уведення радянських військ до Афганістану
1979— 1985 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Загострення міжнародної напруженості. • Воєнні конфлікти в Індокитаї, на Близькому Сході. • Війна за Фолклендські острови

Період «розрядки» в міжнародній політиці	
Передумови «розрядки»	<ul style="list-style-type: none"> • Досягнення до початку 1970-х рр. військово-стратегічного паритету між СРСР і США. • Загострення соціальних проблем у США внаслідок війни у В'єтнамі. • Розуміння політичною елітою ядерних держав, громадськості світу катастрофічних наслідків гонки озброєнь для людства

Договір про заборону випробувань ядерної зброї

5 серпня 1963 р. — підписання урядами ядерних держав — СРСР, США та Великою Британією — *Договору про заборону ядерних випробувань у повітрі, у космічному просторі і під водою*; згодом до нього приєдналося понад 130 держав світу; неприєднання до договору Франції та Китаю, які створили власні ядерні арсенали пізніше.

Результат: договір став першою угодою з обмеження гонки озброєнь.

Гельсінська конференція (31 липня — 1 серпня 1975 р.)

Рішення	<ul style="list-style-type: none"> • Підписання <i>Заключного акта</i>, який містив питання безпеки в Європі, економічного, науково-технічного співробітництва тощо. • Створення постійно діючої <i>Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ)</i>; з 1994 р. — <i>Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЕ)</i>
Історичне значення	Діяльність організації стала унікальним явищем у міжнародному житті, відігравши велику роль у стабілізації становища у світі

Радянсько-американські угоди

1972 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Підписання двосторонніх угод між США та СРСР: <i>Договір про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО)</i>, що має безстроковий характер; <i>Тимчасова угода про деякі засоби щодо обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСВ-1)</i>, укладена на п'ять років; Угода про запобігання ядерної війни. • <i>Конвенція про заборону розроблення, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та їх знищення</i>, підписана СРСР, США та Великою Британією
1974 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Підписання лідерами СРСР Л. Брежнєвим та США Дж. Фордом попередньої угоди про подальші радянсько-американські дії у сфері контролю над озброєнням. • Підписання між СРСР і США <i>Договору про обмеження підземних випробувань ядерної зброї</i>
1979 р.	Підписання між СРСР і США <i>Договору ОСВ-2</i> , який не був ратифікований, але обидві сторони дотримувалися його положень
1985—1991 рр.	Зустрічі керівників СРСР і США та підписання важливих угод про скорочення та нерозповсюдження ядерної зброї; виведення радянських військ з Афганістану; припинення конфлікту в Індокитаї; розпад СРСР

Перехід від конфронтації до співробітництва

1990 р.	Ухвалення на Лондонській нараді керівників держав НАТО декларації про радикальні зміни у своїй военній доктрині, за якою країни НАТО зобов'язувалися не нападати на інші держави, а ядерне озброєння оголошувалося « <i>зброєю екстремальної ситуації</i> »
----------------	---

Листопад 1990 р.	Прийняття трьох важливих документів: Хартія для нової Європи, Спільна декларація 22 держав, яка фактично узгоджувала принципи їхніх воєнних доктрин, Договір про звичайні збройні сили в Європі
1991 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Розпад ОВД, трансформація НАТО внаслідок припинення «холодної війни». • Початок роботи у Відні постійно діючого Центру із запобігання конфліктам
Результат: відбулася перемога «нового політичного мислення» у зовнішній політиці СРСР; були зроблені реальні кроки щодо його реалізації, які стали завершенням періоду «холодної війни» між Заходом і Сходом	

Рецидиви холодної війни на зламі ХХ–ХХІ ст.

Початок ХХІ ст. — нова холодна війна — новітнє політичне, економічне, військове та інше протистояння між ЄС і США, з одного боку, та Російською Федерацією, з іншого

Причини та передумови протистояння	<ul style="list-style-type: none"> • Розширення НАТО на схід. • Намагання Росії відновити та розширити контроль над частиною світу та утримати за собою світову гегемонію, втрачену з розпадом СРСР та економічним занепадом. • Загострення відносин РФ з країнами колишнього СРСР і ряд збройних конфліктів на їх території за участю Росії: <ul style="list-style-type: none"> • 2008 р. — війна в Грузії. • 2014 р. — російсько-українська війна
Особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Ведеться в умовах війн нового характеру — гібридних. • Активізація протистояння в інформаційному та кібернетичному просторі (щедре фінансування пропаганди через власні або підконтрольні інформаційні засоби за кордоном, проведення кібератак тощо)
Прояви	<ul style="list-style-type: none"> • Погіршення відносин РФ з країнами Західного світу. • Низка отруєнь у Великій Британії, зокрема колишнього радянського розвідника С. Скрипаля, спецслужбами РФ. • Масштабна висилка російських дипломатів низкою європейських країн; введення міжнародних санкцій проти Росії. • Війна в Сирії. • Міграційна криза в Європі

Від біполярного до багатополярного світу

Багатополярність — система світового устрою, за якою безліч держав мають приблизно рівний військовий і економічний потенціал

Тенденції переходу до біполярного світу	<ul style="list-style-type: none"> • Один з основних принципів сучасної зовнішньої політики багатьох держав — прагнення до багатополярності світового устрою, оскільки кожна країна має право самостійно обирати свій шлях розвитку без втручання з боку інших держав. • Наявність у світі кількох полюсів сили (воєнний, цивілізаційний, політичний, економічний полюси), які не переважають та не поширюють свій вплив один на одного.
--	--

<p>Тенденції переходу до біполярного світу</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Неухильний рух світу в бік багатополярності та поступового переділу сфери політичного, економічного, територіального й воєнного впливу, свідченням чого є нарощування економічної й військової могутності Китаю, постійне нагадування ісламського світу про свої світові претензії, сприятливі прогнози економічного зростання Індії, наявність Європейського Союзу, Японії тощо
<p>Результат: наявність багатополярного світу є запорукою збереження балансу політичних, економічних, культурних та інших інтересів держав і народів</p>	

<p>Проблема міжнародного тероризму</p>	
<p>Тероризм — насильницькі дії (руйнування, переслідування, захоплення заручників, вбивство тощо) з метою залякування, придушення противників, конкурентів, нав'язування певної лінії поведінки</p>	
<p>Характерні риси та методи боротьби</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Насильство та примус; залякування і страх як основні цілі. • Відсутність будь-яких моральних та юридичних обмежень. • Висування вимог до «третьої сторони». • Випадковість вибору жертв, їхня невинність. • Таємність підготовки теракту і публічність його здійснення. • Прагнення до широкого розголосу теракту. • Повторюваність, серійність терористичної діяльності
<p>Найвідоміші організації</p>	<p>«Хезболла» (ліванські радикали-шіїти), арабські «Ісламський джихад», «Хамас», «Аль-Каїда», Народний фронт за визволення Палестини, Курдська робітничка партія, Ірландська Республіканська Армія тощо</p>

<p>Агресія Росії проти України в 2014 р. Російсько-українська війна</p>	
<p>Передумови</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Порухення територіальної цілісності України. • Розгортання РФ інформаційної війни проти України: робота російської агентури у східних та південних областях України з метою дестабілізації ситуації та розколу України; звинувачення Києва у порушенні прав російськомовного населення; нав'язування Україні федералізації. • Намагання РФ реалізувати проект «Русская весна», мета якого полягала у створенні псевдореспублік, які б контролювалися Москвою й мали забезпечити сухопутний зв'язок із окупованим Кримом: 2014 р. — проголошення ДНР та ЛНР; невдалі спроби проголосити «народні республіки» в інших містах на Сході та Півдні України. • Масові проукраїнські мітинги у прилеглих до Донбасу областях, які засуджували російське вторгнення в Україну
<p>Бойові дії на сході України (квітень 2014—2018 рр.).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 13 квітня 2014 р. — оголошення українською владою про початок проведення АТО. • 2 травня 2014 р. — трагедія в Одесі: напад на учасників маршу «За єдність України» проросійських активістів; невтручання у протистояння міліції; пожеар у Будинку профспілок (жертви — 46 осіб).

Бойові дії
на сході
України
(квітень
2014—
2018 рр.).

- **Бої за Донецький аеропорт**, що став символом незламності українських захисників, яких у народі назвали «кіборгами» (тривали 242 дні).
- **Червень 2014 р.** — запеклі бої в Слов'янську та Краматорську; звільнення *Маріуполя*; знищення сепаратистами українського літака Іл-76, що доправляв військових до Луганського аеропорту (жертви — 49 осіб).
- **Липень 2014 р.** — звільнення українськими військами *Слов'янська, Краматорська, Артемівська*; знищення терористами Боїнга 777 «Малайзійських авіаліній» (жертви — 298 осіб).
- **23—30 серпня 2014 р.** — **Іловайський котел**: оточення українських військових в Іловайську; переговори щодо створення гуманітарного коридору для відходу українських військ; заява про готовність випустити українських бійців із оточення; розстріл українських колон; великі втрати.
- Розгортання РФ **гібридної війни** із застосуванням зброї, тероризму, злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей; основний інструмент — створення в Україні внутрішніх протиріч та конфліктів.
- Масові теракти, організовані сепаратистами: **13 січня 2015 р.** — теракт під Волновахою: розстріл рейсового автобуса (жертви — 13 осіб, 18 зазнали поранення); **24 січня 2015 р.** — обстріл житлових районів Маріуполя (жертви — 31 особа, близько сотні поранених).
- **Лютий 2015 р. — 2018 р.** — позиційні бої на Світлодарській дузі, бої за Авдіївку, Бахмутку тощо

РОЗДІЛ 6. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ І КУЛЬТУРА

Науково-технічно революція: наукові відкриття, нові галузі наук, високі технології, інтеграція науки і виробництва

- Прискорення технічного та інформаційного розвитку, якісне насичення побуту новітнім електронним обладнанням, персональними ЕОМ.
- Відкриття та мирне використання атомної енергії (перші атомні електростанції).
- Поява нових, пов'язаних з освоєнням космосу наук.
- Початок освоєння космічного простору (запуск першого штучного супутника Землі; перший політ людини в космос; Ю. Гагарін, 1961 р.).
- Нові форми передачі інформації (телебачення, Інтернет, аудіо- та відеозапис тощо).
- Розвиток транспортних засобів (особливо реактивної авіації), нафтохімічної промисловості.
- Створення і розвиток кібернетики — науки про зворотний зв'язок, отримання, обробку і передачу інформації (Н. Віннер).
- Автоматизація та роботизація виробництва.
- Значні відкриття у генетиці та біотехнологіях: вивчення ДНК, клонування, вирощування генномодифікованих рослин.
- Створення мікропроцесора і комп'ютера (1976 р.).
- Становлення постіндустріального (інформаційного) суспільства.

- Культура «віртуальної реальності».

Результат: НТР принципово змінила суспільство, підвищила рівень задоволення потреб усіх його членів.

Освітні системи	
Завдання	Підготовка учнів і студентів до навчання протягом усього життя з метою адаптації до зовнішнього світу, який швидко змінюється
Основні тенденції розвитку освіти	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення кількості освітніх закладів для дітей і молоді. • Законодавче закріплення обов'язковості навчання в більшості країн. • Подолання елітарності освіти. • Зростання розриву в освітньому рівні провідних держав та країн, що розвиваються. • Розширення підготовки інженерно-технічних та наукових кадрів
Вища освіта	<ul style="list-style-type: none"> • Дворівнева вища освіта: перший рівень орієнтований на одержання ступеня бакалавра, другий — магістра. • Кредитна система — єдиний облік процесу навчання у всіх державних закладах (які курси і в якому обсязі прослухав студент). • Мобільність студентів та викладачів: викладачі можуть певний період працювати, а студенти — навчатися в різних європейських університетах. • Незалежний контроль якості освіти, в основу якого покладено не кількість годин, витрачених на навчання, а рівень знань та вмінь. • Університети — автономні осередки науки й освіти

Розвиток літератури, образотворчого мистецтва, музики, театру, кіно й спорту: домінуючі тенденції	
Розвиток літератури та образотворчого мистецтва	
Соціалістичний реалізм	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Основні риси:</i> герой — революціонер, комуніст; оспівування комуністичних ідеалів; оцінка подій і людей з позицій марксизму-ленінізму. • Домінування тем війни, революційної боротьби, соціалістичної праці. • <i>Представники:</i> письменники М. Шолохов, Л. Арагон; кінорежисер С. Герасимов та ін.
Екзистенціалізм	<ul style="list-style-type: none"> • Відображає трагічне відчуття абсурдності буття; у центрі уваги — питання вини і відповідальності, життя та смерті, вибору та рішення, а проблеми науки та історії розглядаються тільки в контексті цих питань. • <i>Представники:</i> А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс
Неореалізм	<ul style="list-style-type: none"> • Напрямок у мистецтві, що виник після Другої світової війни. • <i>Основні риси:</i> протест проти жорстокості сучасного життя; прагнення соціальної справедливості; демократизм. • <i>Головна тема:</i> життя звичайної людини. • <i>Представники:</i> кінорежисер Р. Росселіні, художник Р. Гуттузо, письменник Е. Вітторіні та ін.

Гіперреалізм	<ul style="list-style-type: none"> Поширений наприкінці 1960-х рр. Сюжет не має значення, головне — документальність зображення, імітація фотографії, що демонструє абсурдність світу речей. <i>Представники:</i> гамбурзька група «Зебра»
Абстракціонізм	<ul style="list-style-type: none"> Мистецтво має відображати не реальну дійсність, а духовний світ митця. <i>Основні течії:</i> абстрактний експресіонізм (Дж. Поллок): головне — не твір, а процес його створення; абстрактно-геометричне мистецтво: створення геометричних малюнків, псевдомеханізмів
Сюрреалізм	<ul style="list-style-type: none"> <i>Мета:</i> проникнення в потаємні бажання і підсвідомість людини, звільнення від розуму з метою пізнання справжньої людини. <i>Основа:</i> фрейдизм. <i>Представники:</i> Г. Ернст, С. Далі
Концептуалізм	<ul style="list-style-type: none"> Об'єднує процес творення та процес дослідження. Відмова від створення традиційного художнього твору, звернення до концептуальних «об'єктів», що виступають у формі проектів або ідей, супроводжуваних написами, текстами та іншою документацією. <i>Представники:</i> І. Кабаков, І. Подольчак, Р. Раушенберг
Поп-арт	<ul style="list-style-type: none"> Іронічне відтворення продуктів «масової культури» (плакатів, упакування, коміксів, предметів масового виробництва), критика філософії споживання. <i>Представники:</i> Дж. Джонс, Е. Уорхол
Кінетичне мистецтво	<ul style="list-style-type: none"> Головний принцип: рух твору. Створення винаходів із механізмів, що гудуть, обертаються, самознищуються тощо. <i>Представники:</i> Г. Юнкер, Ж. Тенгелі
Музика	
<ul style="list-style-type: none"> Розвиток мюзиклу — сценічного видовища, що об'єднує форми драматичного театру, естради, опери, балету. Поширення музичного авангарду: використання незвичних нових форм і виразних засобів, відмова від музичних законів. Поширення джазової музики, заснованої на імпровізації та складному ритмі. Неокласика: використання елементів джазу, фольклору, року в класичних жанрах. Поява електронної музики з використанням магнітофонів, комп'ютерів, синтезаторів. Посилення розриву між масовою та «елітарною» музикою. 1950-ті рр. — виникнення в США рок-музики, що об'єднує музичне, сценічне, поетичне та інші види мистецтва. Відокремлення від року поп-музики — розважальної масової музики, яка використовує жанри, стилі і форми року. 	
Театр	
Країна, особливості розвитку	Режисери
США. Відтворення картини абсурдності й ганебності людських стосунків; проблеми цінності внутрішнього світу людини, відповідальності кожного за власні вчинки	Ю. О'Ніл, Т. Вільямс, А. Міллер

<i>Франція.</i> Домінування відчуття жаху та безглуздості існування. Перетворення театру на елітарне мистецтво	Е. Йонеско, С. Беккет
<i>СРСР.</i> Високий рівень розвитку; створення театрів у кожному обласному центрі; найвідоміші театри: Великий драматичний театр у Ленінграді, Московський театр на Таганці, МХАТ, театр «Современник» та ін.	Г. Товстоногов, Ю. Любимов
Кіно	
<i>Особливості кінематографічних шкіл</i>	<i>Режисери</i>
<i>Італія.</i> Неореалізм: достовірний показ реального життя, переживань простої людини. Картини-притчі	В. де Сіка, Дж. де Санті, Ф. Фелліні
<i>Франція.</i> «Нова хвиля»: кіно — засіб вираження авторського погляду на світ, а не розважання глядачів; розвиток короткометражного кіно. Ліричні, сатиричні, фарсові комедії	Ж. Л. Годар, А. Дуанель, Ж. Урі
<i>Велика Британія.</i> «Вільне кіно» і «молоді розсерджені»: протест проти старого укладу, буржуазних цінностей	Т. Річардсон, Д. Лін
<i>Німеччина.</i> «Молоде німецьке кіно»: увага сучасному життю	В. Герцог
<i>Польща.</i> «Польська школа»: осмислення трагічних подій Другої світової війни. «Кіно морального переживання»: незадоволення соціалістичними порядками	А. Мунк, А. Вайда, Є. Кавалерович
<i>Чехія.</i> «Нова хвиля» (до 1968 р.): практично немає історичних кінострічок, звернення до сучасності	В. Хітілова, М. Форман
<i>США.</i> Сформована система кіножанрів: вестерн, мюзикл, трилер, детектив, фільм жахів, комедія, драма. Насичення фільмів спецефектами. Звернення до фантастики	Дж. Лукас, С. Спілберг, Ф. Коппола
<i>Японія.</i> Відтворення традицій японського театру. Використання європейської класики. «Повсякденний реалізм»: життя японської сучасної родини	А. Куросава, К. Мідзогуті, Я. Одзу
<i>Індія.</i> Вплив національного мистецтва: головне — не достовірність, а поетичний настрій; кіно переривається піснями, танцями	Династія Капурів
Спорт	
<ul style="list-style-type: none"> • Демократизація і масовість олімпійського руху. • Проведення параолімпійських ігор для людей з обмеженими можливостями. • Створення державних установ із фізкультури і спорту. • Будівництво стадіонів, спорткомплексів, басейнів. • Поширення занять фізкультурою і спортом унаслідок збільшення вільного часу: збільшення відпусток, скорочення робочого дня, використання побутової техніки. • Надмірна комерціалізація спорту, поширення застосування допінгу спортсменами 	

10 КЛАС

Розділ 1. Передумови Першої світової війни. Війна та революції	3
Розділ 2. Облаштування повоєнного світу	9
Розділ 3. Провідні держави світу в міжвоєнний період	16
Розділ 4. Держави Центрально-Східної Європи	35
Розділ 5. Держави Азії та Латинської Америки	43
Розділ 6. Передумови Другої світової війни	51
Розділ 7. Друга світова війна	55
Розділ 8. Повсякденне життя та культура в міжвоєнний період	70

11 КЛАС

Розділ 1. Облаштування повоєнного світу	73
Розділ 2. Держави Північної Америки та Західної Європи: формування постіндустріального суспільства	77
Розділ 3. Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси	97
Розділ 4. Держави Азії, Африки та Латинської Америки: вибір шляхів розвитку	109
Розділ 5. Міжнародні відносини	120
Розділ 6. Повсякденне життя і культура	124

СЕРІЯ РЯТІВНИК 2.0

Вирушаючи у плавання океаном знань, згадай про довідки цієї серії. Посібники користуються постійним підвищеним попитом і витримали понад десять видань. Вони розроблені таким чином, щоб можна було повторити вивчене, системизувати й узагальнити знання з будь-якого предмета шкільного курсу.

- Алгебра і початки аналізу
- Англійська мова
- Біологія
- Всесвітня історія
- Географія
- Геометрія
- Економіка
- Інформатика
- Історія України
- Німецька мова
- Правознавство
- Російська мова
- Українська мова
- Фізика
- Французька мова
- Хімія

ISBN 978-617-09-4800-7

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА
УСІ КНИГИ ТУТ!

 ranok.com.ua
 e-ranok.com.ua
 pochta@ranok.com.ua
 (057) 727-70-90

10

11

2.0

РЯТІВНИК